

**SEMRA KÜRÜN ÇEKMEGİL
VE OKUYUCU TEFSİRİ**

Ümmü Selame TÜRKMENOĞLU

**Yüksek Lisans Tezi
Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı
Dr. Öğr. Üyesi Esra HACİMÜFTÜOĞLU
2019**

Her Hakkı Saklıdır.

**T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI**

Ümmü Selame TÜRKMENOĞLU

SEMRA KÜRÜN ÇEKMEGİL VE OKUYUCU TEFSİRİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**TEZ YÖNETİCİSİ
Dr. Öğr. Üyesi Esra HACİMÜFTÜOĞLU**

ERZURUM – 2019

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEZ BEYAN FORMU

...../...../20....

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE
BİLDİRİM

Atatürk Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Uygulama Esaslarının ilgili maddelerine göre hazırlamış olduğum "SEMRA KÜRÜN ÇEKMEGİL VE OKUYUCU TEFSİRİ" adlı tezin/raporun tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin/raporumun kâğıt ve elektronik kopyalarının Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Uygulama Esaslarının ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim *.

- ☐ Tezimin/Raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.
- ☐ Tezimin/Raporumun makale için **altı ay**, patent için **iki yıl** süreyle erişiminin ertelenmesini istiyorum.

Tarih/İmza

Ümmü Selime TÜRKMENOĞLU

* LİSANSÜSTÜ TEZLERİN ELEKTRONİK ORTAMDA TOPLANMASI, DÜZENLENMESİ VE ERİŞİME AÇILMASINA İLİŞKİN YÖNERGE

.....

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Çeşitli ve Son Hükümler

Lisansüstü tezlerin erişime açılmasının ertelenmesi MADDE 6– (1) Lisansüstü teze ilgili patent başvurusu yapılması veya patent alma sürecinin devam etmesi durumunda, tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulu iki yıl süre ile tezin erişime açılmasının ertelenmesine karar verebilir.

(2) Yeni teknik, materyal ve metotların kullanıldığı, henüz makaleye dönüşmemiş veya patent gibi yöntemlerle korunmamış ve internetten paylaşılması durumunda 3. şahıslara veya kurumlara haksız kazanç imkanı oluşturabilecek bilgi ve bulguları içeren tezler hakkında tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulunun gerekçeli kararı ile altı ayı aşmamak üzere tezin erişime açılması engellenebilir.

Gizlilik dereceli tezler MADDE 7– (1) Ulusal çıkarları veya güvenliği ilgilendiren, emniyet, istihbarat, savunma ve güvenlik, sağlık vb. konulara ilişkin lisansüstü tezlerle ilgili gizlilik kararı, tezin yapıldığı kurum tarafından verilir. Kurum ve kuruluşlarla yapılan işbirliği protokolü çerçevesinde hazırlanan lisansüstü tezlere ilişkin gizlilik kararı ise, ilgili kurum ve kuruluşun önerisi ile enstitü veya fakültenin uygun görüşü üzerine üniversite yönetim kurulu tarafından verilir. Gizlilik kararı verilen tezler Yükseköğretim Kuruluna bildirilir.

(2) Gizlilik kararı verilen tezler gizlilik süresince enstitü veya fakülte tarafından gizlilik kuralları çerçevesinde muhafaza edilir, gizlilik kararının kaldırılması halinde Tez Otomasyon Sistemine yüklenir.

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEZ KABUL TUTANAĞI

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Dr. Öğr. Üyesi Esra HACİMÜFTÜOĞLU danışmanlığında, Ümmü Selame TÜRKMENOĞLU tarafından hazırlanan bu çalışma 02/ 07/ 2019 tarihinde aşağıda isimleri yazılı jüri tarafından. Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Dr. Öğr. Üyesi Esra HACİMÜFTÜOĞLU İmza:
Jüri Üyesi : Doç. Dr. Feri KALIN İmza:
Jüri Üyesi Dr. Öğr. Üyesi Resul ERTÜRKÜ İmza:

Prof. Dr. Sait UYLAŞ
Enstitü Müdürü

F-85/01/21.10.2016

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	IV
ABSTRACT	V
KISALTMALAR DİZİNİ	VI
ÖNSÖZ.....	VII
GİRİŞ	1
I. ARAŞTIRMANIN AMACI, KONUSU VE ÖNEMİ.....	1
II. ARAŞTIRMADA TAKİP EDİLEN YÖNTEM VE KAYNAKLAR	2

BİRİNCİ BÖLÜM

SEMRA KÜRÜN ÇEKMEGİL'İN HAYATI, YAŞADIĞI ORTAM VE ESERLERİ

1.1. HAYATI.....	3
1.2. YAŞADIĞI ORTAM	3
1.3. ESERLERİ	5
1.3.1. Tefekkür Âleminde Mutlu Seyir	5
1.3.2. Üstümüze Düşünce Vahyin Gölgesi.....	6
1.3.3. Okuyucu Tefsiri.....	6
1.4. TEFSİR YAZMA SEBEPLERİ.....	7
1.5. TEFSİRİNDE KULLANDIĞI KAYNAKLAR.....	9
1.5.1. Seyyid Kutub, Fî Zılâli'l- Kur'ân.....	9
1.5.2. Hasan Basri Çantay, Kur'ân-ı Hâkim ve Meâl-i Kerîm	13
1.5.3. Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, Hak Dini Kur'ân Dili.....	14
1.5.4. Mevlâna Ebû'l-A'lâ Mevdûdî, Tefhîmu'l Kur'ân.....	15
1.5.5. Muhammed Esed, Kur'ân Mesajı.....	16
1.5.6. Muhyiddin-i Nevevi, Riyâzü's- Sâlihîn ve Tercümesi.....	17
1.5.7. Zeynü'd-dîn Ahmed b. Abdi'l-Latifi'z-Zebîdî, Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrid-i Sarih Tercemesi ve Şerhi.....	18
1.5.8. Ömer Rıza Doğrul, Tanrı Buyruğu.....	19
1.5.9. Mu'cemü'l Müfehres Tercümesi, Tercüme, Mahmut Çanga.....	20
1.5.10. Kur'ân Yolu, Diyanet İşleri Başkanlığı.....	20

1.5.11. Muhammed Mahmûd Hicâzî, Furkan Tefsiri	21
1.5.12. Celal Yıldırım, Kur'ân-ı Kerim Meâl ve Tefsiri	22
1.5.13. Kelime ve Konularına Göre Alfabetik Kur'ân-ı Kerim Fihristi, Recep Aykan	23
1.6. TEFSİRİN GENEL ÖZELLİKLERİ.....	25
1.7. SEMRA KÜRÜN ÇEKMEGİL'İN YAŞADIĞI DÖNEMDE TÜRKİYE'DE HANIMLARIN YAPTIĞI TEFSİR İÇERİKLİ ÇALIŞMALAR.....	27
1.7.1. Necla Yasdıman ve Eseri	29
1.7.2. Cemalnur Sargut ve Eseri.....	29
1.7.3. Zehra Eriş ve Eseri	30

İKİNCİ BÖLÜM

SEMRA KÜRÜN ÇEKMEGİL VE OKUYUCU TEFSİRİ

2.1. RİVAYET YÖNÜNDEN TEFSİRDEKİ METODU	32
2.1.1. Rivayet Tefsiri	32
2.1.2. Kur'ân'ın Kur'ân'la Tefsiri	33
2.1.3. Kur'ân'ın Sünnetle Tefsiri.....	40
2.1.4. Kur'ân'ın Sahabe Sözleriyle Tefsiri.....	46
2.1.5. Kur'ân'ın Tabiin ve Tebe-i Tabiin Sözleriyle Tefsiri	52
2.2. DİRAYET YÖNÜNDEN TEFSİRDEKİ METODU	54
2.2.1. Dirayet Tefsiri	54
2.2.2. Kur'ân İlimleri Açısından Tefsiri.....	55
2.2.2.1. Sebeb-i Nüzûl Yönünden Tefsiri	55
2.2.2.2. Sûrelerin Mekkî - Medenî Oluşu Yönünden Tefsiri.....	60
2.2.2.3. Hurûf-u Mukatta'a Yönünden Tefsiri.....	61
2.2.2.4. Besmeleleri Yorumlaması Yönünden Tefsiri	66
2.2.2.5. Muhkem-Müteşabih Yönünden Tefsiri	68
2.2.2.6. Nâsîh ve Mensûh Yönünden Tefsiri	71
2.2.3. Diğer İlimler Açısından Tefsiri	73
2.2.3.1. Lügat İlmi (Dilbilimsel) Yönünden Tefsiri	73
2.2.3.2. Tarihi Bilgiler Yönünden Tefsiri	78
2.2.3.3. Şiirle İstişadı	82

2.2.3.4. Fıkıh İlmi Açısından Tefsiri	85
2.2.3.5. Kelam İlmi Açısından Tefsiri	92
2.2.3.6. Sosyal Konular Açısından Tefsiri.....	98
SONUÇ.....	99
KAYNAKÇA	103
ÖZGEÇMİŞ.....	109

ÖZET**YÜKSEK LİSANS TEZİ****SEMRA KÜRÜN ÇEKMEGİL VE OKUYUCU TEFSİRİ****Ümmü Selame TÜRKMENOĞLU****Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Esra HACİMÜFTÜOĞLU****2019, 108 Sayfa****Jüri: Dr. Öğr. Üyesi Esra HACİMÜFTÜOĞLU****Doç. Dr. Faiz KALIN****Dr. Öğr. Üyesi Resul ERTUĞRUL**

Bu çalışmada, Semra Kürün Çekmegil'in Okuyucu Tefsiri adlı eseri tahlil edilerek yazarın hayatı ve eserleri araştırma kapsamına alınmıştır. Çalışma Türkiye'de çalışan ilk Türk kadın müfessiri konu alması ve söz konusu yazarla ilgili yapılan ilk çalışma olması bakımından önem taşımaktadır.

Giriş, iki bölüm ve sonuç kısmından oluşan çalışmanın giriş bölümünde tezin amacı, konusu, önemi, takip edilen yöntem ve kaynakları üzerinde durulmuştur. Birinci bölümde Semra Kürün Çekmegil'in hayatı, yaşadığı ortam, eserleri, tefsirini yazma sebepleri, tefsirinde kullandığı kaynaklar, tefsirin genel özellikleri ve yaşadığı dönemde Türkiye'de hanımların yaptığı tefsir çalışmaları incelenmiştir. İkinci bölümde, Çekmegil' in tefsirdeki metodu rivayet ve dirayet yönünden incelenmiştir. Sonuç bölümünde ise, çalışma neticesinde varılan sonuçlar ortaya konup, değerlendirme yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Çekmegil, Tefsir, Kur'ân, Tefsir Metodu.

ABSTRACT

MASTER THESIS

SEMRA KÜRÜN ÇEKMEGİL AND HER WORK “OKUYUCU TEFSİRİ”

Ümmü Selame TÜRKMENOĞLU

Advisor: Asisst. Prof. Dr. Esra HACİMÜFTÜOĞLU

2019, 108 pages

Jury: Asisst. Prof. Dr. Esra HACİMÜFTÜOĞLU

Assoc. Prof. Dr. Faiz KALIN

Asisst. Prof. Dr. Resul ERTUĞRUL

In this study, Semra Kürün Çekmegil’s work entitled ‘*Okuyucu Tefsiri* [Tefsîru'l-Kâri]’ was analysed, and the exegeisist (*müfessir*; Arabic: مُفسِّر; romanised: *mufassir*)’s life and works were included within the scope of the research. Given that it examines the first Turkish exegeisist working in Turkey and that this being the first study on the exegeisist in question, the study is of importance.

The research consisting of introduction, two chapters, and conclusion, in the introduction thereof, the aim, subject, and importance of the thesis were addressed. In the first chapter, Semra Kürün Çekmegil’s life, the milieu where she lived, her works, the reasons for writing her exegeis, the sources that she used in her exegeis, the general attributes of the exegeis, and the exegeis works of her time done by ladies in Turkey were examined. In the second chapter, Çekmegil’s method of exegeis in respect of *Dirayet* (exegeis by reason) and *Rivayet* (exegeis by tradition) is examined. As for the conclusion thereof, the drawn conclusions as a result of the study were manifested and evaluated.

Key Words: Çekmegil, Tafsîr, Exegeis, Qur’an, Exegeis Method.

KISALTMALAR DİZİNİ

A.S	: Aleyhisselam
A.Ü.İ.F.Y.	: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
B	: İbni
BKZ.	: Bakınız
C.	: Cilt
C.C.	: Celle Celalühü
ÇEV.	: Çeviren
DİB.	: Diyanet İşleri Başkanlığı
ED	: Editör
HZ	: Hazreti
İFAV	: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları
İSAM	: İslam Araştırmaları Merkezi
M.Ü.	: Marmara Üniversitesi
M.Ü.İ.F.	: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları
R.A.	: Radiyallahu Anh
S.	: Sayfa
S.A.V	: Sallallahu Aleyhi Ve Selem
S.Y.	: Sayfa Yok
S.S.	: Sayfa Sayısı
T.Y.	: Tarih Yok
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
TDVİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
V.D.	: Ve Diğerleri
Y.Y.	: Yayın Yeri Yok
YAY.	: Yayınları

ÖNSÖZ

Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla.

Kur'ân'ı anlama ve anlatma çalışması her asırda devam etmiştir. Türklerin İslamiyet'i kabul etmesiyle beraber Kur'ân'ın anlaşılmasına yönelik çalışmaları olmuştur. Cumhuriyetle birlikte Türkiye de bu alanda çalışmalar yapılmıştır. Çalışmamızda Türkiye'de son dönemde yaşayan bir hanımın bu alana yaptığı katkılar ele alınmıştır.

Çalışma giriş ve sonuç bölümü dışında iki bölüm üzerine kurgulanmıştır. Giriş bölümü tezin amacı, konusu, önemi, takip edilen yöntem ve kaynaklarla ilgili bilgilerden oluşmaktadır. Giriş bölümünden sonraki ilk bölümde Semra Kürün Çekmegil' in hayatı, yaşadığı ortam ve eserleriyle birlikte tefsirini yazma sebepleri, tefsirinde kullandığı kaynaklar, tefsirinin genel özellikleri ve Çekmegil'in yaşadığı dönemde Türkiye'de hanımların yaptığı diğer tefsir çalışmaları incelenmiştir. İkinci bölümde Çekmegil'in tefsirde kullandığı metod rivayet ve dirayet yönünden incelenmiştir. Sonuç bölümünde ise çalışma neticesinde varılan sonuçlar ortaya konarak tefsirle ilgili değerlendirme yapılmıştır.

Çalışmam esnasında yardımlarını, görüş ve önerilerini benden esirgemeyen hocam Dr. Öğr. Üyesi Esra Hacımüftüoğlu'na ve aileme teşekkürlerimi arz ediyorum.

Erzurum - 2019

Ümmü Selame TÜRKMENOĞLU

GİRİŞ

I. ARAŞTIRMANIN AMACI, KONUSU VE ÖNEMİ

Kur’ân-ı Kerim Allah tarafından insanoğluna gönderilmiş son ilahi kitaptır. Bu ilahi kitabın doğru anlaşılması ve tatbik edilmesi için peygamber gönderilmiştir. Günümüze kadar hemen hemen her dönemde Kur’ân’ın daha iyi anlaşılması için tefsir ilmiyle uğraşmıştır.

Kur’ân her döneme hitap eden ilahi kitap olması hasebiyle, çeşitli zamanlarda yazılan tefsirler sorunlara ve problemlere ışık tutarak Kur’ân’ı daha iyi anlamamızı sağlamıştır. Bu sebeple tefsir ilmi üzerine yapılan çalışmalar, İlahiyat Fakültelerinde önemli yer tutmaktadır.

Kur’ân her müfessirle beraber yeniden kavranmış ve bu yeni kavrayışlarla insanlara anlatılmıştır. Zira vahyin her insana etkisi farklı olmuş ve yeni duygular uyandırmıştır. Her dönemde olduğu gibi bugün de tefsirlere ihtiyaç vardır. Özellikle tefsir külliyatına baktığımızda hanımların sayısının az olduğu ve olanların da birçoğunun isimlerinin bilinmediği görülmektedir. Zira hanımların tefsir faaliyetleri Hz. Hatice ve Hz. Aişe gibi hanım sahabelerle başlayıp günümüze kadar az da olsa devam etmiştir. Bu nedenle araştırmamızda günümüzde yaşayan hanım bir yazarın eseri incelenip bu alana yaptığı katkılar ele alınacaktır. Türkiye’de yaşayan bir hanım yazarın vahyi nasıl anladığı yönünde yaptığı bu çalışma, kadınların tefsir külliyatına yaptıkları katkı açısından önemlidir.

Her yazar kendi bulunduğu ortamı eserine aktarır. Bu bağlamda son dönemde Semra Kürün Çekmegil’in “Okuyucu Tefsiri” yaşadığımız topluma dair günümüzden izleri barındırması açısından önemlidir. Diğer yandan bir hanımın Kur’ân’a bakış açısı, yorumlaması ve günümüz insanlarına Kur’ân’ı açıklaması *Okuyucu Tefsiri*’nin incelenmesini önemli hale getirmektedir.

Bu eserin yayınlanmasından itibaren bu eserle alakalı tanıtım yazıları ve röportajlar dışında herhangi bir makale ve tez bulunmamaktadır. Bu sebeple bu eser üzerinde yapılacak bu çalışma literatüre sağlayacağı katkı açısından önem arz etmektedir.

II. ARAŞTIRMADA TAKİP EDİLEN YÖNTEM VE KAYNAKLAR

Eser merkezli bir çalışma olan araştırmamızda yazarın hem rivayet hem dirayet açısından ayetlere bakışı incelenmektedir. Eser merkezli olması hasebiyle, Çekmegil'in hayatı ve eserleri, tefsirinde kullandığı kaynaklar ve rivayet ve dirayet yönünden tefsirdeki metodu incelenmektedir. Çalışmada Semra Kürün Çekmegil'in tefsirindeki metodu ve tefsirinin kaynakları önemli yer tutmaktadır.

Çalışma *Okuyucu Tefsiri*'nin 2006'da basılmış baskısı göz önünde bulundurularak yapılmıştır. Çalışmada yer verilen ayet meâlleri, tefsirin baskısında yer alan meâllerden oluşmaktadır.

Bu çalışma, yazarın Kur'an'ı tefsir ederken nasıl bir metot izlediği üzerinde durmaktadır.

Araştırma yaparken öncelikli olarak tefsir usulü kaynaklarından, çeşitli tefsirlerden ve hadis kitaplarından faydalanılmıştır. Çalışmanın bölümleriyle alakalı bilimsel çalışmalardan istifade edilmiştir. Bunların dışında konuyla bağlantılı olan makale, ansiklopedi maddesi, tez ve web sitelerinden yararlanılmıştır.

Çalışmada kullanılan kaynaklara ait bilgiler, dipnotta ve kaynakça bölümünde ayrıntılı olarak verilmiştir.

Tüm bunlarla birlikte Çekmegil'in hayatı da çalışmada ele alınmıştır. Bu doğrultuda öncelikle yazarın kendisiyle bir görüşme yapılmış ve hayatı ve tefsiriyle ilgili bilgiler alınmıştır. Diğer yandan Çekmegil'in hayatıyla ilgili bilgi toplamak amacıyla kaynak taraması da yapılmış ancak bu konudaki bilgilerin sınırlı olduğu görülmüştür.

BİRİNCİ BÖLÜM

SEMRA KÜRÜN ÇEKMEGİL'İN HAYATI, YAŞADIĞI ORTAM VE ESERLERİ

1.1. HAYATI

15.5.1947'de Malatya'da dünyaya gelmiştir. Mehmet Said Çekmegil'in kızıdır. İlkokul mezunudur.¹ Genç yaşlarda sosyal aktivitelerde bulunmuştur. Nida dergisinde yazılar kaleme almıştır. Bilgi ve Akabe vakfında haftalık tefsir dersleri vermiştir ve yerel radyolarda programlar yapmıştır. Halen Malatya'da yaşamaktadır. Evli ve dört çocuk annesidir.²

1.2. YAŞADIĞI ORTAM

Bir kişinin yetişmesinde ve şekillenmesinde etkili olan unsurlar ailesi, hocaları, yaşadığı coğrafya ve ortamdır. Bu etkenler o kişinin ilmi hayatının şekillenmesinde ve düşünce yapısında oldukça etkili olmaktadır.

Özellikle aile; sosyal ve kültürel gelişimin hemen her aşamasında yer almaktadır.³ Aile, insanoğlunun devam etmesini sağlayan biyolojik bir süreçtir. İnsanın toplumsal bir varlık haline gelmesi ilk ailede başlar. Toplumdaki zenginliklerin nesilden nesile ulaşmasını sağlayan, ilişkilerin kurallı bir şekilde geliştiği, hukuki, psikolojik, ekonomik gibi yönleri bulunan bir birimdir.⁴ Gayesi ve amacı aynı olan kişilerin oluşturduğu bir topluluktur.⁵ Bununla birlikte aile kişinin en erken ve en formlaştırıcı deneyimlerinin olduğu birincil gruptur ve bu yönüyle aile en uzun süre etkili sosyalizasyon grubudur. Kişinin sosyal yönden kişiliğinin oluşmasında ailesiyle teması ve iletişimi önemli bir etkindir.⁶

¹ Semra Kürün Çekmegil, *Okuyucu Tefsiri*, Nida Yayınları, Malatya 2014, I, s. y.

² “Ömrünü Tefsire Vermiş Bir Anne” Erişim (20 Temmuz 2018): <http://www.dunyabizim.com/semra-kurun-cekmegil/5317/omrunu-tefsire-vermis-bir-anne>

³ Mustafa Aydın, *Kurumlar Sosyolojisi*, Açılım Kitap, İstanbul 2015, 45.

⁴ Önal Sayın, *Aile Sosyolojisi-Ailenin Toplumdaki Yeri*, Ege Üniversitesi Basımevi, İzmir 1990, 2.

⁵ Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat*, Aydın Kitabevi, Ankara 2013, 23.

⁶ Joseph H. Fichter, *Sosyoloji Nedir*, (Çev.: Nilgün Çelebi), Anı Yayıncılık, Ankara 2015, 71.

Bu doğrultuda herhangi bir resmi eğitim ortamında bulunmamış olması dolayısıyla yazarın yetişmesinde ve düşünce yapısının şekillenmesinde özellikle ailesinin daha çok etkili olduğunu söylemek mümkündür. Nitekim bulunduğu çevrenin etkisiyle kültürel açıdan kendini geliştiren Mehmet Said Çekmegil'in kızı oluşu ile küçük yaştan itibaren İslami terbiyeyi alıp ve bunu yaşama imkanını bulan⁷ yazarın aşağıda yer alan kendine ilişkin ifadeleri de ailesinin bu süreçteki katkısını ortaya koymaktadır:

“Ailemi, babaannemi, anneannemi hep kitap okurken hatırlarım. Anneannem o zamanlar Kur’ân öğreticisi idi. Orada kaldığım zamanlar ellerinde alfabe, Kur’ân’larıyla gelirlerdi ve herkes birini kontrol eder sonra hocanın önüne geçerlerdi. Babam, istisnalar hariç hep sabah namazına kadar okuyup, araştıran, yazan; annem ise her işe kabiliyetli sanatkâr bir ruha sahipti. Meslek hocaları gelir, ondan elişi dersleri alırlardı. Şimdinin o fabrikasyon çiçekleri vesaire, herkesin kursa giderek yaptıklarını o evde bir şekilde yolunu bulup yapardı. Bizlere de içerisine İslami değerler yerleştirilmiş masallar anlatırdı. Aile içerisinde bir araya gelindiğinde tartışmalı sohbetler yapılır; şiirler, ilahiler okunurdu. Böylesi bir ortamda büyüdüm. Evlendikten bir süre sonra arkadaşlar ve yakınlarımla yapılan derslere katılarak dini, ilmiyal bilgilerin yanında bazen kısa sûrelerden başlayıp daha ileriki zamanlarda ise iman ve cihat ayetlerini ele alarak, derslere kesintisiz devam ediyorduk.”⁸

Çekmegil, aile içinde özellikle babasını rol model aldığını ise şu ifadelerle anlatmaktadır: “İnsanın ilk eğitim yuvası ailesidir. İlk hocam, babam Said Çekmegil’dir.”⁹

Semra Kürün Çekmegil’in rol modeli olan babasının kısaca hayatını vermek, O’nun ilmi gelişimine katkılarını ortaya koymak açısından önemlidir.

Mehmet Said Çekmegil, Malatya’da 1921 senesinde dünyaya gelmiştir. İlkokuldan sonra resmi eğitim almayıp kendi kendini yetiştiren bir kişidir. Eserlerinde ise görüşlerinin özgünlüğü ile dikkat çekmiştir. Malatya’da uzun süre sanat ve ticaretle uğraşan Mehmet Said Çekmegil, 2004 yılında vefat etmiştir.

⁷ Çekmegil, I, s.y.

⁸ “Ömrünü Tefsire Vermiş Bir Anne” Erişim (20 Temmuz 2018): <http://www.dunyabizim.com/semra-kurun-cekmegil/5317/omrunu-tefsire-vermis-bir-anne>

⁹ “Ömrünü Tefsire Vermiş Bir Anne” Erişim (20 Temmuz 2018): <https://www.dunyabizim.com/soylesi/omrunu-tefsire-vermis-bir-anne-h5317.html>

Büyük Doğu Cemiyeti'nin kuruluş yılları ve sonrasında yurt içinde pek çok il ve ilçede, yurt dışında ise İngiltere ve Almanya'da konferanslar veren Said Çekmegil yazı ve şiirlerini *Ehl-i Sünnet, Toprak, Büyük Doğu, Türk Ruhu, Türk Düşüncesi, Yeni İstiklal, Sebîlir-Reşad, Tohum, Hür söz, Ufuk, Kriter, Selam, Oku, Edebiyat Alemleri, Bab-ı Âlide Sabah, Hizmet, Malatya'dan Ses, Serdengeçti, Vahdet* gibi çok sayıda gazete ve dergide yayınlamıştır.¹⁰

M. Said Çekmegil Ankara'da açılan Yılın En Güzel Eseri yarışmasında *İnsanlık Anlayışımız* adlı eseriyle birincilik almıştır. İstanbul'da düzenlenen başka bir sanat yarışmasının deneme dalında yazar olarak yine birinci olmuştur. Bu yarışmada ise birinci M. Said Çekmegil, ikinci Nurettin Topçu üçüncü ise Sezai Karakoç olmuştur.¹¹

İnsanlık Anlayışımız, Ahlak Anlayışımız, Siyaset Anlayışımız, Milliyet Anlayışımız, Münevver Anlayışımız, Din ve Felsefe Anlayışımız, İktisat Anlayışımız, Vicdan Anlayışımız, Şahsiyet Anlayışımız, İman Anlayışımız, İslam Anlayışımız, Sünnet-i Seniyye Anlayışımız, İbadet Anlayışımız vb. gibi çeşitli alanlarda eserler vermiştir.

1.3. ESERLERİ

Semra Kürün Çekmegil'in tezin konusu olan 13 ciltlik *Okuyucu Tefsiri*'nin dışında, *Tefekkür Âleminde Mutlu Seyir, Üstümüze Düşünce Vahyin Gölgesi* adında iki kitabı ve Nida Dergisinde yayınlanmış yazıları bulunmaktadır.

1.3.1. Tefekkür Âleminde Mutlu Seyir

Semra Kürün Çekmegil'in bu eseri onsekiz başlıktan oluşmaktadır. Toplamda 125 sayfadır. Allah-İnsan-Kur'ân adlı başlıkla başlayıp Zamanın Ruhu başlığıyla son bulmaktadır. Allah-İnsan-Kur'ân adlı başlıkta Allah'ın insanı katında yarattığında ona neler öğrettiğini, insanın nasıl bir yol izlemesi gerektiğini ve Kur'ân'ın hayatı anlamlı kılmada nasıl bir rol üstlendiğini belirtmiştir.¹² Muhkem-Müteşabih başlığında ise *Okuyucu Tefsiri*'nde verdiği muhkem, müteşabih, mücmel, mufassal, müşkil

¹⁰ M. Said Çekmegil, *Bilginin Gücü*, Timaş Yayınları, İstanbul 1996, 5.

¹¹ *Çekmegil'in Eseri Neyi Anlatır*, (Ed.) Mehmed S. Selçuk, Sanih Yayınları, Malatya 1974.s.y.

¹² Çekmegil, *Tefekkür Âleminde Mutlu Seyir*, Nida Yay., Malatya 2016, 9-11.

kavramlarını burada da açıklamaktadır.¹³Modern çağda değer üretme ve üretmeme sorununu masaya yatırmamız gerektiğini ifade edip bu değerlerin nasıl olması gerektiğini aşağıdaki başlıklar altında incelemektedir. Dava Adamı, Farkında olmak, İş Ahlakı, Salih Olmak, Yardımlaşma, Zamanın Ruhu vb.¹⁴

1.3.2. Üstümüze Düşünce Vahyin Gölgesi

Çekmegil'in bu eseri otuziki başlıktan oluşmaktadır. Eser Din kavramıyla başlayıp Dua başlığıyla sona ermektedir.229 sayfadır. Eserde İslam dininin akıl ve vahiy ile birlikte olduğunu belirtir. Dinin ne olduğunu ifade etmektedir. Dinin sosyal hayatta var olabilmesinin onun tam anlamıyla yaşanmasıyla olacağı belirtilmiştir. İmtihan, Veda, İlim, Medya, Sevgi ve Mutluluk vb. gibi başlıklarla dinin günlük hayatımızdaki etkileri güncel örneklerle açıklanmıştır.¹⁵

1.3.3. Okuyucu Tefsiri

Çalışmamızın da konusu olan Okuyucu Tefsiri'ni (Tefsiru'l-Kari) Çekmegil 2004 yılında yazmaya başlamıştır. İlk cildi 2006 yılında basılmıştır.¹⁶ Çalışma 13 ciltten oluşmaktadır. Orta boyda olup Nida Yayınları tarafından Malatya'da basılmıştır.

Sureler Mushaf tertibine uygun olarak atlanmadan tefsir edilmiştir. Her cilt ortalama dört yüz- beş yüz sayfadan oluşmaktadır. Tefsirin tamamı beş bin sekiz yüz elli sayfa civarındadır.

Çekmegil, tefsirinin önsözünde on üç tane kaynağın adını vererek bunlardan yararlandığını ifade etmiştir. Bunlar dışında kaynağını hatırlayamadığı birçok eserden faydalandığını söylemiştir.¹⁷

¹³ Çekmegil, *Tefekkür Âleminde Mutlu Seyir*, 13-14.

¹⁴ Çekmegil, *Tefekkür Âleminde Mutlu Seyir*, 69.

¹⁵ Çekmegil, *Üstümüze Düşünce Vahyin Gölgesi*, Nida Yay., Malatya 2015.

¹⁶ <https://www.dunyabizim.com/soylesi/omrunu-tefsire-vermis-bir-anne-h5317.html> Erişim: (20 Temmuz 2018)

¹⁷ Çekmegil, I, 13-14.

1.4. TEFSİR YAZMA SEBEPLERİ

Yazar, başlangıçta bir tefsir külliyyatı oluşturmaktan çok yaptığı sohbetleri, okuyup faydalandığı müfessir ve düşünürlerin düşüncelerini bir araya getirip derli toplu, kalıcı bir eser olmasını düşünmüş ve akabinde çevresindeki insanların teşvikiyle tefsirini yazmaya karar vermiştir.

Semra Kürün Çekmegil tefsirinin ilk cildinin önsözünde Allah Teâlâ'ya hamd ve senâdan sonra tefsirini yazma sebebini şöyle açıklamaktadır:

“Bu çalışma ne bir müfessirlik ne de bir alimlik iddiası değil; Allah'ın lütfuna erme şevkiyle, uzun yıllar hanımlar arasında devam eden bir birlikteliğin sonucunda, meâller üzerine kurulan açıklayıcı düşüncelerdir. Kusurdan beri olmadığı gibi senet, fetva ve nas hiç değildir. Bu sohbetler, Malatya Birlik Vakfı ile Akabe Kültür ve Eğitim Vakfı, ayrıca Radyo Nida'da herkesin görüş ve fikirlerini, tenkit ve eleştirilerini açıkça duyurabileceği ortamlarda yapılıyordu. Öylesine etkin, öylesine bütünleyici ve öylesine nitelikli bir rahmet havası esiyordu ki; o demlerde hep, keşke kamera olsa da bu sohbetler kaydedilse diye düşünürdüm. Ama maalesef bunu gerçekleştirme imkânından mahrumduk. Gerçi bu sahneler Cenab-ı Hak nezdinde kaydedilmiş olsa da gönül istiyordu ki dünyada da kalıcı, etkin bir eser bırakılsın. Ama ne yapalım, öyle olmasa da böyle bir çalışmayı haddim olmayarak ortaya koymaktan kendimi alamadım ve nice düşünürün, müfessirin ilminden yararlandım. Bundan dolayı, belki bir anlamda harmanlanmış bir nakil ve tekrar olsa da bu güzel meşguliyet, benim Salihlerden olabileceğimi ümit ettirdiği için, büyük cüret ve cesaret de istese, çalışmalara” başladım.

“Tefsir; beşeri takat oranında, Kur'ân'ı Allah'ın muradına uygun bir şekilde anlama, anlatmak, açıklamak için yapılan bir çalışmadır. İşte bu sebeple, okuduğum tefsirleri harmanlayarak istifadeye sunmak, okuyucuları mümkün mertebe tefsir ve hadis kitaplarını karıştırma zahmetinden kurtaracaktır. Dolayısıyla herkesin Kur'ân'ı anlamaya çalışma gerekliliğinin idrakiyle yola çıktık, yol alıyoruz.”¹⁸

¹⁸ Çekmegil, I, 7-13.

“Tefsir çalışmalarındaki ana gayesi Kur’ân’ı anlayıp anlatarak yaşanır bir hale getirmektir. Dahası tersyüz edilmiş olarak yaşanan hak dinini doğrultmak, hakkın dinini anlayıp yaşamaya vesile olmaktır.”¹⁹

Semra Kürün Çekmegil başka bir röportajında da tefsirini yazma sebeplerini şöyle ifade etmektedir:

“Malatya’da yerel bir radyoda tefsir programı ve bayanlar arasında uzun yıllardır süren tefsir dersleri yapıyorduk. O dönemlerde bugünkü gibi çok sayıda tefsir ve meâl yoktu. Fî Zılâli’l- Kur’ân’la tefsir çalışmaya başladım. Sonradan çeşitlense de beni asıl motive eden, aktif kılan tefsir Seyyid Kutub’un Fî Zılâli’l- Kur’ân’ıydı. Anlatımlarım, dinleyicilerim ve ders halkalarındaki özellikle hanımefendilere çok ilginç geliyor, yazmam doğrultusunda çok teşvik ediliyordum. Maddi ve manevi cesaret isteyen bir çalışma olduğu için hiç de niyetine girmiyordum. Yazar Mehmet Çelen ve Nida Dergisi editörü Fatih Bütün’ün beni ikna eden teşvikleri başlamama vesile oldu diyebilirim. Hatta Fatih, rüyasında, bu çalışmayı yaptığımı ve adını da ‘Okuyucu Tefsiri’ koyduğunu gördüğünü söyledi.”²⁰

Eserin ilk cildinde takdim yazısını yazan Mehmet Çelen müellifin eserini yazmasını ve yayınlaması gerektiğini şöyle ifade etmektedir: “Günümüze kadar ülkemizde, Müslüman hanımların değişik ilmi sahalarda çalışmaları gerçekleşti. Birçok kitap yazdılar, bunlar yayımlandı, dağıtıldı ve insanımız tarafından okundu. Ancak tefsir anlamında derli toplu, geniş bir çalışmaya bugüne kadar rastlayamadık. İşte bu alandaki boşluğu, çok yakından tanıdığım saygıdeğer ilim adamımız ve ağabeyimiz M. Said Çekmegil’in kızı değerli Semra Kürün Hanımefendi doldurdu. Malatya’da iken, bazı akraba hanımlarla birlikte kendilerine de Arapça grameri üzerine dersler vermiştik. Maalesef bu dersler, biz oradan ayrılınca akamete uğramıştı. Ama Semra hanımefendi durmadı, kendilerini yetiştirmeye devam ettiler; bir ilim meclisinden diğerine koşup durdular. 2002 yılında memlekette iken, tefsir ile ilgili çalışmalarını müşahade ettim. Gerçekten çok güzel, yararlı ve ilmi bir çalışmaydı. Bütün Türkçe tefsirleri tarayarak, bunları insicamlı ve düzenli bir şekilde bir araya getirmiş; yer yer kendi görüş ve düşüncelerini de eklemişti. Sonuçta, ahenkli, düzenli, yararlı ve ilmi bir tefsir ortaya

¹⁹ “Ömrünü Tefsire Vermiş Bir Anne” Erişim (20 Temmuz 2018): <http://www.dunyabizim.com/semra-kurun-cekmegil/5317/omrunu-tefsire-vermis-bir-anne>

²⁰ <http://www.yenisafak.com/hayat/kadin-elinden-ilk-tefsir-2311953> Erişim (26 Temmuz 2018)

çıkmişti. Böyle bir çalışmanın mutlaka yayımlanması gerektiğini; bunun, insanımızın, özellikle hanımların faydasına olacağını kendisine iletmişim. Önce kabul eder gibi olmadı; ama sonra düşünüp taşındılar, teklifimizi uygun görüp yayınlanmasına karar verdiler.’’²¹

1.5. TEFSİRİNDE KULLANDIĞI KAYNAKLAR

Yapılan çalışmaların kendi alanlarındaki usullere göre yapılması icabı olan ölçülere uygun olmaları doğru neticelere varmak bakımından önemlidir.²²Bu bakımdan kaynak kullanımı ilmi çalışmalarda başvurulacak önemli ölçülerden birisidir. Nitekim her ilim sahasında var olan eski bilgiler o sahadaki yeni gelişmelerin zeminini oluşturur. Herhangi bir alanda çalışma yapan kişilerin çalışma yaptığı sahalarda önceden yapılmış olan eserlerden faydalanması gerekir. Kullanılan bu kaynaklar ne kadar bol ve sağlam ve değerli olursa, yapılan çalışmaların da kıymeti artar. Bundan dolayı bir ilmi eserin değeri hakkında söz söyleyebilmek için, her şeyden önce onun dayandığı kaynaklar hakkında bilgi sahibi olmak gerekir.²³

Çekmegil, tefsirinin önsöz kısmında hangi kaynaklardan yararlandığını maddeler halinde vermiştir. Burada bahsettiği kaynaklar toplam on üç tanedir. Fakat bu verdiği liste dışında kaynağını hatırlayamadığı birçok kitap ve dergiden yararlandığını ifade etmektedir. Tefsirin önsözünde verilenler dışındaki kaynaklara tefsirin dipnotları taranarak ulaşılmıştır. Bu tefsir hakkında daha iyi bilgiler vermesi açısından önemlidir. Çalışmada müellifin kullandığı tefsir kaynaklarını eserinde nasıl verdiğine dair birkaç örnek aşağıda yer almaktadır.

1.5.1. Seyyid Kutub, Fî Zılâli'l- Kur'ân

Çekmegil, tefsir çalışmalarına Fî Zılâli'l- Kur'ân'la başlamıştır. Sonradan çeşitlense de onu asıl motive eden, aktif kılan tefsirin Seyyid Kutub'un Fî Zılâli'l- Kur'ân'ı olduğunu ifade etmektedir.²⁴ Bu sebeple Seyyid Kutub'un tefsirinin önsözünde geçen sözleri araştırmamız için önemlidir;

²¹ Çekmegil, I, 17-18.

²² Yusuf Ziya Kavakçı, *İslam Araştırmalarında Usûl*, Ayyıldız Matbaası, y. y., 1982, 13.

²³ Mevlüt Güngör, *Cessas ve Ahkâmü'l-Kur'ân'ı*, Elif Matbaası, Ankara 1989, 53.

²⁴ <https://www.yenisafak.com/hayat/kadin-elinden-ilk-tefsir-2311953> Erişim (26 Temmuz 2018)

“Kur’ân’ın gölgesi altında yaşamak nimettir. Sadece onu tadanın bilebileceği bir nimet. İnsan ömrünü yücelten, onurlu kılan ve arındıran bir nimet.”

“Allah’a hamdolsun ki, ömrümün bir bölümünü Kur’ân’ın gölgesi altında yaşama imkanını bağışladı. Bu dönemde hayatımın o güne kadar ki bölümünde hiç tatmamış olduğum bir nimetin hazzını duydum. İnsan ömrünü yücelten, onurlu kılan ve arındıran nimetin hazzını. Bu dönemi şu Kur’ân’ın cümleleri aracılığıyla bana seslenen yüce Allah’ın sözlerini kulaklarımda işiterek yaşadım. Bunlar, hayatımın, Kur’ân’ın gölgesi altında yaşadığım döneminden kalan ve etkisini sürdüren duygularımın ve izlenimlerimin bir kısmıdır. Umarım Allah (c.c) bunları vesile kılarak insanlığı yararlıya, hidayete ve doğru yola iletir.”²⁵

“Asıl olarak dirayet metodunu kullanan Seyyid Kutub edebiyat materyallerini çok iyi değerlendirir. Dirayet metodunu kullanmakla birlikte rivayet metodunu da kullanmıştır. Özellikle eserde Kur’ân’ın Kur’ân’la tefsirine itina gösterilir. Ancak müfessirin hadislerin zayıf ve uydurma rivayetlere dayanma ihtimalinin olması, eserin yaklaşık yarısının hapisane ortamında yazılması ve hadis kaynaklarına başvurulmaması gibi sebeplerle Kur’ân’ın sünnetle yorumuna çok az yer verilmiştir. İşari tefsir metodu ise hiç kullanılmamıştır. Müfessir sûreleri cümle cümle, ayet ayet veya kısa bölümler halinde değil, konuların zaman içi ve zaman dışı bütünlüğünü göz önünde tutarak bölümlere ayırmak sûretiyle tefsir eder. Ancak sûrenin tefsirine geçmeden önce onun asıl maksadı, adı, Mekkî veya Medenî oluşu hakkında bilgiler verir, eğer varsa bu konudaki ihtilafları belirtir; bazen de kısa bir özetle konusunu açıklar. Gerek sûreler gerekse ayetler arasındaki tenasüp ve irtibata yeri geldikçe temas eder. Kur’ân’da zikredilen kıssa ve tarihi olayları zaman içinde olup bitmiş hadiseler şeklinde yorumlamak yerine zaman üstü ve süreklilik ifade eden genel hükümler olarak ele alır. Bu arada klasik tefsirde sıkça görülen gramer tahlillerine ve terminolojik açıklamalara pek az yer verir. Akait fıkıh meselelerine dair ayetlerin tefsiri sırasında mezhepler arasındaki ihtilaflardan çok defa söz edilmez ve bu konuda ayrıntıya girilmez. Özellikle İslam inanç ve düşüncesinin esasları ve özü üzerinde durulur, fert, aile ve toplum hayatıyla ilgili emir ve yasakların hikmetleri ve sırları gözler önüne serilir. Kur’ân-ı Kerim’in bütünüyle beşerin mutluluğunu gaye edinen bir hayat nizamı olduğu vurgulanır. Zaman zaman Sosyalizm, Komünizm, Kapitalizm gibi çeşitli

²⁵ Seyyid Kutup, *Fî Zılâli ’l- Kur ’ân*, Dünya Yayınları, İstanbul 2003, Mukaddime I-XI.

görüşler, doktrinler, fikir akımları ve sistemlerini çürüten tenkit ve açıklamalar yapılır. Sosyal meselelere geniş yer verilir. Müteşâbih ayetleri, özellikle Allah'ın zat ve sıfatına ait olanları tevil etmekten kaçınan müfessir, Kur'ân'da bazı hükümlerin neshedilmesini vahyin iniş süresince şartların ve toplum hayatındaki gelişmenin gerekli kıldığını ve bunu insanlığın yararına tabii bir sonuç olarak değerlendirdiğini söyler. Kevni ayetleri tefsir ederken, Kur'ân'ın bilim kitabı olmadığını ve bu amaçla inmediğini sık sık vurgularsa da modern ilmin verilerini kullanmaktan da geri kalmaz. Fî Zılâli'l-Kur'ân İngilizce 'ye, Fransızca 'ya ve Urduca 'ya, ayrıca Endonezya ve Afgan dillerine tercüme edilmiştir. İlk defa Bekir Karlığa, İsmail Hakkı Şengüller ve M. Emin Saraç tarafından Türkçeye tercüme edilerek on altı cilt halinde yayınlanmıştır. Bugüne kadar yirminin üzerinde baskı yapan bu tercümeden sonra 1989 yılından itibaren Salih Uçan, Vahdettin İnce ve arkadaşlarının yapmaya başladığı ikinci tercüme de on cilt olarak neşredilmiştir. 1991 yılında eserin yeni bir tercümesi Yakup Çiçek, Ali Turgut ve arkadaşlarının oluşturduğu bir heyet tarafından yapılmış, bu tercüme de on iki cilt olarak basılmıştır.”²⁶

Semra Kürün Çekmegil'in Okuyucu adlı tefsiri incelendiğinde Seyyid Kutub'un eseri sekiz kez tefsirin dipnotunda geçmektedir. Dipnotta kaynak olarak verilmemesine rağmen bu eserden tefsirinin çoğu yerinde yararlandığı görülmektedir. Seyyid Kutub'un eserinden nasıl yararlanıldığı aşağıdaki örneklerde gösterilmektedir.

Örnek:

قَالُوا جَزَاؤُهُ مَنْ وَجَدَ فِي رَحْلِهِ فَهُوَ جَزَاؤُهُ كَذَلِكَ نَجْزِي الظَّالِمِينَ (٧٥) فَبَدَأَ بِأَوْعِيَّتِهِمْ قَبْلَ وِعَاءِ أَخِيهِ ثُمَّ اسْتَخْرَجَهَا مِنْ وِعَاءِ أَخِيهِ كَذَلِكَ كِدْنَا لِيُوسُفَ مَا كَانَ لِيَأْخُذَ أَخَاهُ فِي دِينِ الْمَلِكِ إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ نَرْفَعُ دَرَجَاتٍ مَنْ نَشَاءُ وَفَوْقَ كُلِّ ذِي عِلْمٍ عَلِيمٌ ﴿٧٦﴾

“Onun cezası yükünde (hırsızlık mal) bulanan kimsenin kendisidir. İşte o kimse (şahsen) bunun cezasıdır. Biz (memleketimizde) zalimleri (hırsızları) böyle cezalandırırız” dediler. “Bunun üzerine (Yusuf), kardeşinin kabından evvel onların kaplarını (aramaya) başladı. Nihayet onu kardeşinin kabından çıkardı. İşte biz Yusuf için böyle bir tedbir kullandık. Yoksa o, padişahın dinine göre kardeşini (esir olarak)

²⁶ Bekir Karlığa, “Fizilali'l-Kur'ân”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Diyanet Vakfı, İstanbul 1996, XIII, 50-51.

tutabilecek değildi: Meğer ki Allah'ın iradesi ola. Biz kimi dilersek onu nice derecelerle yükseltiriz. Her ilim sahibinin üstünde daha iyi bilen vardır.”²⁷

Çekmegil bu ayetlerden sonra birtakım açıklamalar yapmış ve şöyle devam etmiştir:

“Bu ayet hususunda sözü Seyyid Kutub’a bırakalım: “Kur’ân’ın ifade ettiği ‘din’ kelimesinin manasını bir takım inanç ve ibadetlerden ibaret zannedenler var.

Allah’a ait olan din’in manası darala darala öyle bir hale gelmiştir ki, cahiliye toplulukları nezdinde din deyince akıllarına sadece bir takım inanç ve ibadetler geliyor... Halbuki Hz. Adem’den Hz. Muhammed’e kadar gelen dinin manası Allah’a bağlanıp bir bütün olarak nizam ve düzenine inanıp yaşamak, O’ndan gayrısının şariat ve nizamına uyarak uluhiyet ve rububiyette O’na eşler koşulmamaktır...

İnsanların bu dinin mahiyetini öğrenmeden bu dinin hudutları içinde sayılacaklarını benim hafızam bir türlü almıyor!

Bir gerçeğe inanmak, o gerçeği tanımış olmayı gerektirir. Bir akidenin mahiyetini bilmeyenler bu akideye nasıl teslim olurlar? Baştan itibaren o akidenin yabancıları oldukları halde nasıl o akidenin mensuplarından sayılabilirler?

Allah’ın dini, Kur’ân’ın açık ayetlerine mutabık şekilde O’nun nizam ve düzenini yaşayan kimse Allah’ın dinine mensuptur.

Cahiliye cemiyetinde olup da bu dini bilmeyenlerin günahı, belki bu dini bilip de kendilerine öğretmemiş olanlara yüklenebilir...

Bizim üzerimize düşen vazife, bugün insanların din olarak kabul ettikleri şeyin gerçek mahiyetini ortaya koymaktır...

Bu hem bizim için hayırlıdır hem beşeriyet için... Bizim için hayırlıdır çünkü bu dini bilmeyen cahillerin, bilgisizlikleri yüzünden gerçekte bu dine bağlanmayıp sapık bir yolda gitmelerini tasvip etmiş olamayacağız. Onlar için hayırlıdır çünkü hakikati öğrenmeleri sonunda -Allah’ın dinine değil, bir hükümdarın dinine bağlı olduklarını-

²⁷ Yûsuf: 12/75-76.

anlayacaklardır. Belki bu davranışımız onların silkinip bu hallerinden kurtulmalarına, Allah'ın dinine girmelerine vesile olacaktır.”²⁸

1.5.2. Hasan Basri Çantay, Kur'ân-ı Hâkim ve Meâl-i Kerîm

Eser açıklamalı bir Kur'ân-ı Kerim tercümesidir. Eser ilk defa 1953'te İstanbul'da üç cilt halinde neşredilmiş, daha sonra da birçok baskısı yapılmıştır.²⁹ Meâl, metne bağlı kalarak ancak gerekli yerlerde parantez içinde ve dipnotlarda açıklamalar getirme esasına göre hazırlanmış, bu yönüyle parantezli meâllerin ilk örneği olmuş ve Kur'ân tercümelerinde bir çığır açmıştır.³⁰

Semra Kürün Çekmegil'in Okuyucu adlı tefsiri incelendiğinde Hasan Basri Çantay'ın eseri dokuz kez dipnotta geçmektedir. Hasan Basri Çantay'ın eserinden nasıl yararlandığı aşağıdaki örneklerde gösterilmektedir.

Örnek:

هُوَ الَّذِي يُرِيكُمُ الْبَرْقَ خَوْفًا وَطَمَعًا وَيُنْشِئُ السَّحَابَ الثِّقَالَ (١٢) وَيُسَبِّحُ الرَّعْدُ بِحَمْدِهِ وَالْمَلَكُ مِنْ خِيفَتِهِ وَيُرْسِلُ الصَّوَاعِقَ فَيُصِيبُ بِهَا مَنْ يَشَاءُ وَهُمْ يُجَادِلُونَ فِي اللَّهِ وَهُوَ شَدِيدُ الْمِحَالِ (١٣)

“O, size korku ve ümit salarak şimşegi gösteren, (yağmurla ağırlaştırmış) yüklü bulutları peyda edendir. Gök gürültüsü O'nu (yani Allah'ı) hamd ile meleklerde O'ndan korkusuna tespih eder (ler). O, yıldırımlar gönderip onunla kimi dilerse çarpar, öldürür. Halbuki onlar Allah hakkında mücadele edip duruyorlardır. O, azabı pek şiddetli olandır.”³¹

Yazar ayetleri tefsir ederken bunun örneği şöyle görülmektedir:

“Bu tür ayetler Yüce Allah'ın kudretinin kemalini açıklamakta ve cezayı ertelemenin acizlikten olmadığını anlatmaktadır. Ayrıca bu ayeti kerimenin Arap kafirlerinden birisi hakkında indiği rivayet edilmiştir. Nesâî'nin ve Bezzar'ın (Enes'den r.a) tahrir ettikleri bir hadis meâli: Rasulullah (sav) ashabından birini cahiliye

²⁸ Seyyid Kutub, *Fî Zılâli'l- Kur'ân*, (çev., M. Emin Saraç, Bekir Karlığa, İ. Hakkı Şengülen), Hikmet Yay., İstanbul 1986, VIII, 460-462; Çekmegil, VII, 77-79.

²⁹ Emin Işık, “Hasan Basri Çantay”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Divantaş Yay., İstanbul 1993, VIII, 219.

³⁰ Gülgün Yazıcı, “Hasan Basri Çantay'dan Yaşar Nuri Öztürk'e Kur'ân Meâllerinde Türkçenin Serüveni”, *Kur'ân Meâlleri Sempozyumu II*, İzmir, DİB Yayınları, Ankara 2007, II, 383.

³¹ Ra'd: 13/12-13.

büyüklerinden bir adama hakka davet için göndermişti. O adam dedi ki: Beni davet ettiğin Rab demirden mi, bakırdan mı, gümüşten mi, altından mı? O zat keyfiyeti Resul-u Ekrem'e haber verdi ve ikinci, üçüncü defa yine ona gidip vazifesini yapmak istediye de adam istihzasından ve inadından vazgeçmedi. Derken Cenab-ı Hak bir yıldırım indirip onu yaktı.”³²

1.5.3. Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, Hak Dini Kur'ân Dili

Mehmet Hamdi Efendi 1877 yılında Antalya'nın Elmalı ilçesinde doğmuştur. 1907'de rüus imtihanına girerek üstün başarı göstermiş, ve ders-i amm olarak Bayezid camiinde ders okutmuş aynı sene yapılan seçimlerde Antalya Mebusu olmuştur.³³

Elmalılı, 1926'da başladığı eserini 1938 yılında tamamlamıştır. Üslubu oldukça ağıdalı ve ağırdır. Eserde yalnız meâl olarak verilip açıklamaya ihtiyaç duyulan yerlerde gerekli açıklamalar yapılmıştır.³⁴

Tefsirde hem rivayet hem dirayet metodunu kullanan Elmalılı, İbn Cerîr et-Taberî, Zemahşerî, Râgıb el-İsfahânî, Fahreddin er-Râzî, Ebû Hayyân el- Endelûsî, Şehabeddin Mahmud el-Âlûsî gibi müfessirlerin eserlerinden oldukça yararlanmıştır. Klasik ve çağdaş kaynaklardan yararlanmıştır. İtikadi konularda Mâturidî kaynaklarını, fıkhi meselelerde de genellikle Hanefî kaynaklarını kullanmıştır.³⁵

Semra Kürün Çekmegil'in Okuyucu adlı tefsiri incelendiğinde Elmalılı Hamdi Yazır'ın Hak Dini Kur'ân Dili eseri beş kez dipnotta geçmektedir. Dipnotlar dışında bu kaynağı kullandığını görmektediriz. Tefsirde Elmalılı Hamdi Yazır'ın eserinden nasıl yararlandığı aşağıdaki örneklerde gösterilmektedir.

Örnek:

فَإِذَا جَاءَ وَعْدُ أُولَئِهِمَا بَعَثْنَا عَلَيْكُمْ عِبَادًا لَنَا أُولِي بَأْسٍ شَدِيدٍ فَجَاسُوا خِلَالَ الدِّيَارِ وَكَانَ وَعْدًا مَفْعُولًا (٥)

³² Çekmegil, VII, 137.

³³ İsmet Ersöz, *Elmalılı Hamdi Yazır ve Tefsirinin Özellikleri*, T.D.V Yay., Ankara 1993, 169.

³⁴ Elmalılı M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, Azim Dağıtım, İstanbul 1992, I, 3-4.

³⁵ Mesut Okumuş, Elmalılı M. Hamdi Yazır'ın İlmi Tefsir Anlayışı, <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/410311>

“İşte o ikiden birinci (fesatlarının ceza) vade (si) gelince (muharebede) çok çetin bir kuvvete malik olan kullarımızı üzerinize musallat kıldık da onlar evlerin aralarına kadar girip (sizi) araştırdılar. (Bu), yerine getirilmiş bir vaat idi.”³⁶

“Bu, zalimlere karşı verilen bir cezadır. Ayet hakkında verilen rivayetler İsrailoğulları’nın Tevrat’ı ve Mescidi Aksa’yı yakmaları, Hz. Zekeriyya, Hz. İsa’yı öldürmek istemeleri ve Emira denilen bir şahsiyeti hapsedirerek büyük bir zulme düşmelerini haber verirler. Bu onların İslam'a ve Müslümanlara karşı ne kadar şirretleştiklerini anlatmaktadır. Gerçekten Allah, alemlerin Rabbi olduğu için, aslında mümin de kafir de onun kuludur. Ve düşünmeli ki, mümin iken azan bir kavme, kafir bir kavmin musallat kılınması ne korkunç şeydir. Salih ellerle ıslah kabul etmeyen kavimleri bekleyen sonuçta budur. Allah’ın yüceliği, onlara o korkunç kulları saldırttı. Öyle can kırımı yaptılar ki, herkese açık genel yerlerden başka, evlerin aralarını ayırıp öldürülecek İsrailoğulları’nı aradılar. Yani birinci fesat döneminde vaat edilen hüküm ve alın yazısı bu şekilde gerçekleşti.”³⁷

1.5.4. Mevlâna Ebû'l-A'lâ Mevdûdî, Tefhîmu'l Kur'ân.

Mevdûdî eserini ana dili olan Urduca yazmıştır. Urduca yazılmış hali altı cilttir. Fakat İnsan Yayınları tarafından Türkçeye tercüme edilmiş hali yedi cilttir. 1942 yılında hazırlamaya başlamış yaklaşık otuz yıl kadar yazımı sürmüştür. Her sûrenin başına ayrıca bir giriş bölümü yazarak bu giriş bölümünde sûrenin nüzul zamanını, o dönemin şartlarını, İslam davetinin hangi merhalede olduğunu ve davetin karşılaştığı zorlukları ele almıştır. Bunun yanı sıra sûrenin içinde ayrı dönemlerde nazil olmuş ayetler bulunuyorsa, o ayetlerle alakalı bir şey varsa bunları açıklama bölümünde vermiştir.³⁸

Çekmegil’in tefsirinde Mevdûdî’nin Tefhîmu'l Kur'ân adlı eseri ise on üç kez dipnotta geçmekle birlikte dipnotlar dışında da bu kaynağı kullandığı görülmektedir. Buna ilişkin örnek aşağıda yer almaktadır.

Örnek:

فَإِذَا جَاءَ وَعْدُ أُولَئِهِمَا بَعَثْنَا عَلَيْكُمْ عِبَادًا لَنَا أُولِي بَأْسٍ شَدِيدٍ فَجَاسُوا خِلَالَ الدِّيَارِ وَكَانَ وَعْدًا مَفْعُولًا (١٤)

³⁶ İsrâ: 17/5.

³⁷ Çekmegil, VIII, 22.

³⁸ Ebû'l A'lâ Mevdûdî, *Tefhîmu'l Kur'ân*, İnsan Yay., İstanbul 1986, I, 10-11.

“Biz insana ana ve babasını tavsiye ettik. Onun anası kendisini zaaf üstüne zaaf ile taşımıştır. Sütten ayrılması da iki yıl(sürmüştür). Bana, ana ve babana şükret. Dönüşün ancak banadır (dedik).”³⁹

“Burada, iki yıl içerisinde çocuğu emzirme olayı, Allah'ın vermiş olduğu doğal süt ile beslenme lütfu bazen yeterli olamayabiliyor veya herhangi bir nedenden dolayı kullanılamıyor olabiliyor. Bu gibi durumlarda süt anneye müracaat edilebilir. Mevdûdî: “İmam Şafii, İmam Ahmed, İmam Ebû Yusuf, İmam Muhammed, bu sözlerden; çocuğun emzirme süresinin iki yıl olduğunu dikkate alarak bu süre içinde çocuk bir kadın tarafından emzirilirse onlar birbirlerine mahrem olurlar. Yok eğer bu sürenin dışına ve ötesine çıkılırsa, birbirlerine mahrem olmazlar...” demişlerdir.⁴⁰

1.5.5. Muhammed Esed, Kur’ân Mesajı

Muhammed Esed, kitabının orijinal ismi The Message of the Qur’an’dır. Esed, 1960 yılında esere başlayıp 1964’te birkaç sûreyi tamamlamıştır. Bir meâl-tefsir çalışmasıdır. 1980 yılında tamamlanmıştır. Türkçe tercümesi ise 1996 yılında yapılmıştır. M. Esed klasik ve yeni tefsirlerden, hadis kaynaklarından ve sözlüklerden yararlanarak eserini oluşturmuştur.⁴¹

Çekmegil’in dipnotlarda beş kez Muhammed Esed’in eserinden yararlandığı görülmektedir.

Örnek:

وَمَا مُحَمَّدٌ إِلَّا رَسُولٌ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِ الرُّسُلُ أَفَإِنْ مَاتَ أَوْ قُتِلَ انْقَلَبْتُمْ عَلَى أَعْقَابِكُمْ وَمَنْ يَنْقَلِبْ عَلَى عَقْبِهِ فَلَنْ يَضُرَّ
اللَّهُ شَيْئاً وَسَيَجْزِي اللَّهُ الشَّاكِرِينَ (١٤٤)

“Muhammed bir peygamberden başka (bir şey) değildir. Ondan evvel daha nice peygamberler gelip geçmiştir. Şimdi o, ölür yahut öldürülürse ökçelerinizin üstünde (gerisin geri) mi döneceksiniz? Kim (böyle) iki ökçesi üzerinde (ardına) dönerse elbette

³⁹ Lokmân: 31/14.

⁴⁰ Çekmegil, X, 307.

⁴¹ Kemal Kahraman, “ Muhammed Esed”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 2005, XXX, 527.

Allah'a hiçbir şeyle zarar yapmış olamaz. Allah şükür (ve sebat) edenlere mükâfat verecektir.”⁴²

“Hz. Peygamber'in ve ondan önce gelip geçmiş olan öteki bütün peygamberlerin faniliğine yapılan bu vurgu, ilk bakışta, Uhud Savaşı ile ve o savaşta birçok Müslüman'ın savaşı terk etmesine ve hatta bazılarını teslim olmaya kadar götüren Hz. Peygamber'in vefat ettiği söylentisi ile bağlantılıdır. Ancak, daha geniş anlamda, yukarıdaki ayet, tapınmanın yalnız Allah'a özgü olduğu, hiçbir insanın -peygamber bile olsa – ondan pay alamayacağı şeklindeki temel İslami akideyi yeniden dile getirmektedir... Bir kimsenin topukları üzerinde gerisin geri dönmesi ifadesi, şartlara göre, ya gerçekten bir irtidadı veya Allah yolunda çaba göstermekten bilinçli bir geri çekilişi anlatır.”⁴³

1.5.6. Muhyiddin-i Nevevi, Riyâzü's- Sâlihîn ve Tercümesi

Nevevî'nin İslam ahlakını ve adabını öğretmek maksadıyla derlediği ve 1900 hadisi on sekiz bölüm halinde topladığı Riyâzü's- Sâlihîn adlı eser tarih boyunca geniş halk kitleleri tarafından büyük ilgi görmüştür. İman, ibadet, adab ve muamelat konularındaki hadisleri içeren muhalled bir eserdir. Birey ve toplumun ihtiyaçlarına İslam'ın iki kaynağı ışığında çözüm üretme yollarını anlatması bakımından insanlar için bir rehberdir.⁴⁴

Müellif, Nevevi'nin eseri Riyâzü's- Sâlihîn'den aşağıdaki örnekteki gibi yararlanmıştır:

Örnek:

نُسَبِّحُ لَهُ السَّمَوَاتِ السَّبْعُ وَالْأَرْضُ وَمَنْ فِيهِنَّ وَإِنْ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا يُسَبِّحُ بِحَمْدِهِ وَلَكِنْ لَا تَفْقَهُونَ تَسْبِيحَهُمْ إِنَّهُ كَانَ حَلِيمًا غَفُورًا (٤٤)

“Yedi gökle yer ve bunların içinde bulunan (melekler, cinler, insan) lar onu tesbih (ve tenzih) eder (ler). Hiçbir şey hariç değil, hepsi O'na hamd ile tesbih eder. Fakat siz, onların tesbihini iyi anlamazsınız. O, hakikaten halimdir, gerçekten yarlıgayıcıdır.”⁴⁵

⁴² Âl-i İmrân: 3/144.

⁴³ Çekmegil, II, 241.

⁴⁴ Muhyiddin en-Nevevi, *Riyazü's-Salihin*, D.İ.B Yayınları, Ankara 2014, I, 7.

⁴⁵ İsrâ: 17/44.

Çekmegil eserinde bu ayeti yorumladıktan sonra şu rivayeti aktarmaktadır:

“İki cümle vardır ki, (onu şuurluca söyleyenler) Allah Teala’ya sevgili, dilde hafif ve mizanda ağırdır. Bu cümleler ‘Sübhanallahi ve bi-hamdihi Sübhanallahil azim. Allah’ı noksan sıfatlardan tenzih ve kemal sıfatlarıyla O’na hamd ederim. Yine yüce olan Allah’ı tekrar tespih ederim’ dir. Allah’ı tesbih, layık olmayan sıfatlardan tenzih ve O’nu, kemal sıfatıyla hamd ve sena etmek, bence üzerine güneş doğan yerlerden (dünyadan) daha sevgilidir.” O’nu gerek inanç gerek söz ve kalp ile noksan sıfatlardan tenzih ederek yani yaratılmışlara ait özellikleri Allah’a, Allah’a ait özellikleri de yaratılmışlara yakıştırmaktan sakınarak tespih edenler bu müjdeye mazhar olurlar.” (Riyazü’s-Sâlihîn 1437-1448 Hadis Bkz:37/180)⁴⁶

1.5.7. Zeynü’d-dîn Ahmed b. Abdi’l-Latifi’z-Zebîdî, *Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrid-i Sarih Tercemesi ve Şerhi*

Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrid-i Sarih adlı eser Zeynü’d-din Ahmed b. Ahmed b. Abdi’l-Latifi’z- Zebîdî tarafından hicri 9. asırda yazılmıştır.

TBMM kararı ile tercüme ve şerh edilmek üzere Osmanlı’nın son dönem âlimlerinden Darülfünun Müderrisi Babanzade Ahmed Naim Bey’e verilmiştir. Ahmet Naim, mukaddime ve ilk iki cildi hazırladıktan sonra vefat etmiştir. Bu görev, büyük hadis alimi Kâmil Miras’a devredilmiştir. Kâmil Miras tarafından eser tamamlanmıştır. Eser 12 ciltten ve bir de fihristten oluşmaktadır.⁴⁷

Örnek:

قَالُوا جَزَاؤُهُ مَنْ وَجَدَ فِي رَحْلِهِ فَهُوَ جَزَاؤُهُ كَذَلِكَ نَجْزِي الظَّالِمِينَ (٧٥) فَبَدَأَ بِأَوْعِيَّتِهِمْ قَبْلَ وَعَاءِ أَخِيهِ ثُمَّ اسْتَخْرَجَهَا مِنْ وَعَاءِ أَخِيهِ كَذَلِكَ كِدْنَا لِيُوسُفَ مَا كَانَ لِيَأْخُذَ أَخَاهُ فِي دَبْنِ الْمَلِكِ إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ تَرْفَعُ دَرَجَاتٍ مَنْ نَشَاءُ وَفَوْقَ كُلِّ ذِي عِلْمٍ عَلِيمٌ (٧٦)

“Onun cezası yükünde (hırsızlık mal) bulanan kimsenin kendisidir. İşte o kimse (şahsen) bunun cezasıdır. Biz (memleketimizde) zalimleri (hırsızları) böyle cezalandırırız” dediler.⁴⁸ “Bunun üzerine (Yusuf), kardeşinin kabından evvel onların kaplarını (aramaya) başladı. Nihayet onu kardeşinin kabından çıkardı. İşte biz Yusuf

⁴⁶ Çekmegil, VIII, 87.

⁴⁷ Zeynü’d-din Ahmed b. Ahmed b. Abdi’l-Latifi’z-Zebîdî, *Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrid-i Sarih Tercemesi*, D.İ.B. Yayınları, Ankara 1979, I, 1-3.

⁴⁸ Yûsuf: 12/75-76.

için böyle bir tedbir kullandık. Yoksa o, padişahın dinine göre kardeşini (esir olarak) tutabilecek değildi: Meğerki Allah'ın iradesi ola. Biz kimi dilersek onu nice derecelerle yükseltiriz. Her ilim sahibinin üstünde daha iyi bilen vardır.”

Çekmegil, Yûsuf Sûresi 75-76. ayetleri yorumladıktan sonra Sahîh-i Buhârî Muhtasarından şu rivayeti vermektedir:

“Buhari’de, Rasulullah’dan gelen bir haberden anladığımıza göre: Yaratıcının hayırlı gördüğü kimseler; gittiği yolu, o yolda kendine has yürüyüş tarzını, dinini anlayan, yani ‘dinde fakih’ olanlardır.”⁴⁹

1.5.8. Ömer Rıza Doğrul, Tanrı Buyruğu

1934 yılında tek cilt, 1943,1947 ve 1955 yıllarında ise iki cilt halinde basılmıştır. Temel olarak iki bölümden meydana gelmiştir. İlk bölüme birinci ayırım diyen müellif, burada genel olarak İslam hakkında bilgiler vermiş ve bir anlamda tefsir usulü diyebileceğimiz tarzda bir mukaddime yazmıştır. İkinci ayırım dediği bölüm ise Hafız Osman hattıyla yazılmış Kur’ân metninin de bulunduğu meâl ve tefsir bölümüdür. Bu meâl, Doğu-Batı kaynakları taranarak kırk yılda tamamlanmıştır. Harfî tercüme yerine tefsiri tercümeyle esas alır ve akıcı, anlaşılır bir Türkçe kullanır.⁵⁰

Örnek:

وَحَسْبُهُمْ أَيْقَاطُ وَهُمْ رُقُودٌ وَنُقَلِّبُهُمْ ذَاتَ الْيَمِينِ وَذَاتَ الشَّمَالِ وَكَلْبُهُمْ بَاسِطٌ ذِرَاعَيْهِ بِالْوَصِيدِ لَوِ اطَّلَعْتَ عَلَيْهِمْ لَوَلَّيْتَ مِنْهُمْ فِرَاراً وَلَمُلِئْتَ مِنْهُمْ رُعباً (١٨)

Kehf Sûresi 18. ayette geçen “ رُقُود ” kelimesi için, “ رُقُود ” yani uykudalar kelimesi, faaliyetten mahrum, atıl bir haldeler manasını da ifade eder. Sağa sola dönmek onun uyku esnasında rahatsızlığını veya bir fert-milletin faaliyetini remzeder. Belki bu ayeti kerime, Hristiyanlığın ilk önce intişar (yayılma) edemediğine, atıl bir halde kalmasına, sonra sağda solda ve her tarafta intişara (yayılmaya) başlamasına işaret ediyor.⁵¹

⁴⁹ Çekmegil, VII, 81.

⁵⁰ Fethi Ahmet Polat, “Tefsirin Güncel Sorunları ve Örnek Türkçe Meâller”, M. Akif Koç (Ed.), *Tefsir El Kitabı*, (s.s.227-258) Grafiker Yayınları, Ankara 2015, 257.

⁵¹ Çekmegil, VIII, 166-167.

1.5.9. Mu'cemü'l Müfehres Tercümesi, Tercüme, Mahmut Çanga

Kitap iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm Mu'cemü'l Müfehres'in tercümesinden oluşmaktadır. Kelimelerin hangi sûrenin hangi ayetinde geçtiği rakamlarla gösterilmiştir. Kelimelerden sonra verilen birinci rakam sûre numarasını, ikinci rakam ise ayet numarasını göstermektedir. İkinci bölümde ise özel isimlerle ilgili bilgiler bulunmaktadır. Kitabın en sonunda da fihrist bulunmaktadır.⁵²

Örnek:

Duhân sûresinin giriş bölümünde Mucemü'l Müfehres'den şu şekilde yararlanılmıştır.

“Dehene Duhân ile tefsir edilmiştir. Bu duman kıyamet gününden biraz önce veya tam kıyamet anında vuku bulacaktır. Yahut bu şerrin, kötülüğün gelip gelmemesinden kinayedir. Yahut da kuraklık eseri olarak havaya kalkan toz ile kıtlık sebebiyle şiddetli açlıktan dolayı dumanın karartısı gibi gözlerin kararması, pusulaşmasıdır. Bu hal; Kureyş kabilesi şiddetli bir kıtlığa maruz kaldığı vakit vaki olmuştur, denmiştir.”⁵³

1.5.10. Kur'ân Yolu, Diyanet İşleri Başkanlığı

Kur'ân Yolu adlı çalışma, Mushaf tertibine göre yapılmış olan dirayet tefsirlerine benzemektedir. Diyanet İşleri Başkanlığının bir tefsir hazırlanması talebi üzerine Hayreddin Karaman, İbrahim Kafi Dönmez, Sadrettin Gümüş ve Mustafa Çağrııcı'dan oluşan komisyon tarafından hazırlanmıştır. Bu tefsir Kur'ân'ı doğru anlayıp hayatında rehber edinmek isteyen, farklı düzeyde kültürel birikimi olan insanların ihtiyaçlarına göre hazırlanmış bir eserdir. Girişinde Kur'ân-ı Kerim'in amacı ve içeriği hakkında bilgi verilip, neyi anlatmak üzere geldiği açıklanmıştır. Birçok tefsir kitabı ve farklı eserlerden bilgi ve görüşler alınmıştır. Sûreler tefsir edilirken nüzulü, adı, konusu, fazilet ve özellikleri verilerek tefsirine geçilmiştir.⁵⁴

⁵² Mahmut Çanga, *Kur'ân-ı Kerim Lügati Mu'cemü'l Müfehres*, Timaş Yayınları, İstanbul 2004, s. y.

⁵³ Çekmegil, XII, 48.

⁵⁴ Hayreddin Karaman, İbrahim Kafi Dönmez, Sadrettin Gümüş, Mustafa Çağrııcı, *Kur'ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, D.İ.B. Yayınları, Ankara 2006, I, 10-40.

Örnek:

Vākıa sûresi 79. ayette “Ona tam bir sûrette temizlenmiş olanlardan başkası el süremez.”

“Şevkânî gibi âlimler, ayetin Mushaf ile değil Levh-i Mahfuz ile ilgili olduğunu, abdestli olmayanın Mushaf’a dokunmasını meneden hadislerin de sahih olmadığını yahut sahih olsa bile orada müşriklerin kastedildiğini ileri sürerek, abdestli olmayan, cünüp ve adet halindeki kimselerin Mushaf’a dokunmasını ve onu okumasını caiz görmüşlerdir. Abdestin gerekliliği yönündeki içtihadı esas alan ve kutsal kitabına saygısının bir nişanesi olarak, ona el sürerken abdestli olmaya gayret eden bir müminin, bu davranışı takdirle karşılanır. Fakat, bu hükmün, Kur’ân’la yakından ilgilenme ve manaları üzerinde düşünme çabasını engelleyen bir set gibi algılanması kuşkusuz yanlış olur. İmam Malik gibi İslam âlimleri, Kur’ân eğitim-öğretiminin ve sıkıntıya yol açan durumların ayrı mütalaa edilmesi gerektiğini gösteren fetvalar vermişlerdir. Mushaf’a dokunmadan Kur’ân okunması veya tercümesine el sürülmesi için abdest almak ise genel olarak gerekli görülmemiş, sadece tavsiye edilmiştir.”⁵⁵

1.5.11. Muhammed Mahmûd Hicâzî, Furkan Tefsiri

Muhammed Mahmûd Hicâzî Ezher Üniversitesi tefsir hocalarındandır. Kitabın adı et-Tefsîr el-Vâdih’dır. Yayınevi kitabın orijinal ismini zorluk ve Türkçe tam bir karşılığının olmaması nedeniyle Furkan Tefsiri olarak değiştirmiştir. Halil Günenç bu tefsirin özelliklerini şöyle ifade etmektedir: “Zamanımızda orta halli, hikâye ve hurafelerden uzak, akıcı üslupla yazılmış ve zamanımıza uygun bir tefsire ihtiyaç vardır. Hicazi’ nin bu eseri de bu niteliklere sahiptir. Kolay ve rahat okunabilen bir tefsir kitabıdır.”⁵⁶

Örnek:

“Ve çirkin günah işledikleri yahut nefislerine zulmettikleri vakit Allah’ı hatırlayarak hemen günahlarının yarlığanmasını isteyenlerdir. Günahları Allah’tan

⁵⁵ Çekmegil, XII, 376.

⁵⁶ M. Mahmut Hicazi, *Furkan Tefsiri*, (çev., Mehmet Keskin), İlim Yayınları, İstanbul t.y., I, 12.

başka kim yarlıgar? Bir de onlar işledikleri (günah) üzerinde, bilip dururlar iken (bile bile) ısrar etmeyenlerdir.”⁵⁷

Çekmegil, ayetin mealinden sonra birtakım açıklamalarda bulunmuş akabinde Hicâzî’nin şu yorumunu aktarmıştır:

“Zararı başkasına dokunmayan günahlar, küçük olarak addedilmelerine rağmen, ıslahı yönünde gayret sarf edilmemesi halinde olanların da kalbi kaplayacaklarına işaretle, kul elinden geldiği, gücünün yettiği ölçüde günden arınmaya çalışmalıdır.”⁵⁸

1.5.12. Celal Yıldırım, Kur’ân-ı Kerim Meâl ve Tefsiri

Celal Yıldırım 1960 yılında tefsir çalışmalarına başlamıştır. Tefsir çalışması rivayet ve dirayet yoluyla yazılmış olan eserler gözden geçirilip 23 yıllık bir çalışma sonunda ortaya çıkmıştır. 660 sayfadan oluşan bir meâl tefsirdir. Kolay ve anlaşılan bir dile sahiptir. Ayetlerin yorumlanmasında hadislerden yararlanılmıştır. Tefsirde ayetlerin ilmi, ahlaki, hukuki, sosyal, ekonomik ve tarihi yönleri, öğüt ve hikmetleri anlatılmıştır.⁵⁹

Örnek:

قَالَ فَإِنَّهَا مُحَرَّمَةٌ عَلَيْهِمْ أَرْبَعِينَ سَنَةً يَتِيَهُونَ فِي الْأَرْضِ فَلَا تَأْسَ عَلَى الْقَوْمِ الْفَاسِقِينَ (٢٦)

“(Allah) demiştir. Onlar (oldukları) yerde sersem dolaşacaklardır. Artık o fasıklar güruhuna karşı tasalanma.”⁶⁰

“Kur’ân, ilgili ayetlerle, Musa (a.s.)’nın mukaddes yere dönmeleri için İsrailoğulları’nı harekete geçirmek istediğini, onları bu hususta ikna edebilmek için de Allah’ın öteden beri onlara sunduğu ve bundan sonra da sunacağı nimetleri hatırlatmayı uygun bir çare olarak gördüğünü açıklıyor. Her boydan seçilen ve sayıları on ikiyi bulan kabile başkanlarından iki tanesinin dışında hiçbiri savaşılmaya yanaşmadı; Allah’a karşı sözlerini bozdular, nankörlük ettiler. Bu yüzden, ilahi bir ceza olarak, yurtsuz bir halde kırk yıl çölde sefil ve perişan dolaşmaları mukadder oldu.”⁶¹

⁵⁷ Âl-i İmrân: 3/135.

⁵⁸ Çekmegil, II, 222.

⁵⁹ Celal Yıldırım, *Asrın Kur’ân Tefsiri*, Anadolu Yayınları, İstanbul 1991, I, 12-13.

⁶⁰ Mâide: 5/26.

⁶¹ Çekmegil, III, 252.

1.5.13. Kelime ve Konularına Göre Alfabetik Kur'ân-ı Kerim Fihristi, Recep Aykan

Recep Aykan'ın Kur'ân Fihristi, kelime veya kelime gruplarının altında ayet meali ve ayetin numarasını bulunduran bir çalışmadır. Ayet meallerinin altında ayet numarası ve surenin Kur'ân'daki sırası bulunmaktadır. Bazen ayet meallerinin hepsini verirken bazende vermemiştir. Ortalama ellibin ayete işaret edilmiştir. Farklı bilgisayar programlarında da kullanılmıştır. Programlar Türkçe, Almanca, İngilizce, Fransızca ve Arapçadır.⁶²

Dipnotlarda Recep Aykan'ın eserinin geçtiği yere rastlanmamıştır.

Burada ifade edilenler dışında, istifade edilen başka kaynaklar olsa da Çekmegil'in, bu eserleri tefsirin önsözünde vermesi nedeniyle bu eserler hakkında kısa bilgi verilmiştir. Müellifin, isimlerini verdiği bu eserler dışında, tefsirin dipnotlarında farklı kaynaklar da yer almaktadır. Bu kaynaklar içinde müellif en çok babası M. Said Çekmegil'in eserlerinden faydalanmıştır. Said Çekmegil'in "Milliyet Anlayışımız", "Müstesna", "Kur'ân'a Muhatap olmak ve Engelleri", "İnsanın Yolu İslam", "Münevver Anlayışımız", "Aramızdaki Fark", "Dünya İslam Devleti", "Ahlak Anlayışımız", "İbadet Anlayışımız" gibi birçok eseri tefsirin neredeyse bütün ciltlerinde yer almaktadır. Bunun dışında dipnotta geçen bazı kaynaklar ise şu şekildedir:

M. Said Şimşek, Kur'ân'ın Anlaşılmasında İki Mesele

Mahmut Toptaş, Şifa Tefsiri

Abdullah Yıldız, Bir Tevhit Eylemi Namaz

İ. Hatip Erzen, İslami Hakikatler

Hac ve Vakıflar Bakanlığı, Kur'ân-ı Kerim ve Türkçe Açıklamalı Meâli

Emin el-Hûlî, Kur'ân Tefsirinde Yeni Bir Metot

İmam Gazali, el-Munkizü Mine'd-Dalâl

Muhammed Ebû Zehrâ, İslam Hukuku Metodolojisi

Seyfuddin el-Muvahhid, Davetçinin Tefsiri

⁶² Recep Aykan, *Kelime ve Konularına Göre Alfabetik Kur'ân Fihristi*, Pınar Yay., İstanbul 2000, 11-12.

İbrahim el-Halebi, İzahlı Mültekâ el-Ebhur Tercümesi

Mustafa İslamoğlu, Yahudileşme Temayülü; Hayat Kitabı Kur'ân

Halis Albayrak, Tefsir Usulü

İbni Kesir, Büyük Kur'ân Tefsiri

et-Taberî, Taberî Tefsiri

Muhammed Hamidullah, İslam Peygamberi

Alev Erkilet, Orta Doğu'da Modernleşme ve İslami Hareketler

A.Hikmet Berki, 250 Hadis Terceme ve İzahı

Zeynep Gazali, Kur'ân'a Bakışlar

Roger Garaudy, İslam ve İnsanlığın Geleceği

İmam Müslim, Sahih-i Müslim ve Tercemesi

Nurettin Özcan, Şeyh Servetten Günümüze Kimlik Bozumu

Suyuti, ed-Dürrü'l-Mensûr fi't- Tefsîr bi'l-Me'sur

M. Murat Karakaya, Kur'ân'ın Anlaşılmasında Dil Problemi

Betrand Russel, İnsanlığın Yarını

Bunların dışında yazarın yararlandığı Şamil İslam Ansiklopedisi, Nida Dergisi, Gerçek Hayat gibi başka kaynaklar da bulunmaktadır.

Çekmegil'in eserini meydana getirirken kaynak göstermede kullandığı yöntem şekli dipnotlu kaynak göstermedir. Dipnot gösterme şekli müellifin eleştiriye açık olduğu konulardan biridir. Zira birçok kaynağı eserinde kullanmakla beraber bunları düzenli bir şekilde dipnotlarda göstermemiştir. Tefsirin bazı ciltlerinde dipnot kullanımı yoğun olarak görülürken bazı ciltlerinde ise dipnotlara yer verilmemiştir. Bazı yerlerde ise kaynağı ibare içerisinde vermiştir. Dipnot vererek oluşturduğu kaynaklara bakıldığında eserin adını veya yazarın adını, bazen de hem eser hem yazarın adını veya yazar adı, eser adı, cildi, sayfası ve yayınevi beraber verilmiştir.

Kullandığı kaynaklar hem klasik, hem modern dönem eserleridir.

Hadis kaynaklarına baktığımızda ise en fazla Buhari, Müslim, Tirmizi, Ebû Davud, İbni Mace'den nakiller yaptığı görülmektedir. Hadis kaynaklarını verirken bunları bazen dipnot şeklinde vermiştir. Bazen de dipnot kullanmadan ibare içerisinde vermiştir.

Tefsirinde önemli olarak kabul edilen belli başlı müfessirlerin tefsir kaynaklarını inceleyip buralardan edindiği bilgileri kendi süzgecinden geçirerek yorumlamıştır. Başka tefsirlerden istifade etmekle birlikte genellikle kullandığı kaynaklarda yer alan bilgileri tartışmadan kendi görüşlerini desteklemek için almakta, bazen de farklı görüşleri belirtip onun aksine kendi benimsediği fikri ortaya koymaktadır.

Tefsirinde en fazla Muhammed Esed, Mevdûdî, Seyyid Kutub, Ömer Rıza Doğrul ve Celal Yıldırım'ın tefsirlerinden yararlandığı görülmektedir.

1.6. TEFSİRİN GENEL ÖZELLİKLERİ

Semra Kürün Çekmegil, Okuyucu Tefsiri (Tefsiru'l-Kari) eserini 2004 yılında yazmaya başlamıştır. İlk cildi 2006 yılında basılmıştır.⁶³ Tefsir orta boyda olup Nida Yayınlarından Malatya'da basılmıştır ve 13 ciltten oluşmaktadır.

Kur'ân'ı tefsir ederken kullanılan metotlardan biri de Mushaf'ın tertibine uygun olarak tefsir edilmesidir. Müfessirlerin genel olarak izlediği yol budur. Asıl olan da bu yolun izlenmesidir. Çünkü Kur'ân'ın elimizdeki tertibi, tevfidir. Yani vahiy tarafından belirlenmiştir. Bir metnin doğru anlaşılmasında siyak-sibak önemlidir. Metin, bu bağlam içerisinde okunmalı ve öylece anlaşılmalıdır.⁶⁴ Çekmegil'de Kur'ân'ı tertibe uygun şekilde tefsir etmiştir.

Sûreler atlanmadan tamamı tefsir edilmiştir.

Eserin ilk cildinde Fâtiha ve Bakara sûreleri bulunmaktadır. İkinci cild Âl-i İmrân- Nisâ, üçüncü cildi Nisâ-Mâide, dördüncü cild En'âm-A'râf , beşinci cild A'râf - Tevbe, altıncı cild Tevbe-Hûd, yedinci cild Yûsuf -Nahl, sekizinci cild İsrâ-Tâhâ, dokuzuncu cild Enbiyâ-Şuarâ, onuncu cild Neml -Ahzâb, on birinci cild Sebe-Şûrâ, on

⁶³ <https://www.dunyabizim.com/soylesi/omrunu-tefsire-vermis-bir-anne-h5317.html> Erişim: (20 Temmuz 2018)

⁶⁴ M. Sait Şimşek, *Kur'ân'ın Ana Konuları*, Beyan Yayınları, İstanbul 2001, 9.

ikinci cild Zuhruf -Haşr, on üçüncü cild Mümtetine-Nâs sûresi'nin tefsiriyle son bulmuştur.

Her cilt ortalama dört yüz-beş yüz sayfadan oluşmaktadır. Tefsirin tamamı beş bin sekiz yüz elli sayfa civarındadır.

Tefsir akıcı ve edebi bir üslupla ele alınmıştır. Sûrenin tefsirine başlamadan önce sûrenin kelime manası gramer açısından açıklanmış, sûre hakkında genel bir bilgi verilmiştir. Tefsirini yaptığı sûrenin, genellikle ana konusunu vermiştir. Sûreyi tanıtıcı genel bilgiler de verilmiştir. Sûrenin Mekkî ya da Medenî olduğu, kaç ayetten oluştuğu varsa sebep-i nüzûlü verilmiştir. Bunlar verildikten sonra tek tek ayetler verilmiş, ilk önce ayetin Arapça metni, akabinde Türkçe tercemesi verilerek tefsir edilmeye başlanmıştır. Ayetleri tefsir ederken, ayetlerin konu bütünlüğüne göre ya tek tek ya da birkaç ayeti bir arada tefsir etmiştir.

Genellikle sûrelerin tefsirinin sonunda bir ders çıkarımı yapmış, sonra dua ve niyaz cümleleriyle tefsiri bitirmiştir. Çekmegil'in kendisinin de ifade ettiği gibi bu eserin yapmış olduğu tefsir sohbetlerinden müteşekkil olmasının eserde böyle bir durumun ortaya çıkmasına sebep olduğu söylenebilir. Çünkü pek tabidir ki böyle bir ders ve dua bir muhataba matuftur. Bu muhatap yazarın sohbet halkalarındaki kişilerdir.⁶⁵

Çekmegil, ayetleri tefsir ederken genellikle Kur'ân'ın Kur'ân'la tefsirine, Kur'ân'ın sünnetle ve sahabe sözleriyle tefsirine yer vermektedir. Fakat bu her sûre için geçerli değildir. Pek çok yerde ayet ve hadislerle yer vermeden alimlerin görüşlerine ya da kendi görüşlerine yer vermektedir.

Ayetler tefsir edilirken yaşadığımız çağdaki sosyal olaylardan sık sık bahsedilmiştir. Bu sebeple güncel konulardan örnekler eserde çokça yer almaktadır. Bununla birlikte tefsirde yer yer Türkçe şiirlere de yer verilmiştir. Özellikle Yunus Emre, Necip Fazıl Kısakürek, Mehmet Akif, Arif Nihat Asya, Namık Kemal ve babası Mehmet Said Çekmegil'in ve isimleri belli olmayan şairlerin şiirlerinden ayetleri yorumlarken faydalanmıştır.

⁶⁵ Bkz: Çekmegil, X, 289, 476, 370, 231, 95.

Tefsiri Türkiye'de hanımlar tarafından yapılmış tefsirler arasında baştan sona kadar yapılan ilk tefsirdir.⁶⁶

1.7. SEMRA KÜRÜN ÇEKMEGİL'İN YAŞADIĞI DÖNEMDE TÜRKİYE'DE HANIMLARIN YAPTIĞI TEFSİR İÇERİKLİ ÇALIŞMALAR

Kur'ân zaman içinde eskimeyen, her asırda karşılaşılan problemler için, insanlığa, en iyi çareleri gösteren ilahi bir kitaptır. O her zaman kendisini topluma en iyi takdim edecek insanları beklemektedir.⁶⁷

Kur'ân-ı Kerim bir ev halkına değil, bütün insanlara ve cinlere gönderilmiş olduğunu söyler. Kul ile Allah arasındaki ve kullar arasındaki ferdi ve içtimai ilişkilerin rehberi ve nizamlayıcısı Kur'ân'dır. Kur'ân hayatın her alanında, bütün mekânlarda ve hayatın tüm cephelerinde kendini bir yol gösterici olarak sunmaktadır.⁶⁸

Kur'ân-ı Kerim'in Müslümanların din ve dünya hayatları için temel bir rehber olması, onun nüzul ortamından kıyamete kadar farklı muhit ve zamanlarda yaşayan müminler tarafından anlaşılmasını gerekli kılmaktadır. Müslümanların geleneğinde tefsir ilmi, ayetlerin ilk muhatapları ve onları takip eden nesiller tarafından nasıl anlaşıldığına dair rivayetlerin derlenmesi ve İslâm ümmetinin bu alandaki birikiminin Kur'ân lafzının doğrudan ve dolaylı anlatımıyla irtibatlandırılması görevini üstlenmiştir.⁶⁹

Kur'ân'ın hitabı hayat kadar dinamiktir, tazedir; her zamana ve tüm zamanlarıdır. Ancak herkesin bu hitabı anlama konusunda, Hz. Peygamber'e en yakın nesil olan sahabe ve onları takip eden yakın nesiller kadar şanslı olamayacağı da aşîkârdır. Zamanla yenilenen ve çeşitlenen olayların icbarıyla, öncekilerden tevarüs ettiği bilgilere ilaveten insan aklı düşünmeyi ve gelişmeyi sürdürecektir; buna paralel olarak, her konuda olduğu gibi Kur'ân bilgisi alanında da -özellikle bazı konularda- öncekilerin

⁶⁶ Hidayet Aydar, *Hanım Müfessirler*, Ensar Yayınları, İstanbul 2015, 218.

⁶⁷ Mevlüt Güngör, *Kur'ân Araştırmaları I*, Kur'ân Kitaplığı, İstanbul 1995, 29-30.

⁶⁸ Muhammed Hamidullah, *Kur'ân-ı Kerim Tarihi*, (Çev; Mehmet Sait Mutlu), Diyanet İşleri Başkanlığı, Ankara 1991, 32.

⁶⁹ Mehmet Paçacı, "Kur'ân'ın Açıklanması ve Yorumlanması", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Diyanet Vakfı, Ankara 2002, XXVI, 398.

açıklamaları yeterli olmayacak; bu yüzden onunla ilgili yeni çalışmalar, gayretler devam edecektir.⁷⁰

Asr-ı Saadet'ten günümüze kadar Kur'an'ı anlama ve tefsir çalışmaları devam etmiştir. Günümüzde dînî, fennî ve sosyal ilimlerdeki hızlı tırmanış, tefsir ilmini de olumlu yönde etkilemiştir. Yirminci yüzyılda her sahada yaşanan değişim tefsir ilmini de etkilemiş ve bu yüzyılda çok yönlü tefsir çalışmaları yapılmış, ve yapılmaya devam etmektedir. Tefsirde yeni çığırar açılmıştır.⁷¹ Bu çalışmalara bakıldığında ise erkek müfessirlerin bu alanda yoğun bir çalışma yaptığı, genel olarak bütün bir tefsir tarihinde hanımların erkeklere oranla sayısının çok az olduğu görülmektedir.

Hanım müfessirlerin doğdukları ülkelere göre sayısal dağılımına bakıldığında, Suudi Arabistan iki, İran iki, Mısır dört, Türkiye dört, Hindistan iki, Suriye bir, Irak dört, Katar bir, Filistin bir, Almanya bir şeklindedir. Toplamda ise bu sayı yirmi ikidir.⁷²

Türkiye tarihine baktığımızda ise son dönem dışında hanımların yaptığı herhangi bir tefsir çalışmasına rastlanmamaktadır. Son dönemde ise hanımlar arasında yapılan tefsir çalışmalarında dört isim öne çıkmaktadır. Bu isimlerin en başında ise bu çalışmanın da konusu olan Semra Kürün Çekmegil'in Okuyucu Tefsiri görülmektedir.⁷³

Necla Yasdıman'ın Kur'an Tahlili adlı eserini, Cemalnur Sargut'un Yasin Sûresi (Ey İnsan), Bakara I (İman ve Küfür), Bakara II (Nefsin İç Yüzünü Tanımak), Bakara III (İnsan-ı Kamil'in Hakikati), Mülk, Meryem Sûresi I (Yaratılış Sırrı), Meryem Sûresi II (Kadınlık Makamının En Yücesi) adlı tefsirini, Zehra Eriş' in Namazı Anlamak için Kısa Sûrelerin Tefsiri ve Kur'an'ı Ahlak ve Edebi Anlamak İçin Hucurât Sûresi Tefsiri adlı eserleri bulunmaktadır. Bu kısımda bahsedilen hanımların hayatlarına ve eserlerine kısaca değinilecektir.

Bahsedilen hanımlardan Necla Yasdıman ve Semra Kürün Çekmegil'in bu alanda bir tane eseri varken, Cemalnur Sargut, Zehra Eriş' in bu alanda birden fazla eseri vardır.⁷⁴

⁷⁰ Veli Kayhan, *Kur'an'ı Tefsirde Usul ve Gerekli İlimler*, Kurav Yayınları, Bursa 2007, 57.

⁷¹ Faruk Vural, *Tahir İbn Aşur ve et-Tahrir ve't-Tenvir İsimli Tefsiri*, (Yayımlanmış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2002, 115.

⁷² Aydar, 358.

⁷³ Bkz. Aydar.

⁷⁴ Aydar, 358.

1.7.1. Necla Yasdıman ve Eseri

Necla Yasdıman, 1962'de Bursa'da dünyaya gelmiştir. 1984 yılında Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden mezun olmuştur. Diyanet İşleri Başkanlığında göreve başlamıştır. Aile Hukuku ile ilgili Hadislerin Tahlili ve Mezhep İmamlarının Anlayışları başlıklı teziyle doktor ünvanını almıştır. 2015 yılı itibari ile İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Arap Dili ve Belağatı bölümünde göreve başlamıştır. Dr. Öğr. Üyesi olarak görevine devam eden Yasdıman iki çocuk annesidir.⁷⁵

Tefsiri Kur'ân'ı ırab, sözlük, meâl ve tefsir açısından işleyen ve Arapça gramer tatbikatı olan bir eserdir. Fâtîha Sûresin'den Fussilet Sûresine kadar bütün sûreler mevcuttur. Yedi ciltten oluşmaktadır. Bu eser, yıllardır Kur'ân'ı anlamak için yapılan çalışmaların bir ürünüdür. Öğrencileri ile uzun seneler boyunca yaptığı Arapça, tefsir vb. derslerdeki notların iki kapak arasında toplanmasıyla ortaya çıkmıştır. Eserde Kur'ân tam metin halinde verilmiştir. Kur'ân ayetinin Arapça metni altında da toplu manası verilmiştir. Daha sonra o ayetin kelimeleri kendi altında incelemek üzere teker teker ele alınmıştır. Böylece şu aşamaları içeren bir tahlil gerçekleştirmiştir:

Yasdıman, kelime manası, dilbilgisi tahlili, açıklama ve sözlük başlığı adı altın da bölümler vermiştir. Sözlük başlığında ise fiillerin mazi, muzari ve mastarını, isimlerin de tekil ve çoğulunu vermiştir. Açıklama başlığı altında ise kelime ve gramer tahlilini öğrenenin çalıştığı ayetten alması gereken mesajlar verilmiştir.⁷⁶

1.7.2. Cemalnur Sargut ve Eseri

Cemalnur Sargut, 1952'de İstanbul'da doğmuştur. Üniversite eğitimini kimya mühendisliğinde tamamladıktan sonra kimya öğretmeni olarak görev yapmıştır.

Otuz yılı aşkın süredir tasavvuf alanında yurt içi ve yurt dışında çok yönlü çalışmalar yapmaktadır. Üsküdar Üniversitesi kurucu Rektörü Prof. Dr. Nevzat Tarhan'la birlikte 2014 yılında Üsküdar Üniversitesi Tasavvuf Araştırmaları Enstitüsünü kurmuşlardır. Yayınlanmış otuza yakın eseri Kur'ân-ı Kerim üzerine büyük mutasavvıfların yorumlarına dayalı çalışmaları bulunmaktadır. Ayrıca Fûsûsu'l-Hikem

⁷⁵ <http://www.neclayasdıman.com/biyografi.html> Erişim: (19 Temmuz 2018)

⁷⁶ <http://www.neclayasdıman.com/kur-an-tahlili-set-7-cilt.html> Erişim: (19 Temmuz 2018)

şerhleri üzerine yoğunlaşmıştır. İstanbul’da 20 yılı aşkın süredir halka açık Mesnevi ve Fususu’l Hikem sohbetleri yapmaktadır. Almanya, Amerika, Hindistan gibi ülkelerde İslam Tasavvufu alanında düzenli olarak seminerler vermektedir. Halen Üsküdar Üniversitesi Rektör danışmanı olarak görev yapmakta ve Üsküdar Üniversitesi’nde dersler vermektedir.⁷⁷

Cemalnur Sargut’un tefsir çalışmalarındaki ilk serisini “Ey İnsan; Yasin Sûresi’nin Şerhi” adlı eseri oluşturmaktadır. Kendisi bu eserle ne amaçladığını şöyle belirtmektedir: “Amacımız dinin, cevizin kabuğu gibi görünen zahiri yüzünü aralayıp, derinliklerine inerek lezzetli olan öze ulaşmaktır.”⁷⁸

Eserde sûre ayet ayet ele alınmış, önce ayetin Türkçe meâli altına da Latin harfleriyle okunuşu verilmiştir. Cemalnur Sargut, Kur’ân’ın tamamını değil bu eserde olduğu gibi Kur’ân’ın belli sûrelerinin işari tefsirini yapmıştır. “*Mülk Sûresi-Tebareke, Âyetü’l Kürsi, Kalem Sûresi, Duhân-İnşirah-Tin Sûresi*” adlı tefsir çalışmaları da bulunmaktadır.

1.7.3. Zehra Eriş ve Eseri

Zehra Eriş, 1964’de İstanbul’da doğmuştur. İlim ve Fazilet Vakfı Kur’ân Kursu’nda eğitim alıp yine bu kursta beş yıl eğitmen olarak görev yapmıştır. 1985 yılında Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi’nden mezun olmuştur. Evlidir. Birçok hocadan dersler almıştır.⁷⁹ Yazarın Hucurât Sûresi ve Kısa Sûrelerin Tefsiri adlı eserleri bulunmaktadır.⁸⁰

Yazar çalışmalarına Fâtiha sûresi ile başlayıp namaz sûreleri olarak da adlandırılan Duhâ sûresinden itibaren olan sûrelerle devam etmiş ve ayrıca Hucurât Sûresi’nin tefsirini yapmıştır. Kitaptan müfessirlerin görüşlerini derlemiştir. Sûrelerin tefsirine kırık meâlin ardından ayetlerin toplu meâli ile başlanmış; nüzul sebepleri,

⁷⁷ <http://www.cemalnur.org/contents/detail/cemalnur-sargut-kimdir/12>Erişim: (19 Temmuz 2018)

⁷⁸ Cemalnur Sargut, *Ey İnsan Kur’ân-ı Kerim Çalışmaları I Yasin Sûresinin Şerhi*, Nefes Yayınları, İstanbul 2009, arka kapak yazısı.

⁷⁹ <https://www.dunyabizim.com/kitap/yirmiden-fazla-tefsir-taranarak-hazirlandi-h9025.html> (22 Temmuz 2018)

⁸⁰ <https://www.dunyabizim.com/soylesi/hedefimiz-en-az-bir-tefsiri-bitirmek-olmali-h16123.html>(22 Temmuz 2018)

isimleri, kendinden önceki sûreler ile ilişkileri, konuları, muhtevaları, faziletleri, ayetler arasındaki ilişkiler gibi birkaç başlık altında incelenmiştir.⁸¹

⁸¹ Zehra Eriş, *Kısa Sûrelerin Tefsiri*, Erkam Yayınları, İstanbul 2016, 6-7.

İKİNCİ BÖLÜM

SEMRA KÜRÜN ÇEKMEGİL VE OKUYUCU TEFSİRİ

Bu bölümde Semra Kürün Çekmegil'in Okuyucu Tefsiri adlı eserinde kullandığı metotlar rivayet ve dirayet yönünden ele alınarak incelenmiştir.

2.1. RİVAYET YÖNÜNDEN TEFSİRDEKİ METODU

2.1.1. Rivayet Tefsiri

Rivayet lügat olarak, “suyun kaynağına ulaşmak, birini su kaynağına götürmek ve su içirmek” gibi anlamlara gelmektedir. Bir başka ifadeyle haberin kaynağına gitmek bilginin ve naklin aslına ulaşmaktır. “Me’sur ve menkûl tefsir” olarak da isimlendirilen rivayete dayalı⁸² bu yöntem şu şekilde tanımlanmıştır: Rivayet tefsiri ya Kur’ân’ın Kur’ân’la tefsiri, Kur’ân’ın sünneti nebeviye ile tefsiri ve Kur’ân’ın sahabeden nakledilmiş olanlarla tefsiridir.⁸³

Tanımından da anlaşılacağı üzere rivayet tefsirinde esas olan, nakil yoluyla elde edilmiş bilginin tefsir malzemesi olarak kullanılmış olmasıdır. Kur’ân’ın Kur’ân ile tefsirinin rivayet tefsiri kapsamında ele alınmasındaki temel düşünce, bu tür tefsir faaliyetinde bir nakil işleminin bulunmasıdır. Yani müfessir, bir ayeti tefsir ederken, o ayetin tefsirini yapan bir başka ayeti nakletmektedir. Oysa Kur’ân’da hangi ayetin hangi ayeti tefsir ettiği hakkında, bizzat Kur’ân’ın açık bir beyanı yoktur. Bir ayetin tefsirini bir başka ayet ışığında anlama çabası müfessirin kendi dirayetiyle yaptığı bir iştir ve ayetler arasında bağ kurmak sûretiyle ulaştığı sonuç da onun içtihadıdır. Yani müfessir Kur’ân’ı Kur’ân’la tefsir etmekle Allah’a ait bir tefsiri rivayet etmemekte, sadece kendi dirayetini kullanarak ayetler arasında var olduğunu düşündüğü ilişki çerçevesinde tefsir yapmaktadır. Bu açıdan bakıldığında, bir ayetin bir başka ayetle ilişkilendirilerek tefsir edilmesi müfessirin dirayetine dayalı bir faaliyettir.⁸⁴

⁸² ez-Zehebi, *et-Tefsir ve'l-Mufessirun*, Dar’ul-Kütübi’l-Hadise, Kahire 1961, I, 152.

⁸³ Muhammed Ali es-Sabuni, *Ülûmü’l-Kur’ân*, (Çev.: Zeynel Abidin Tatlılıoğlu), İnsan Yay., İstanbul 1996, 96.

⁸⁴ Zekeriyya Pak, “Rivayet Ağırlıklı Tefsirler”, M. Akif Koç (Ed.), *Tefsir El Kitabı*, (ss.159-172) Grafiker Yayınları, Ankara 2015, 159

Rivayet tefsirinin gelişimi rivayet devri ve tedvin devri şeklinde iki kategoride incelenmiştir.

Rivayet devrinde Hz. Peygamber, ashabın anlamakta güçlük çektiği bazı ayetleri açıklıyor ve ashab da bu bilgiyi hem kendileri için hem de kendilerinden sonra gelecek olan tabiun nesline aktarmak için alıyordu. Rasulullah'ın vefatından sonra ashabtan bir kısmı, ondan öğrendiği bilgilerin yanına kendi görüşünü ve içtihadını da ilave ederek, bu bilgi birikimini tabiun nesline aktarıyordu. Tabiun nesli de Hz. Peygamber (s. a. v) ve ashabtan kendilerine intikal eden tefsir birikimine kendi içtihatlarını da katarak bir sonraki nesle aktarıyordu. Bu durumun tedvin dönemine kadar bu şekilde devam ettiği görülmektedir.

Tedvin dönemi ise, tefsir rivayetlerinin yazılı olarak kayıt altına alınması ve mükatebe yoluyla rivayet edilmesidir. Erken dönemlerde söz konusu olmakla birlikte, tefsir rivayetlerinin düzenli bir şekilde bir kitapta toplanması olarak ifade edebileceğimiz bir dönemdir.⁸⁵ Bu Hz. Peygamber (s. a. v) dönemiyle başlayan Sahabe ve hatta Tabiine kadar uzanan rivayet zinciri içinde uygulana gelmiş bir metottur.⁸⁶ Tefsir çalışmaları başlangıçta rivayet tefsiri olarak ortaya çıkmış; tefsirin tedvin dönemine girmesiyle beraber dirayet tefsiri de gelişmeye başlamıştır.⁸⁷

Çekmegil, tefsirinin tümünde çok sayıda nakilde bulunmaktadır. Hz. Peygamber, Sahabe ve Tabiinin sözlerine sık sık yer vermektedir. Kullandığı hadis kaynakları ise genellikle Kütüb-i Sitte olarak bilinen sağlam hadis kaynaklarıdır. Çekmegil, rivayet tefsirinin bir alt kategorisi olarak kabul edilen Kur'ân'ın Kur'ân'la tefsirine önem vermiş ve pek çok ayetin tefsirinde bu yola başvurmuştur.

2.1.2. Kur'ân'ın Kur'ân'la Tefsiri

Tefsir yollarının en güzeli ve en doğrusu, Kur'ân'ın Kur'ân ile açıklanmasıdır.⁸⁸ Kur'ân'ın Kur'ân'la tefsiri denildiğinde, Kur'ân'ın müfret lafızlarının, terkiplerinin ve ifadelerinin Kur'ân'ın bütünlüğü içinde diğer ilgili Kur'ân pasajlarının yardımıyla

⁸⁵ Zekeriyya Pak, "Rivayet Ağırlıklı Tefsirler", M. Akif Koç (Ed.), *Tefsir El Kitabı*, (ss.159-172) Grafiker Yayınları, Ankara 2015, 161.

⁸⁶ Ali Turgut, *Tefsir Usulü ve Kaynakları*, Ankara M.Ü.İ.F.V. Yayınları, İstanbul 1991, 236.

⁸⁷ M. Sait Şimşek, *Günümüz Tefsir Problemleri*, Kitap Dünyası, Konya, 2013, 41.

⁸⁸ Suat Yıldırım, "Asr-ı Saadet'te Peygamberimiz' in Kur'ân'ı Tefsiri", Vecdi Akyüz (Ed.), *Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadette İslam*, (ss.259-285,272) Beyan Yay., İstanbul 2006.

açıklanması; buna ilaveten Kur'ân'daki konuların muhataplarının zihinlerine yerleştirmeye çalıştığı kavramların terkihi bir yaklaşımla Kur'âni bütünlük içerisinde incelenmesi anlaşılmaktadır.⁸⁹

Kur'ân'ın Kur'ân'la tefsirine Asr-ı Saadetten itibaren büyük önem verilmiştir. Çünkü Kur'ân-ı Kerim'i Peygamber Efendimize indiren yüce Allah'tır. Şüphesiz ki indirmiş olduğu kelimadan ne kastettiğini en iyi bilen de yine kendisidir. Buradan anlaşılıyor ki Kur'ân'ın Kur'ân ile tefsiri en sağlam yoldur. Çünkü Kur'ân'da bir yerde manası kapalı olarak zikredilen bazı ayetler, ya hemen arkasından gelen ayetle veya başka sûredeki diğer bir ayetle tefsir edilmek sûretiyle manasındaki kapalılık giderilmektedir.⁹⁰

Kur'ân'ın Kur'ân'la tefsir edilmesi, müfessirlerce kabul edilen ve Kur'ân'ın anlaşılmasında son derece önemli yeri olan bir çalışmadır.⁹¹

Çekmegil, tefsirinin büyük bir bölümünde Kur'ân'ın Kur'ân'la tefsirine başvurmuş tefsir ettiği ayetin arkasına onunla bağlantılı gördüğü başka ayet ve ayetleri sıralamıştır. Tefsirinde bazı ayetleri bir ayetle tefsir ederken, bazısını birden fazla ayetle tefsir etmiştir. Bununla ilgili örnekler aşağıdaki gibidir.

Örnek-1:

أَهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ (٦)

“Bizi dosdoğru yola ilet”⁹² ayetinde Çekmegil şunları ifade ediyor. Ya Rabbi! Din gününde rahmetine nail olmak ve şu dünyada da sırat-ı müstakimde yürümek için sana ibadet edip senin yardımını istiyoruz. Sana eş koşan ve terbiyenden mahrum kalanların uğrayacağı felaketten sakınarak himayene sığınıyoruz. Bu yolda nimete erişmenin tek yolu; bir muvahhit olarak yüzü Allah'a döndürüp emrolduğumuz gibi dosdoğru yaşamaktır. “İşittik, itaat ettik!”⁹³ diyenler, kurtuluşa ereceklerdir.

Çekmegil bu ayetten sonra hidâyet kelimesinin doğru yol, kılavuzluk anlamlarına geldiğini hidâyetin mutlak bilgisinin Allah'a ait olduğunu ifade ettikten sonra hidâyete

⁸⁹ Halis Albayrak, *Kur'ân'ın Bütünlüğü Üzerine*, İstanbul Şule Yay., 1998, 43.

⁹⁰ Mehmet Soysaldı, *Nizulünden Günümüze Kur'ân ve Tefsir*, Fecr Yay., Ankara 2001, 158-159.

⁹¹ ez-Zerkani, Muhammed Abdu'l-Âzîm, *Menâhilü'l-İrfân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, Daru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye, Mısır, 1372, II, 23.

⁹² Fâtiha: 1/6.

⁹³ Ahkâf: 46/13.

erenlerin Allah’a teslim olanlar olduğunu ve Allah’ın el-Hâdî olduğunu ifade edip aşağıdaki ayetleri sıralamaktadır.

“Sırat’al Müstâkim” dua fiili olup iki defa zikredilmiştir. Doğru yolda yürümeyi talep etmektir.

“Artık dileyen Rabbine giden yolu tutar.”⁹⁴

“...Asıl doğru olan Allah’ın yoludur...”⁹⁵

“Rızasını arayanı Allah onunla kurtuluş yollarına götürür ve onları iradesiyle karanlıklardan aydınlığa çıkarır, dosdoğru bir yola iletir.”⁹⁶

“Allah Teala sağlam sözle iman edenleri hem dünya hayatında hem de ahirette sapasağlam tutar...”⁹⁷

“...Doğru yolda olanlar kimlermiş göreceksiniz!”⁹⁸

İlahi kelam ile doğru yolu tetkik etmeyenler ve Rasulullah’ı model görmeyip atalarını, hocalarını, şeyhlerini senet edinenler bu doğru yoldan saparlar.

“...İnsanların çoğu inanmaz ve doğru yola gelmezler.”⁹⁹

Örnek-2:

وَبَشِّرِ الَّذِينَ ءَامَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ أَنَّ لَهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ كُلَّمَا رُزِقُوا مِنْهَا مِنْ ثَمَرَةٍ رِزْقًا قَالُوا هَٰذَا الَّذِي رُزِقْنَا مِنْ قَبْلُ وَأَنُؤُوا بِهٖ مُتَشَبِهًا وَلَهُمْ فِيهَا أَنْجُمٌ مُطَهَّرَةٌ وَهُمْ فِيهَا خَالِدُونَ (٦٥)

“(Habibim) iman eden, bir de güzel amel (ve hareket) lerde bulunan kimselere muştula (müjdele) ki, altlarından ırmaklar akan cennetler onlarındır. Kendilerine ne zaman onlardan bir meyve rızık olarak yedirilse her defasında “ha, bu, evvelce de (dünyada) rızıklandığımız (yediğimiz) şeydi” diyecekler ve o rızık (renkte, şekilde) birbirinin benzeri, (fakat tatta, keyfiyette başka başka ve çok yüksek, müstesna kıymetlerde)

⁹⁴ İnsân: 76/29.

⁹⁵ Bakara: 2/120.

⁹⁶ Mâide: 5/16.

⁹⁷ İbrâhîm: 14/27.

⁹⁸ Tâhâ: 20/135.

⁹⁹ Yûsuf: 12/103; Çekmegil, I, 34-35.

olmak üzere kendilerine sunulacak. Orada çok temiz zevceler de onların. Hem orada onlar daimî olarak da kalıcıdırlar.”¹⁰⁰

Çekmegil ayetin meâlini verdikten sonra Kurân’da kafirler için ifade edilen kötü sonu belirtmiş akabinde ise Kurân’ın mü’minleri anlatışına yer vermiştir.

Bu bakımdan, “Rabbim Allah’tır.” diyenler ondan gelen ilkeler doğrultusunda dosdoğru hareket etmek zorundadırlar ve ancak onların mahzun olmayacağı haber verilmektedir.¹⁰¹

“Ey iman edenler! Allah’a karşı gelmekten sakının. Gerçekten inanıyorsanız...”¹⁰²

“...Kim Allah’a ve Resul’üne isyan ederse, muhakkak ki o apaçık sapıklığa saplanmış olur.”¹⁰³

Örnek-3:

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا لَنْ تُغْنِيَ عَنْهُمْ أَمْوَالُهُمْ وَلَا أَوْلَادُهُمْ مِنَ اللَّهِ شَيْئًا وَأُولَٰئِكَ هُمْ وَقُودُ النَّارِ (١٠)

“O küfredenler (yok mu?), ne malları ne evlatları Allah yanında onları hiçbir şeyden asla kurtaramaz. İşte onlar, (evet) onlar ateşin yakacağıdır.”¹⁰⁴

Çekmegil, mal ve evladın insanı aldatabileceği gibi, çok hayırlı ve faydalı olabileceğinden bahsettikten sonra aşağıdaki ayetleri sıralamıştır.

“Helak edilen milletlerde bizler için ibretler vardır.”¹⁰⁵

“O gün, zalimlerin mazeretleri fayda vermez...”¹⁰⁶

“... (Kıyamet günü kafirlere), ‘dünya hayatı sizi aldattı’ (denecektir.) ...”¹⁰⁷

“İnsanların küfürde birleşmiş bir tek ümmet olması (tehlikesi) bulunmasaydı, Rahman’ı inkâr edenleri ziynetlere boğardık... Bütün bunlar, sadece dünya hayatının geçimliğidir. Ahiret ise, Rabbine karşı gelmekten sakınıp, rahmetine sığınanlara mahsustur.”¹⁰⁸

¹⁰⁰ Bakara: 2/25.

¹⁰¹ Bakara: 2/112.

¹⁰² Bakara: 2/278.

¹⁰³ Ahzâb: 33/36; Çekmegil, I, 68-69.

¹⁰⁴ Âl-i İmrân: 3/10.

¹⁰⁵ Hûd: 11/103-120.

¹⁰⁶ Mü’min: 40/52.

¹⁰⁷ Câsiye: 45/35.

¹⁰⁸ Duhân: 43/33-35.

“Onların malları ve çocukları seni imrendirmesin. Allah, bunlar (bu varlıkları) sebebiyle ancak, kendilerini dünyada azaba çarptırmayı ve canlarının, kafir oldukları halde, güçlükle çıkmasını diler.”¹⁰⁹

“Küfredenlerin (refah içerisinde yaşamaları), diyar diyar gezip dolaşmaları sakın seni aldatmasın. Az bir geçimden sonra varacakları yer, cehennemdir...”¹¹⁰

“Ey iman edenler! Mallarınız, çocuklarınız sizi Allah’ı anmaktan alıkoymasın. Kim bunu yaparsa, onlar ziyana uğrarlar.”¹¹¹

“Ey iman edenler! Kendinizi ve ailenizi, yakıtı insanlar ve taşlar olan ateşten koruyun...”¹¹²

Örnek-4:

وَلَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ وَتُدْلُوا بِهَا إِلَى الْحُكَّامِ لِنَأْكُلُوا فَرِيقًا مِّنْ أَمْوَالِ النَّاسِ بِالْإِثْمِ وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ (١٨٨)

“Aranızda (birbirinizin) mallarını haksız sebeplerle yemeyin ve kendiniz bilip dururken insanların mallarından bir kısmını günah (ı mûcip (günaha sokacak) sûretler) le yemeniz için onları (o malları) hâkimlere aktarma etmeyin.”¹¹³

Semra Kürün Çekmegil, ayet-i kerimenin, müminlere hitaben, birbirlerinin mallarını haksızlıkla gasp etmelerini yahut başkalarının mallarını haksız yere, bile bile, yöneticilere rüşvet vererek yemelerini yasakladığını ifade ettikten sonra konu ile ilgili başka ayetleri şöyle sıralamıştır.

“Ey iman edenler! Mallarınızı aranızda batıl sebeplerle yemeyin; ancak karşılıklı rızayla meydana gelen alım- satım ile yiyin...”¹¹⁴

“Ölçüyü, tartıyı tam tutun, insanlara (eşyasını ölçüp tartarken) haksızlık etmeyin.”¹¹⁵

“Ölçü ve tartıda doğru davranmayanların vay haline! Onlar ki, insanlardan ölçüp alırken noksansız alırlar. Kendileri onlara ölçtükleri veya tarttıkları zaman, eksik ölçüp tartarlar. Sahi bunlar büyük bir gün için dirilip kaldırılacaklarını zannetmiyorlar mı?

¹⁰⁹ Tevbe: 9/85.

¹¹⁰ Âl-i İmrân: 3/196-197.

¹¹¹ Münâfikûn: 63/9.

¹¹² Tahrîm: 66/6; Çekmegil, II, 29-30.

¹¹³ Bakara: 2/188.

¹¹⁴ Nisâ: 4/29.

¹¹⁵ Rahmân: 55/9.

Öyle bir gün ki, insanlar O günde alemlerin Rabbinin huzurunda divan duracaklardır.”

116

Örnek-5:

أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ خَرَجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ وَهُمْ أُلُوفٌ حَذَرَ الْمَوْتِ فَقَالَ لَهُمُ اللَّهُ مُوتُوا ثُمَّ أَحْيَاهُمْ إِنَّ اللَّهَ لَذُو فَضْلٍ عَلَى النَّاسِ وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَشْكُرُونَ (٦٤٣)

“(Habibim, sayıları) binlerce olduğu halde ölüm korkusuyla yurtlarından (bırakıp) çıkanları gör(müş gibi bil)medin mi? Allah onlara “Ölün!” dedi, sonra da kendilerini diriltti. Her halde Allah insanlara karşı fazl (-u inayet) sahibidir. Fakat insanların pek çoğu şükretmezler.”¹¹⁷

Çekmegil ayetin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır: “İşte hiç kimsenin yalanlayamayacağı gerçek! Hangi ortamda, kim, hangi şartlar içerisinde olursa olsun, Allah’ın kendisi için çizdiği gerçeği değiştiremez.

Benzer içerikteki ayetlere Çekmegil şu örnekleri göstermiştir:

“...Yaşatan da öldüren de Allah’tır.”¹¹⁸

“... Ecelleri geldiği zaman, onlar ne bir saat geri kalabilirler ne de öne geçebilirler.”¹¹⁹

“...Nerede olursanız olun, ölüm size ulaşır; sarp ve sağlam kalelerde olsanız bile.”¹²⁰

“...Siz evlerinizde olsanız bile, üzerlerine öldürülmesi yazılmış olanlar, yine şüphesiz öldürülecekleri yerlere çıkıp giderler.”¹²¹

Çekmegil ayeti birkaç ayetle tefsir ederken bazılarında sadece ayetin meâlini vermiş ve herhangi bir açıklamada bulunmadan konuyla ilgili diğer ayetleri sıralamıştır. Bazılarında ise öncesinde bir açıklamada bulunmuş akabinde konuyla ilgili diğer ayetleri zikretmiştir.

¹¹⁶ Mutaaffîn: 83/1-6; Çekmegil, I, 297-298.

¹¹⁷ Bakara: 2/243.

¹¹⁸ Âl-i İmrân: 3/156.

¹¹⁹ Nahl: 16/61.

¹²⁰ Nisâ: 4/78.

¹²¹ Al-i İmran: 3/154; Çekmegil, I, 394-395.

Semra Kürün Çekmegil tefsirinde, bazen de ayeti tek bir ayetle tefsir cihetine gitmiştir.

Ayeti bir ayetle açıklamasının örnekleri ise şunlardır:

Örnek-1:

وَكَذَلِكَ نَجْزِي مَنْ أَسْرَفَ وَلَمْ يُؤْمِنْ بِآيَاتِ رَبِّهِ وَلَعَذَابُ الْآخِرَةِ أَشَدُّ وَأَبْقَى ﴿١٢٧﴾

“İşte israf (ve sefahat) a sapan ve Rabbinin ayetlerine inanmayanları biz böyle cezalandırırız. Ahiretin azabı ise elbet daha çetin ve daha sürekli.”¹²²

“Fitne kazanının altını tutuşturanlar bulundukları toplumların da huzurunu bozarlar. Bu gidişat herkesin malumudur.”

“Allah’ı unutan ve bu yüzden Allah’ın da onlara kendilerini unuttuğu kimseler gibi olmayın. Onlar yoldan çıkmış kimselerdir.”¹²³

Örnek-2:

إِنْ يَنْصُرْكُمُ اللَّهُ فَلَا غَالِبَ لَكُمْ وَإِنْ يَخْذُلْكُمْ فَمَنْ ذَا الَّذِي يَنْصُرُكُمْ مِنْ بَعْدِهِ وَعَلَى اللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ (١٦٠)

Al-i İmran sûresi 160. ayette “Allah size yardım ederse artık sizi yenecek yoktur. Sizi yardımsız bırakırsa ondan sonra size yardım edebilecek kimdir? Müminler ancak Allah’a güvenip dayanmalıdır.”¹²⁴

“Ey iman edenler! Eğer siz Allah’a (Allah’ın dinine) yardım ederseniz; O da size yardım eder, ayaklarınızı kaydırmaz.”¹²⁵

Örnek-3:

وَإِذْ جَعَلْنَا الْبَيْتَ مَثَابَةً لِّلنَّاسِ وَأَمْنَا وَاتَّخِذُوا مِن مَّقَامِ إِبْرَاهِيمَ مُصَلًّى وَعَودُنَا إِلَىٰ إِبْرَاهِيمَ
وَإِسْمَاعِيلَ أَنَّ طَهَّرَا بَيْتِي لِلطَّائِفِينَ وَالْعَاكِفِينَ وَالرُّكَّعِ السُّجُودِ ﴿١٢٥﴾

“Hani Beyt (-i Şerif’i, Kâbe’yi) insanlar için bir toplantı yeri ve emin bir mahal yapmıştık (hatırlayın). “Siz de İbrahim’in makamından bir namazgah edinin”, İbrahim

¹²² Tâhâ: 20/127.

¹²³ Haşr: 59/19; Çekmegil, VIII, 414.

¹²⁴ Âl-i İmrân: 3/160.

¹²⁵ Muhammed: 47/7; Çekmegil, II, 272.

ile İsmail'e de "Evimi tavaf edenler, (ibadet kastıyla orada) kalanlar, rükû ve sücut eyleyenler (namaz kılanlar) için titizlikle temizleyin" diye kuvvetli emir vermiştik."¹²⁶

"Allah Teâlâ bu ayette, Mübarek Ev'in şerefini hatırlatarak, niteliklerini anlatıyor. Kâbe; Suudi Arabistan'ın Mekke şehrinde, Mescid-i Haram'ın ortasında taştan yapılmış dört köşe bir binadır. Haccın sebebi ve bütün Müslümanların kıblegahı olan Kâbe, yeryüzünde yapılmış ilk mukaddes ibadetgahdır."¹²⁷ "İnsanlar için yeryüzünde kurulan ilk ev, Mekke'de bulunan, mübarek ve âlemler için hidayet kaynağı olan Kabe'dir."¹²⁸

Semra Kürün Çekmegil'in Kur'an'ı Kur'an'la Tefsiri hakkında verilen bu örneklerden sonra diğer tefsir metodu da Kur'an'ın sünnetle tefsiridir. Kullandığı yöntemde ayeti bir ya da birkaç hadisle tefsir metoduna başvurmuştur.

2.1.3. Kur'an'ın Sünnetle Tefsiri

Kur'an-ı Kerim'deki hakikatleri bize en iyi öğretecek şahıs, kendisine kitap vahyedilen Hz. Muhammed (s. a. v.) dir. O, Kur'an-ı Kerim tefsirinin aslı ve esasıdır. O, mutlak olarak Kur'an'ı insanların en iyi bilenidir. Yine bu bakımdan O, İslam'ın tebliğcisidir ve İslam'ı açıklamakla da görevlidir. Bu husus ayetlerde çok açık olarak belirtilmiştir. İlk tefsir hareketi de İslam'ın kendi bünyesinden ortaya çıkmaktadır.¹²⁹

Kur'an'ın sünnetle tefsiri, tefsirin kesinlikle olmazsa olmaz şartıdır. Hz. Peygamber, Allah Teâlâ'dan tebligat alıyordu. Kur'an, Allah Teâlâ'nın, insanlığın ıslahı için Hz. Peygamber'e indirdiği mucizesi, düsturu ve programıdır. Allah Teâlâ Resul'ünü Kur'an'ı insanlara tebliğ etmekle mükellef kıldı: "Ey Peygamber, Rabbinden sana indirileni tebliğ et. Eğer bunu yapmazsan O'nun elçiliğini yapmamış olursun. Allah seni insanlardan korur..."¹³⁰ "İnsanlara indirileni tebliğ edesin diye sana Kur'an'ı indirdik. Umulur ki onlar düşünürler."¹³¹ Kur'an'ın Sünnet ile tefsiri, Kur'an-ı Kerim için lüzumludur ve bundan asla müstağni olunamaz.¹³²

¹²⁶ Bakara: 2/125.

¹²⁷ Çekmegil, I, 189-190.

¹²⁸ Âl-i İmrân: 3/96.

¹²⁹ İsmail Cerrahoğlu, *Kur'an Tefsirinin Doğuşu ve Buna Hız Veren Amiller*, AÜİF. Yay., Ankara 1968, 20.

¹³⁰ Mâide: 5/67.

¹³¹ Nahl: 16/44.

¹³² Müsâid Müslim Abdullah, *Gelişme Döneminde Tefsir*, (Çev.: Muhammed Çelik) Yeni Akademi Yayınları, İzmir 2006, 71-72.

Hız. Peygamber Kur'an'ın ilk mübelliği ve müfessiridir. O, bu misyonunu bir taraftan kendisine vahyedilen Kur'an bölümlerini muhataplara okuyarak, diğer taraftan da manası anlaşılmayan hususları açıklayarak yerine getiriyordu. Şayet gelen nasların manaları anlaşılabacak nitelikte ise, o zaman Allah Resulü onları sadece tebliğ ile yetiniyor; manalarında bir kapalılık söz konusu ise onları da ya ayeti okuyarak ya konu hakkında bizzat kendisi soru sorarak yahut da sahabelerin soru sorması üzerine tefsir ediyordu. Çünkü Kur'an, içerdiki hükümler itibariyle sünnete geniş bir hareket alanı bırakmıştır.¹³³

Müfessir, bir ayetin tefsirini Kur'an'da bulamadığında Peygamber'in sünnetine müracaat eder. Çünkü sünnet, Kur'an'ı şerh ve izah edicidir. Hız. Peygamber'in hangi ayetleri nasıl tefsir ettiğini bilmek müfessir için lüzumlu olan bir keyfiyettir. Buna sarfedeceği dikkat ve itina sayesinde eseri değer kazanır.¹³⁴

Hız. Peygamber'in sünnetine bakıldığında, Hız. Peygamber'in, Kur'an'ı açıklamasını genel olarak Kur'an'daki mücmellerin beyanı, amm'in tahsisi, mutlakın takyidi şeklinde olduğu görülmektedir.¹³⁵

Çekmegil, ayetlerin tefsirinde sünnetten oldukça yararlanmıştır ve işlediği konuları bu rivayetlerle desteklemiştir. Kullandığı rivayetleri daha çok Kütüb-ü Sitte'den almıştır. Bazen hadislerin kaynaklarını kitap ve bab numaraları ile birlikte verirken, bazen de kaynağını vermeden direkt hadisi vermiştir.

Çekmegil'in, tefsirinde Kur'an'ın Sünnetle açıklanmasına yönelik örneklere sıkça rastlanmaktadır. Bu örnekleri verirken bazen ayeti birkaç hadisle tefsir ederken, bazen de tek bir hadisle tefsir eder. Konuyla alakalı şu örnekler verilebilir:

Örnek-1:

كُتِبَ عَلَيْكُمْ إِذَا حَضَرَ أَحَدُكُمْ الْمَوْتُ إِنْ تَرَكَ خَيْرًا الْوَصِيَّةُ لِلْوَلَدَيْنِ وَالْأَقْرَبِينَ بِالْمَعْرُوفِ حَقًّا عَلَى الْمُتَّقِينَ (١٨٠)

“Sizden birinize ölüm gelip çatdığı vakit – eğer mal bırakacaksa- anaya, babaya, yakın akrabaya meşru bir sûrette vasiyette bulunmak, takva sahipleri üzerinde bir hak

¹³³ Muhsin Demirci, *Tefsir Usulü*, İ.F.A.V Yayınları., İstanbul 2013, 291-292.

¹³⁴ Abdullah Aydemir, *Büyük Türk Bilgini Şeyhülislam Ebussuud Efendi ve Tefsirdeki Metodu*, DİB., Yay., Ankara t. y., 116.

¹³⁵ Yusuf Işıcık, *Kur'an'ı Anlamada Temel İlkeler*, Esra Yay., Ankara 1997, 42.

olarak farz edildi.”¹³⁶ buyurulmuştur. Çekmegil bu ayetlerin tefsirinden sonra, hadislere geçmektedir.

Eskiden insanlar yakınlarından çok, uzak kişilere vasiyet ederlermiş. Sahih-i Buhari’de 642 nolu hadis şöyledir: “Sad b. Ebi Vakkas ‘Ben servet sahibiyim. Kızımın başka varisim yok. Malımın üçte ikisini tasadduk edeyim mi? diye sorduğunda, Rasulullah (s. a. v) ‘Hayır, etme!’ cevabını verince, ‘Yarısını edeyim mi?’ diyerek sorusunu yinelemiş, bunun üzerine Rasulullah, ‘Hayır, üçte birini tasadduk et, o da büyüktür ey Sad! Senin varislerini zengin halde bırakman, muhtaç ve halka sadaka için ellerini açar bir halde bırakmandan çok hayırlıdır.’” buyurmuştur. Yine aynı kaynakta bulunan 1169 nolu haberde: “Kişinin veresisini zengin bırakması, malını şuraya buraya vasiyet ederek fakir bırakmasından eftaldır.” buyrulur.¹³⁷

Örnek-2:

أَلَا تَنْزِرُ وَازِرَةً وَزَرَ أُخْرَى ﴿٣٨﴾ وَأَنْ لَّيْسَ لِلْإِنْسَانِ إِلَّا مَا سَعَى ﴿٣٩﴾ وَأَنْ سَعْيُهُ سَوْفَ يُرَى ﴿٤٠﴾ ثُمَّ يُجْزَاهُ الْجَزَاءُ
الْأَوْفَى ﴿٤١﴾

“Hakikaten hiçbir günahkâr diğerinin günah yükünü çekmez.” “Hakikaten insan için kendi çalıştığından başkası yoktur.” “Hakikaten çalıştığı ileride (kıyamet gününde mizanından) görülecek.” “Sonra buna en kâmil mükâfat verilecektir.”¹³⁸

“Ölen kimseyi üç şey takip eder: Ailesi, malı ve ameli. Bunlardan ikisi yani ailesi ve malı geri gelir, ameli yanında kalır.” Dünyada hayır amel yapmış ise öbür dünyada mükâfatını, şer yapmış ise cezasını görür. (250. Hadis, 238. Hadis. Diyanet Yay. 1979. A. Himmetberki)

Resulü Ekrem kabirlerden geçtiğinde: “Ey mümin kavimlerin yurdu! Size selam olsun. Yarın için geleceği vaat olunan ecel size geldi; inşallah biz de arkanızdan geleceğiz.”¹³⁹ (Riyazü’s-Salihin, 584. Hadis)

¹³⁶ Bakara: 2/180.

¹³⁷ Çekmegil, I, 273.

¹³⁸ Necm: 53/38-41.

¹³⁹ Çekmegil, XII, 301.

Örnek-3:

وَإِنْ طَائِفَتَانِ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ اقْتَتَلُوا فَأَصْلَحُوا بَيْنَهُمَا فَإِنْ بَغَتْ إِحْدَاهُمَا عَلَى الْأُخْرَىٰ فَقَاتِلُوا الَّتِي تَبْغِي حَتَّىٰ تَفِيءَ إِلَىٰ أَمْرِ اللَّهِ فَإِنْ فَاءَتْ فَأَصْلَحُوا بَيْنَهُمَا بِالْعَدْلِ وَأَقْسِطُوا إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِينَ (٩) إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ فَأَصْلَحُوا بَيْنَ أَخَوَيْكُمْ وَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ (١٠)

“Eğer müminlerden iki zümre birbiriyle dövüşürlerse aralarını (bulup) barıştırın. Eğer onlardan biri diğerine karşı hala tecavüz ediyorsa siz, o tecavüz edenle, Allah’ın emrine dönünceye kadar, savaşın. Bin netice eğer (Allah’ın emrine) dönerse artık adaletle aralarını (bulup) barıştırın. (Her işinizde) adalet (le hareket) edin. Allah, şüphesiz ki, adil olanı sever.” “Müminler ancak kardeşirler. O halde iki kardeşinizin arasını (bulup) barıştırın. Allah’tan korkun. Ta ki esirgenesiniz.”¹⁴⁰

“Müslüman Müslüman’ın kardeşidir. O kardeşine zulmetmez, onu sahipsiz bırakmaz. Kim kardeşinin ihtiyacına koşacak olursa Allah da onun ihtiyacını giderir. Kim kardeşinin bir sıkıntısını giderecek olursa, Allah da onu sıkıntılarından kurtarır. Kim Müslüman kardeşinin kusurunu örterse, Allah da kıyamet gününde onun ayıbını örter. Müminler bir binanın tuğlaları gibi birbirine kenetlenmişlerdir. (Müslim. K. Ez-Zikr, Bab:38, hadis:2699)

Resulü Ekrem efendimizin haber verdiği veçhile dargınların ve hasımların arasını bulup barıştırmak, nafile oruç-namaz ve sadakadan daha eftaldir. (250 hadis. Terc. A. Himmet Berki.Hadis:61)

Hz. Peygamber “Bir kimsenin üç günden fazla küsmesi helal değildir. İki mümin karşılaştıklarında birisi yüzünü şu tarafa, öbürü öte tarafa çevirir. Halbuki bu iki müminin hayırlısı önce selam verendir. (Tecridi Sarih Tercümesi:145)

“Dikkat ediniz! Size (nafile) oruç, namaz ve sadakanın derecesinden daha üstün olanı haber veriyorum. Islahı beyndir. Yani Müslümanların arasını bulmak, barıştırmaktır.”¹⁴¹

“Müslüman, dilinden ve elinden Müslümanların selamette kaldığı kimselerdir. Mümin de insanların can ve mallarında kendisine emniyet eylediği kişidir.” (A.Himmet Berki, 250 Hadis. Ter. Diyanet yayınları,103 nolu hadis)

¹⁴⁰ Hucurât: 49/9-10.

¹⁴¹ Bu hadiste yazar kaynak göstermemiştir. Bkz. Çekmegil, XII, 194-195.

“Mümin başkalarıyla hoş geçinir ve kendisiyle hoş geçinilir. Başkalarıyla hoş geçinmeyen ve kendisiyle geçinilmeyen kimsede hayır yoktur.” (A.Himmet Berki, 250 Hadis. Ter. Diyanet yayınları,103 nolu hadis)

“Müslüman Müslüman’ın kardeşidir, Müslüman asla kardeşine zulmetmez, onu kendi başına terk etmez, onu zelil etmez. Bir Müslüman’ın bir Müslüman kardeşini hakir görmesi kadar büyük bir kötülük yoktur.”¹⁴²(A.Himmet Berki, 250 Hadis. Ter.Diyanet yayınları,104 nolu hadis)

Örnek-4:

شَهِدَ اللَّهُ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ وَالْمَلَائِكَةُ وَأُولُوا الْعِلْمِ قَائِمًا بِالْقِسْطِ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ (١٨)

“Allah, şu hakikati, kendinden başka hiçbir tanrı olmadığını, adaleti ayakta tutarak (delilleriyle, ayetleriyle) açıkladı. Melekler (bunu ikrar etti, hakiki) ilim sahipleri (nebiler, alimler) de (böylece inandı). Ondan başka hiçbir tanrı yoktur. (O), mutlak galiptir, yegâne hüküm ve hikmet sahibidir.”¹⁴³

Aşağıdaki hadislerle bu konuyu açıklamaktadır.

“Alimin ibadet edene faziletçe üstünlüğü, benim faziletçe sizden en düşük seviyede olana üstünlüğüm gibidir.”

“Kim ilim edinmek için yola çıkarsa, Allah (c.c) ona cennete ulaşan yolu kolaylaştırır.”

“Bir alim, şeytana karşı, bin zahidten daha mukavimdir.”¹⁴⁴

Yukardaki örneklerde de görüldüğü gibi Çekmegil, ayeti hadisle tefsir ederken birden fazla hadis kullandığı açıklamalarda konuyla ilgili hadisleri alt alta sıralamış bundan önce zaman zaman çeşitli açıklamalarda bulunmuştur.¹⁴⁵ Yine aynı şekilde ayetlerin bir hadisle tefsirinde de Çekmegil ayetle ilgili öncelikle tefsire yer vermiş arkasından konuyla ilgili hadise yer vermiş ve akabinde yine açıklamalarla ayetin tefsirini bitirmiştir. Ayetin bir hadisle tefsirine de aşağıdaki örnekler verilebilir.

Çekmegil yazmış olduğu tefsirde daha önce de belirtildiği gibi bazı ayetleri sadece tek bir hadisle açıklamıştır. Bu konuda öncelikle ayetin tefsirini veren Çekmegil

¹⁴² Çekmegil, XII, 193-195.

¹⁴³ Âl-i İmrân: 3/18.

¹⁴⁴ Bu hadislerde yazar kaynak göstermemiştir. Bkz. Çekmegil, II, 44-45.

¹⁴⁵ Bkz. Çekmegil, I, 273; XXII, 193-195-301; II, 44-45.

arkasından konuyla ilgili hadisi vermiş ve arkasından yine çeşitli açıklamalarda bulunmuştur. Ele alınan örneklerde ayetlerle ilgili yapılan diğer açıklamalara yer verilmeden Çekmegil'in kullandığı hadisler direkt aktarılmıştır.

Örnek-1:

أَمْ حَسِبْتُمْ أَنْ تُدْخِلُوا الْجَنَّةَ وَلَمَّا يَعْلَمِ اللَّهُ الَّذِينَ جَاهَدُوا مِنْكُمْ وَيَعْلَمِ الصَّابِرِينَ (١٤٢)

“Yoksa siz -Allah içinizden savaşanlar (la savaşmayanlar)ı belli etmeden- sebat edenler (le etmeyenler) i belli etmeden cennete girivereceğinizi mi sandınız?”¹⁴⁶

Tirmizi'nin bildirdiği bir hadiste, “Sabırdan daha hayırlı ve geniş bir nimet hiç kimseye verilmemiştir.” buyrulmuştur.¹⁴⁷

Örnek-2:

وَجُوهٌ يَوْمَئِذٍ نَّاصِرَةٌ ﴿٢٢﴾ إِلَىٰ رَبِّهَا نَاظِرَةٌ ﴿٢٣﴾

“Yüzler (vardır) o gün ter-ü tazedir.” “Rablerine bakacaktır.”¹⁴⁸

Rasulullah (as) ayın on dördünü gördüğümüz gibi muhakkak Rabbinizi göreceksiniz.” buyurmuştur.¹⁴⁹

Örnek-3:

إِنَّا آعْطَيْنَاكَ الْكَوْثَرَ ﴿١﴾ فَصَلِّ لِرَبِّكَ وَانْحَرْ ﴿٢﴾ إِنَّ شَانِئَكَ هُوَ الْأَبْتَرُ ﴿٣﴾

“(Habibim) hakikat, biz sana, Kevser’i verdik.” “O halde Rabbin için namaz kıl. Kurban kes.” “Sana buğzeden (yok mu? İşte asıl) zürriyetsiz olan şüphesiz O’dur.”¹⁵⁰

Çekmegil, ayetlerle ilgili açıklamalar yaptıktan sonra aşağıdaki hadisi verip açıklamalara devam etmiştir.

Rasulullah (a.s) Kurban Bayramı hutbesinde: “Bu günümüzde bizim için ilk yapılacak şey, namaz kılmaktır. Ondan sonra evlerimize dönüp Kurban kesmek

¹⁴⁶ Âl-i İmrân: 3/142.

¹⁴⁷ Bu hadiste yazar kaynak göstermemiştir. Bkz. Çekmegil, II, 237-238.

¹⁴⁸ Kıyâme: 75/22-23.

¹⁴⁹ Bu hadisin kaynağını yazar belirtmemiştir. Bkz. Çekmegil, XIII, 248.

¹⁵⁰ Kevser: 108/2-3.

olacaktır. Bu bayramda her namazdan sonra tekbir, tahlil getirmek müstehaptır” demiştir.¹⁵¹

Örnek-4:

مَا يُجِدُ فِي آيَاتِ اللَّهِ إِلَّا الَّذِينَ كَفَرُوا فَلَا يَغْرُرُكَ تَقْلُبُهُمْ فِي الْبِلَادِ (٤)

“Allah’ın ayetleri hakkında küfür (ve inkar) edenlerden başkası mücadele etmez. Şimdilik (Habibim) onların şehirler içinde dönüp dolaşması seni aldatmasın.”¹⁵²

Nitekim Rasul-i Ekrem Efendimiz; “Hakiki mümin, harpte kılıcıyla, sulh zamanında diliyle hakkı müdafaa edendir.” buyurmuştur. (Riyazüs-Salihin. C.1 Hadis 8)¹⁵³

Örnek-5:

مَثَلُهُمْ كَمَثَلِ الَّذِي اسْتَوْفَدَ نَارًا فَلَمَّا أَضَاءَتْ مَا حَوْلَهُ ذَهَبَ اللَّهُ بِنُورِهِمْ وَتَرَكَهُمْ فِي ظُلُمَاتٍ لَا يُبْصِرُونَ (١٧)

“Onların hali bir ateş yakanın hali gibidir ki o (ateş) çevresindekileri aydınlatınca Allah ışıklarını giderip (söndürüp) kendilerini karanlıklar içinde, görmez (ve şaşkın kimse)ler halinde bırakıvermiştir.”¹⁵⁴

Buhari ve Müslim’de geçen bir haberde şöyle belirtiliyor:

“Üç şey vardır ki, onlar kimde bulunursa, o halis münafık olur. Kimde onlardan birisi bulunursa, o bu hareketi terk edinceye kadar kendisinde münafıklıktan bir eser bulunur. Bunlar; konuşunca yalan söyleyen, vaatlerinden dönen, kendilerine emanet edilen şeylere hıyanet eden kimselerdir.”¹⁵⁵

2.1.4. Kur’ân’ın Sahabe Sözləriyle Tefsiri

Kur’ân takriben yirmi üç yıl zarfında değişik olay ve gelişmelere bağlı olarak vahyedilen bir kitaptır. Vahiy zamanından sonra yazıya geçen ve yazılı metnin parçalarının bir araya getirilmesiyle metinleşen bu sözlü hitabın vahyedildiği ortam canlı bir diyalog ortamı olduğu için, hitabın ilk muhatapları bu süreci fiilen müşahade ediyorlardı. Dolayısıyla onlar, Kur’ân’ın tabi bağlamına ve mahiyetine vakıftılar. Çünkü

¹⁵¹ Bu hadiste yazar kaynak göstermemiştir. Bkz. Çekmegil, XIII, 539.

¹⁵² Mü’min: 40/4

¹⁵³ Çekmegil, XI, 299.

¹⁵⁴ Bakara: 2/17.

¹⁵⁵ Bu hadisin kaynağını yazar belirtmemiştir. Bkz. Çekmegil, I, 59.

Kur'ân hem kendi dilleriyle hem de kendilerinin içinde yer aldığı bir şimdiki zaman içinde nazil olmuştu. Bu nedenle onlar dili ve bağlamı öğrenmek gibi bir sorun yaşamadıkları gibi, Kur'ân'ı anlama noktasında da sonraki nesillerin karşılaştıkları türden bir anlama problemiyle karşılaşmadılar. Kur'ân'ı anlama ve uygulama konusundaki aşırı titizlikleri onların önemli bir kısmını, Kur'ân naslarını yorumlama hususunda Rasulullah 'tan sonra en yetkili kişiler konuma getirmişti. Kur'ân yorumcusu için bu kaynağa müracaat etmek ve ondan azami ölçüde istifade etmek kaçınılmazdır.¹⁵⁶

“Kur'ân-ı Kerim Arap diliyle nazil oluyordu. Fakat her sahabenin Kur'ân'ı anlama noktasında aynı olduğunu söylemek mümkün değildir. Bir eseri anlamak için o dili anlamak yeterli olmayıp aynı zamanda aklen ve kültür bakımından o kitabın seviyesine sahip olmak gerekir. İslamiyet'in ortaya çıkışı esnasında da Arap kültür seviyesi umumi olarak yüksek bir durumda değildi. Kur'ân'ın ahkam ayetleri, Arap lisanı bilgisine sahip olan kimseler tarafından anlaşılacak şekilde açıktır. Hadiselerle hükümler arasındaki münasebete vakıf olan sahabe, şüphesiz Kur'ân'ı sonradan gelenlere nispetle daha iyi anlayacaktır. Ama bu anlayış hepsinde aynı olamazdı. Arap dili ve edebiyatına vakıf olmaları, Hz. Peygamber'in daima yanında bulunmaları her bir sahabenin farklı olduğunu gösterir.”¹⁵⁷

Ashabın içinde ilk dört halife, İbn Mes'ûd, İbn Abbas, Ubey b. Ka'b, Zeyd b. Sabit, Ebû Musa el-Eş'arî, Abdullah b. Zübeyr tefsir alanında meşhur olmuşlardır. Enes b. Malik, Ebû Hureyre, Abdullah b. Ömer, Cabir b. Abdillâh, Abdullah b. Amr b. el-Âs, Hz. Aişe gibi sahabilerden de tefsir haberleri rivayet olunmuştur.¹⁵⁸

Çekmegil, tefsirinde ashabın haberlerinden sık sık yararlanmıştı. Bu haberleri verirken senetlerini vermemiş sadece metnini vermiştir. Genellikle onların görüşlerini ortaya koymakla yetinmiştir. Okuyucu Tefsiri'nde özellikle sahabeden İbn Abbas, Ebû Hureyre, Abdullah b. Ömer, Hz. Ali ve Hz. Ömer'in rivayetleri yer almaktadır. Tefsirde farklı sahabelere ait rivayetler aynı sûrenin aynı ayetlerinde görülmektedir.

Çekmegil'in tefsirinde yer alan sahabe rivayetlerine dair örnekler aşağıda verilmiştir.

Örnek-1:

¹⁵⁶ Demirci, 292.

¹⁵⁷ İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Tarihi*, D.İ.B. Yayınları, Ankara 1988, I, 73.

¹⁵⁸ M. Fevzi Hamurcu, *Mukatil b. Süleyman ve İlk Fıkhi Tefsir*, Fecr Yayınları, Ankara 2009, 188.

قُلْ لِلَّذِينَ كَفَرُوا سَعْتٌ لَّيْسَ لَهُمْ شُرَكَاءُ فِي هَزْلَتِهِمْ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ (١٢) قَدْ كَانَ لَكُمْ آيَةٌ فِي فَنَيْنِ الْتَقَتَا فِئَةٌ تُقَاتِلُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَأُخْرَى كَافِرَةٌ يَرَوْنَهُمْ مُمِلَّةً رَأْيِ الْعَيْنِ وَاللَّهُ يُؤَيِّدُ بِنَصَرِهِ مَن يَشَاءُ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَعِبْرَةً لِّأُولِي الْأَبْصَارِ (١٣)

“(Habibim) o küfreden (Yahudi)lere de ki: “Yakında mağlup olacaksınız ve (toptan) cehenneme sürükleneceksiniz. O ne kötü yataktır!” “(Bedir muharebesinde) karşılaşan iki cemiyet (topluluk) hakkında sizin için muhakkak bir ibret vardı. (Onlardan) bir cemiyet (topluluk) Allah yolunda dövüşüyordu, diğeri ise kafirdi. Onlar öbürlerini (Müslümanları) dış gözleriyle kendilerinin iki katı olarak görüyorlardı. Allah, kimi dilerse onu yardımıyla destekler. Şüphesiz bunda kalp gözleri açık olanlar için katı bir ibret vardır.”¹⁵⁹

Semra Kürün Çekmegil ayetleri yorumladıktan sonra İbni Abbas’ın şu rivayetini vermektedir:

İbni Abbas (r.a) dedi ki:

“Bedir Savaşı’nda müşrikler yenilip de Müslümanlar muzaffer olunca Rasulullah (s.a.v) Medine’ye döndü ve Beni Kaynuka çarşısında Yahudileri toplayarak şöyle buyurdu: “Ey Yahudi topluluğu! Kureys’in başına gelen felaketin bir benzeri sizin başınıza da gelebilir. Allah’tan korkun, biliniz ki, ben insanlara gönderilen son peygamberim. Bunu kendi kitabınızda okuyup bilmektesiniz.’ Bunun üzerine Yahudiler dediler ki: “Bilgisiz ve savaş tekniğini bilmeyen bir topluluğu yenmen seni aldatmasın. Vallahi, eğer bizimle savaşacak olursan, bizim nasıl savaşçı kimseler olduğumuzu anlarsın.”¹⁶⁰

Örnek-2:

وَأَعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللَّهِ جَمِيعًا وَلَا تَفَرَّقُوا وَاذْكُرُوا نِعْمَتَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ إِذْ كُنْتُمْ أَعْدَاءَ فَأَلَّفَ بَيْنَ قُلُوبِكُمْ فَأَصْبَحْتُمْ بِنِعْمَتِهِ إِخْوَانًا وَكُنْتُمْ عَلَى شَفَا حُفْرَةٍ مِّنَ النَّارِ فَأَنْقَذَكُم مِّنْهَا كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ آيَاتِهِ لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ (١٠٣)

“Hepiniz, toptan sınıksız Allah’ın ipine sarılın. Parçalanıp ayrılmayın. Allah’ın üzerinizdeki nimetini düşünün. Hani siz (birbirinizin) düşmanlar (1) idiniz de O, kalplerinizi (İslam’a ısındırıp) birleştirmişti. İşte O’nun (bu) nimeti sayesinde (din) kardeşleri olmuştunuz ve yine siz, bir ateş çukurunun tam kenarında iken oradan da sizi

¹⁵⁹ Âl-i İmrân: 3/12-13.

¹⁶⁰ Yazar kaynak göstermemiştir. Bkz. Çekmegil, II, 33.

O kurtarmıştı. İşte Allah size ayetlerini böylece apaçık bildiriyor. Ta ki doğru yola eresiniz.”¹⁶¹

Çekmegil Âl-i İmrân sûresinin 98.ayetinden itibaren açıklanan tehlikeli durumlardan nasıl korunulacağını yine bu ayetin ifade ettiğini belirterek konuyla alakalı başka ayet vererek Ebû Hureyre’den aşağıdaki rivayeti aktarmıştır.

Sahîh-i Müslim’de Ebû Hureyre’den rivayetle Rasulullah (s. a. v) şöyle buyurmuştur: “Allah, üç şeyden dolayı sizden razı olur: Allah’a kulluk edip O’na hiçbir şeyi ortak koşmamanızdan, Allah’ın ipine topluca sarılıp parçalanmamanızdan, Allah’ın başınıza geçirdiği lidere nasihat etmenizden.”¹⁶²

Örnek-3:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا أَنْفِقُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا كَسَبْتُمْ وَمِمَّا أَخْرَجْنَا لَكُمْ مِنَ الْأَرْضِ وَلَا تَيَمَّمُوا الْخَبِيثَ مِنْهُ تُنْفِقُونَ وَلَسْتُمْ بِآخِذِيهِ إِلَّا أَنْ تُغْمِضُوا فِيهِ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ غَنِيٌّ حَمِيدٌ (٢٦٧)

“Ey iman edenler, (Hak yolunda) infakı (harcamayı) kazandıklarınızın en güzellerinden ve sizin için yerden çıkardıklarımızdan yapın. Kendinizin göz yummadan alıcısı olmadığınız pek adi, bayağı şeyleri vermeye yeltenmeyin. Bilin ki şüphesiz Allah her şeyden müstağnidir, asıl hamde layık olan O’dur.”¹⁶³

Ebû Hureyre (r. a): “Allah’ın kendisinde sabaha erdiği hiçbir gün yoktur ki, o günde iki melek nazil olmasın. Bunlardan birisi, ‘Ya Rab! Malını infak edene bedelini ver.’ Diye dua eder. Diğeri de ‘Ya Rab! İmsak (cimrilik) edene malının telefonunu ver.’ Diye dua eder.”¹⁶⁴

Örnek-4:

وَإِنَّ لَكَ لَأَجْرًا غَيْرَ مَمْنُونٍ (٣) وَإِنَّكَ لَعَلَىٰ خُلُقٍ عَظِيمٍ (٤)

“Senin için muhakkak ve muhakkak tükenmeyen bir mükâfat vardır.” “Hiç şüphesiz büyük bir ahlak üzerindesin sen.”¹⁶⁵

¹⁶¹ Âl-i İmrân: 3/103.

¹⁶² Yazar hadisin dipnotunu vermemiştir. Bkz. Çekmegil, II, 170.

¹⁶³ Bakara: 2/267.

¹⁶⁴ Yazar hadisin kaynağını belirtmemiştir. Bkz. Çekmegil, I, 437.

¹⁶⁵ Kalem: 68/3-4.

Çekmegil ayetlerin mealinden sonra Hz. Peygamber'in peygamber olmadan öncede yüce bir ahlâka sahip olduğunu belirtmiş akabinde ahlâk kavramını açıklamıştır. İmam Rabbâni, İmam Şâfiî ve İkbâl'den sözler aktarıp Ebû Hureyre ve İbn Abbas'tan gelen rivayetleri arka arkaya verip ve dua cümlesiyle bu ayetlerin tefsirini sonuçlandırmıştır.

Ebû Hureyre'den rivayetle, Rasulullah (a.s) buyurmuştur ki: "Mü'minin keremliği dini iledir; mürüvveti ise akıllı iledir." İbni Abbas'tan gelen bir rivayette: "Allah'a isyandan alıkoyacak takva, sefaletten alıkoyacak ilim, insanlarla iyi geçinecek ahlak; zalimlere hürmet etmeyip, onlar için Allah'tan hidayet dilemektir. Rızık, mülk, servet ve kariyer için taviz vermemek, Allah için çalışmaktır" denmiştir.¹⁶⁶

Örnek-5:

وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ وَارْكَعُوا مَعَ الرَّاكِعِينَ (٤٣)

"Dosdoğru namaz kılın, zekât verin, rüku eden (mümin) lerle birlikte rüku edin (cemaate devam edin)."¹⁶⁷

Çekmegil, ayetin mealinden sonra ibadetlerin insanı ıslah ettiğini, dosdoğru kılınan namazla kulun ne durumda olduğunu belirtmiştir. Zekât ibadetinin toplumsal öneminden bahsettikten sonra zekât'ın tanımını yapmış ve Ebû Hureyre'den gelen rivayeti aktarmıştır.

Ebû Hureyre (r. a)'den rivayet edilen bir hadiste Rasulullah (s. a. v): "Sakın sizden hiçbiriniz kıyamet gününde omzuna zekatını vermediği malını yüklenip avaz avaz bağırarak, 'Ya Muhammed! diye istimdat ederek bana gelmesin. Ben ona, hükmü ilahiden senin için tahfife malik ve muktedir değilim. Sana dünyada hükmü ilahiye tebliğ ettim' diye cevap veririm." buyurmuştur.¹⁶⁸

¹⁶⁶ Yazar hadislerin kaynağını belirtmemiştir. Bkz. Çekmegil, XIII, 134.

¹⁶⁷ Bakara: 2/43.

¹⁶⁸ Yazar hadisin kaynağını belirtmemiştir. Bkz. Çekmegil, I, 96.

Örnek-6:

لَّهِ مَا فِي السَّمُوتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَإِنْ تُبْذَوْا مَا فِي أَنْفُسِكُمْ أَوْ تُخْفَوْهُ يُحَاسِبْكُمْ بِهِ اللَّهُ فَيَغْفِرُ لِمَنْ يَشَاءُ وَيُعَذِّبُ مَنْ يَشَاءُ
وَاللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ (٢٨٤)

“Göklerde ne var, yerde ne varsa (hepsi) Allah’ındır. Eğer siz içinizdekini açıklar yahut gizlerseniz Allah onunla sizi hesaba çeker. Sonra kimi dilerse onu bağışlar, kimi dilerse onu da azaplandırır. Allah her şeye hakkıyla kadirdir.”¹⁶⁹

Çekmegil, ayetin mealini verdikten sonra bu ifadelerin fiili kanunların hâkim kılınmasının gerekli olduğunu ve vicdani duyguların da güzelleştirilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Bu ayet indiği zaman ashabın durumundan bahsetmiştir. Başka ayet ve hadislerle ayeti açıklamıştır.

Buhâri ve Müslim’de geçen, Ebû Hureyre’den rivayet edilen bir hadiste Rasulullah (s. a. v) şöyle buyurmuştur: “Allah’u Teâla kulum bir kötülük yapmaya niyetlendiğinde, bunu onun aleyhine yazmayınız. Eğer onu işlerse, bir kötülük olarak yazınız. Bir iyilik yapmaya niyet eder de işlemez ise, onu bir iyilik olarak; eğer işlerse, on iyilik olarak yazınız” buyurur.¹⁷⁰

Örnek-7:

لَا يَمْسُهُ إِلَّا الْمُطَهَّرُونَ (٧٩)

“Ona tam bir sûrette temizlenmiş olanlardan başkası el süremez.”¹⁷¹

“Hz. Ali’den rivayet edildiğine göre, cünüplüğün dışında hiçbir şey Hz. Peygamber’i (s.a.v) Kur’ân okumaktan alıkoyamazdı.”¹⁷²

Örnek-8:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا إِذَا نُودِيَ لِلصَّلَاةِ مِنْ يَوْمِ الْجُمُعَةِ فَاسْعَوْا إِلَىٰ ذِكْرِ اللَّهِ وَدَرُوا الْبَيْعَ ذَلِكُمْ خَيْرٌ لَّكُمْ إِنْ كُنْتُمْ
تَعْلَمُونَ (٩)

“Ey iman edenler, cuma günü namaz için çağrıldığı(nız) zaman hemen Allah’ı zikretmeye gidin. Alışverişi bırakın. Bu, bilerseniz, sizin için çok hayırlıdır.”¹⁷³

¹⁶⁹ Bakara: 2/284.

¹⁷⁰ Yazar hadisin dipnotunu vermemiştir. Bkz. Çekmegil, I, 466.

¹⁷¹ Vâkıa: 56/79.

¹⁷² Yazar rivayetin kaynağını belirtmemiştir. Bkz. Çekmegil, XII, 377.

¹⁷³ Cuma: 62/9.

Hiz. Ömer'den Őu nakledilir: "Cuma namazı, hutbeden dolayı kısaltılmıştır."¹⁷⁴

Örnek-9:

Sûrenin girişinde Mü'minûn Sûresi ile ilgili yazar Hiz. Ömer ile ilgili Őu rivayeti nakletmektedir;

Hiz. Ömer'den rivayet edilen bir hadise göre "Rasulullah bir ara vahiy geldiğinde kibleye dönüp ellerini kaldırarak 'Allah'ım! Bize nimetini artır, nimetini bizden eksiltme; bizi onurlandır, alçaltma; bize ihsan et, bizi mahrum etme; bizi seçkin kıl (düşmanlarımıza karşı) zayıf düşürme; bizden hoşnut ol ve bizi senden hoşnut kıl' diye dua ettikten sonra, 'Őu anda bana on ayet indi. Kim bu ayetlerin gereğini yaparsa cennete girecektir.'" buyurmuştur.¹⁷⁵

Örnek-10:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا إِذَا قِيلَ لَكُمْ تَفَسَّحُوا فِي الْمَجَالِسِ فَافْسَحُوا يَفْسَحِ اللَّهُ لَكُمْ وَإِذَا قِيلَ أَنْشُرُوا فَأَنْشُرُوا يَرْفَعِ اللَّهُ الَّذِينَ ءَامَنُوا مِنْكُمْ وَالَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ دَرَجَاتٍ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ (١١)

"Ey iman edenler size meclislerde 'yer açın' denildiği zaman genişletin ki Allah da size genişlik versin. 'Kalkın' denilince de kalkıverin. Allah, içinizden iman etmiş olanlarla kendilerine ilim verilmiş bulunanların derecelerini artırır. Allah, ne yaparsanız hakkıyla haberdardır."¹⁷⁶

Abdullah b. Ömer'den rivayetle şöyle anlatılır: "Bir gün Resulü Ekrem mescitte iki halka ve bu iki halkadan birindeki insanları, oturmuş, dua edip Allah'tan bir şeyler istiyorlarken; diğer halkadakilerinin de ilim edindiğini görür. Bunun üzerine Rasulullah (a.s): 'Her iki halka da hayır üzeredir; ancak ilimle meşgul olanlar diğerlerinden üstündür, zira ben de bir öğretici olarak gönderildim" der."¹⁷⁷

2.1.5. Kur'ân'ın Tabiin ve Tebe-i Tabiin Sözleriyle Tefsiri

Fetihlere paralel olarak genişleyen İslam coğrafyasında merkez Hicaz'da kalan sahabeler de, İslam'ı öğretmek için civar beldelere dağılanlar da bulundukları yerlerde ilmi faaliyetlerine devam etmişlerdir. Ancak, Kureyş'in idareciliği tercih edip ilme

¹⁷⁴ Çekmegil, XIII, 53.

¹⁷⁵ Çekmegil, IX, 133.

¹⁷⁶ Mücâdele: 58/11.

¹⁷⁷ Çekmegil, XII, 441.

soğuk bakmaları, Arap olmayan Müslüman unsurların İslam'ı öğrenme merakları ilmi üstlenmesi sonucunu doğurmuş ve sahabilerin meclislerine katılıp onlardan öğrenenler olmuştur. İşte ilim tarihinde adları geçen tabiun ve tebe-i tabiin bu kimselerdir.¹⁷⁸

Sahabenin hocalık yaptığı bazı bölgelerde öğrencileri olan tabiin nesli, tefsir medreseleri oluşturmuştur. Medine ekolünün hocası Ubeyb b. Kab, Mekke ekolünün Abdullah b. Abbas, Irak (Kufe) ekolününki de Abdullah b. Mesud olmuştur.¹⁷⁹

Tabiun döneminin tefsir faaliyetlerini şöyle özetlemek mümkündür.

Ehli kitaptan Müslüman olanların İslam'a girmesiyle birçok israili rivayet tefsire bulaşmıştır. Bu rivayetler, tabiilerden sonra giderek çoğalmış ve tefsirde önemli ölçüde ihtilaf sebebi olmuştur. Tefsir konusundaki rivayetlerin çoğu mürsel rivayetlere¹⁸⁰ dayanmaktadır. Umumla mezhebi ihtilaflar ortaya çıkmaya başlamış ve bunlar tefsiri olumsuz yönde etkilemiştir. Bunun sonucunda tabiiler arasında ortaya çıkan tefsir farklılıkları, sahabe arasındaki farklılıklardan daha çok olmuştur.¹⁸¹

Çekmegil, tefsirinde Tabiin ve Tebe-i Tabiin sözlerine çok fazla yer vermemiştir. Tabiin sözlerini naklederken kaynak olarak göstermemektedir. Sadece ismini zikrederek nakletmektedir.

Örnek:

“Ey iman edenler, cuma günü namaz için çağrıldığı(nız) zaman hemen Allah'ı zikretmeye gidin. Alışverişi bırakın. Bu, bilerseniz, sizin için çok hayırlıdır.”¹⁸²

Çekmegil bu ayetle alakalı açıklamalar yaptıktan sonra şöyle ifade eder. Ata, Mücahit ve Tavus gibi ikinci neslin otoriteleri hutbeye yetişmeyen namazı dörde tamamlamaları şartını koşarlar.¹⁸³

¹⁷⁸ Kayhan, 52.

¹⁷⁹ Kayhan, 53.

¹⁸⁰ Mürsel hadis, tabiinin, sahabeyi zikretmeyerek sanki hadisi doğrudan Rasulullah' tan duymuş gibi rivayet ettikleri hadislere denir. Bkz. Talat Koçyiğit, *Hadis Usulü*, T. D. V. Yayınları, Ankara 2014, 68.

¹⁸¹ Enver Arpa, *İbn Teymiyye'nin Kur'an Anlayışı*, Fecr Yayınları, Ankara. 2016, 205-214.

¹⁸² Cuma: 62/9.

¹⁸³ Çekmegil, XIII, 53.

2.2. DİRAYET YÖNÜNDEN TEFSİRDEKİ METODU

2.2.1. Dirayet Tefsiri

Dirayet tefsirine, rey ve makul tefsir de denir. Rey ise lügatte görmek, bilmek, itikat, içtihat ve kıyas anlamlarına gelir.¹⁸⁴

Her müfessirin mutlaka bilmesi vacip olan, Arapçadan başka, İslami ilimlerle Kur'ân ilimlerinin de yardımına müracaat etmek ve tefsir edilen ayetin evvel ve ahirine de ters düşmemek şartıyla müfessirin, kendi görüş ve içtihadıyla yapmış olduğu tefsirlere dirayet tefsiri denir.¹⁸⁵ Bu tefsiri bazı alimlerin anlaşılması Arap dilinin kurallarına bağlı olan tefsir olarak tanımladığı ve bu sebeple “tevil” kelimesiyle nitelendirildiği görülmektedir.¹⁸⁶

Dirayet tefsiri bir ihtiyaçtan ortaya çıkmıştır. Kur'ân'ın ilk muhatapları oldukça sade bir hayat yaşıyordu. Onların yaşayışları Kur'ân'ın ana prensipleri istikametinde devam edip gittiği için Kur'ân'ın anlaşılması noktasında pek problem ortaya çıkmıyordu. Ayrıca o dönemde Müslümanlar herhangi bir mesele ile karşılaştıklarında Hz. Peygamber'e başvuruyorlardı. Ancak bir taraftan İslam coğrafyasının genişlemesi neticesinde yeni hadiselerin, felsefi fikirlerin ve mezheplerin ortaya çıkması özellikle dirayet tefsirini zorunlu hale getirmişti. Diğer taraftan nübüvvet asrından uzaklaştıkça Müslümanların bilgi ve kültürlerinin zayıflaması hem daha önce üzerinde durulmayan bazı nasların hem de açıklanmış olmakla birlikte ihtiyaca cevap vermediği için bir kısım ayetlerin tefsirini kaçınılmaz kılmıştı. Bütün bu sebepler, rivayet tefsiri yanında özellikle içtihadı yani öznel yorumlara yer veren tefsirlerin ortaya çıkmasına yol açmış oldu.¹⁸⁷

Dirayet tefsiri konusunda âlimler ihtilafa düşmüş; kimi onu haram saymış, kimi de caiz olduğunu söylemiştir. Haram sayılan husus, kesin bir delil olmadan, Allah'ın muradının o şekilde olduğuna kesin karar vermek veya Allah'ın kitabını tefsir etmeye çalışan kişinin dil kurallarını ve şer'i üslubu bilmemesi ya da yalan ve iftiraya dayanarak kendi nefsi arzularından bazısını Kur'ân ayetleriyle desteklemeye

¹⁸⁴ İbn Manzûr, Muhammed b. Mükrim, *Lisanü'l-Arab*, Beyrut, t.y., XIV, 291.

¹⁸⁵ ez-Zehebi, I, 255.

¹⁸⁶ Muhyiddin Ebû Abdullah Muhammed b. Süleyman el-Kafiyeci el-Hanefi, *Kitabu't-Tefsir fî Kavâidi İlmi't-Tefsir*, (Çev.: İsmail Cerrahoğlu), Ankara 1974, 7.

¹⁸⁷ Muhsin Demirci, *Tefsire Giriş*, İsam Yayınları, İstanbul Eylül, 2009, 77.

çalışmasıdır. Kişi, gerekli şartları taşıyorsa reyî ile Kur'ân'ı tefsir etmeye çalışmasında bir sakınca yoktur. Hatta Kur'ân'ın kendisinin, ayetlerinin düşünülmesi ve talimatının anlaşılması için, böyle bir çabaya davet ettiğini söyleyebilmek mümkündür.¹⁸⁸

Semra Kürün Çekmegil *Okuyucu Tefsiri*'nde ayetleri açıklarken sadece rivayet yönünden bir metod takip etmeyip dirayet açısından da açıklamalarda bulunmuştur. Bu çalışmada ayetler dirayet açısından şu başlıklar altında incelenmiştir. Lügat İlmi (Dilbilimsel), Tarihi Bilgiler, Sebeb-i Nüzûl, Şiirle İstişad, Mekkî- Medenî, Hurûf-u Mukatta'a, Besmeleleri Yorumlaması, Muhkem-Müteşâbih, Nâsîh ve Mensûh, Sosyal Meseleler, Fıkıh İlmi, Kelam İlmi Yönünden Tefsiri'dir.

2.2.2. Kur'ân İlimleri Açısından Tefsiri

2.2.2.1. Sebeb-i Nüzûl Yönünden Tefsiri

Esbabu'n-Nüzul terkibi, "esbab" ve "nüzul" kelimelerinin bir araya gelmesiyle oluşmuştur. "Esbab" kelimesi sebeb kelimesinin çoğulu olup, sözlükte "yöntem, işaret, vasıta, vesile" anlamlarına gelmektedir. Arzu edilen hedefe ulaştıran her şeye de "sebeb" denmektedir.¹⁸⁹

Kur'ân-ı Kerim, diğer semavi kitaplardan farklı olarak toptan değil hadiselerin akışı içerisinde yavaş yavaş ve parça parça inmiş ve yirmi üç senede tamamlanmıştır. O'nun bazı ayet ve sûreleri, herhangi bir sebebe dayanmaksızın, doğrudan doğruya Allah'ın (c. c) kullarına bir emrini veya nehyini veya bir açıklamasını bildirmek için nazil olurken; bazı ayet ve sûreleri de o sırada vuku bulan bir hadiseye çözüm veya bir hüküm getirmek ve yahut da Hz. Peygamber'e sorulan bir soruya cevap vermek için nazil olmuştur. İşte, bir ayetin veya bir sûrenin inişine sebep olan hadise veya soruya tefsir usulü ıstılahında "Sebeb-i Nüzûl" denmektedir.¹⁹⁰

Nüzul sebeplerini dikkate almak, Kur'ân'ı anlamada ilk dönemlerden itibaren önemini korumuştur. Çünkü bir konuda sebebi bilmek, o sebepten dolayı meydana gelen durumu ve söylenen sözü bilmeyi gerektirir.¹⁹¹

¹⁸⁸ Subhi es-Salih, *Kur'ân İlimleri*, (Çev.: M. Said Şimşek), Esra Yayınları, İstanbul 1994, 303-304.

¹⁸⁹ Ragıb İsfehâni, *el-Müfredât fî Garîbi'l-Kur'ân*, Kahraman Yayınları, İstanbul, 1986, 744.

¹⁹⁰ Mevlüt Güngör, *Cessâs ve Ahkâmü'l Kur'ân*, Elif Matbaası, Ankara 1989, 79.

¹⁹¹ Yusuf Işıcık, *Kur'ân'ı Anlamada Temel İlkeler*, Esra Yayınları, Ankara 1997, 25.

Nüzul sebeplerini bilmek için takip edilecek yol, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in sözlerini işitmiş, ayetlerin inişine şahit olmuş ve dolayısıyla onların hangi şartlarda ve niçin indiğini bilmiş olan sahabeden yapılacak sahih nakilden ibarettir.¹⁹² Sahabe bu konuda tedbirsiz ve ihtiyatsız bir şey söylemekten uzak durmuşlardır.¹⁹³

Sebeb-i nüzûl bakımından bütün Kur'ân ayetleri temelde iki kısma ayrılmaktadır. Birincisi nüzul sebebi bilinmeyen ayetlerdir, bunlar çoğunluğu teşkil ederler ve bu tür ayetler için mutlaka bir sebeb-i nüzûl aramaya gerek yoktur. Bu tür ayetler sırf ihtiva ettikleri manayı anlatmak için nazil olmuş olabilirler. İkinci kısım ayetler ise nüzul sebebi bilinen ve inişleri bazı somut olay ve sebeplere bağlanan ayetlerdir. İşte tefsir usulünde sebeb-i nüzûlün konusu da bu tür rivayetlerdir.¹⁹⁴ Nüzul sebebi bilinmeyen ayetlerin doğru anlaşılabilmesi için nüzul ortamını bilmek büyük önem arz etmektedir.

Nüzul sebeplerini bilmenin birçok faydası vardır. Nüzul sebepleri tarihle bağlantılıdır. Manaya vakıf olmak, zorlukları kaldırmak nüzul sebebinin faydaları arasındadır.¹⁹⁵

Çekmegil, eserinde sebeb-i nüzule yer vermiş, bazen bir ayetin sebeb-i nüzulünü verirken bazende sûrelerin iniş sebebini vermiştir.

Örnek-1:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا عَدُوِّي وَعَدُوَّكُمْ أَوْلِيَاءَ تُلْقُونَ إِلَيْهِم بِالْمَوَدَّةِ وَقَدْ كَفَرُوا بِمَا جَاءَكُمْ مِنَ الْحَقِّ يُخْرِجُونَ الرَّسُولَ وَإِيَّاكُمْ أَنْ تُؤْمِنُوا بِاللَّهِ رَبِّكُمْ إِنْ كُنْتُمْ حَرَجْتُمْ جِهَادًا فِي سَبِيلِي وَابْتِغَاءَ مَرْضَاتِي تُسِرُّونَ إِلَيْهِم بِالْمَوَدَّةِ وَأَنَا أَعْلَمُ بِمَا أَخْفَيْتُمْ وَمَا أَعْلَنْتُمْ وَمَنْ يَفْعَلْهُ مِنْكُمْ فَقَدْ ضَلَّ سَوَاءَ السَّبِيلِ (١)

“Ey iman edenler, benim de düşmanım, sizin de düşmanınız (olanlar)ı dostlar edinmeyin. (Kendileriyle aranızdaki) sevgi yüzünden onlara (peygamberin maksadını) ulaştırırsınız. (değil mi?) Halbuki onlar Haktan size gelene küfretmişlerdir. Peygamberi de sizi de Rabbiniz olan Allah’a iman ediyorsunuz diye (yurtlarınızdan) çıkarıyorlardı onlar. Eğer siz benim yolumdan savaşmak, benim rızamı aramak için çıkmışsanız (bunu yapmazsınız). Onlara hala muhabbet mi gizleyeceksiniz? Halbuki ben sizin gizlediğinizi

¹⁹² Abdulfettah el-Kadi, *Esbâb-ı Nüzûl* (Çev.: Salih Akdemir), Fecr Yayınları, Ankara 2003, 12.

¹⁹³ Menna Halil el-Kattan, *Ulûmu'l-Kur'ân* (Çev.: Arif Erkan), Timaş Yayınları, İstanbul 1997, 108.

¹⁹⁴ Mesut Okumuş, “Kur'ân İlimleri”, Mehmet Akif Koç (Ed.), *Tefsir El Kitabı*, (s. s 316-423, 326), Grafiker yay., Ankara 2015.

¹⁹⁵ Süyuti, *Esbab-ı Nüzul*, (Çev.: İbrahim Seyfi Oymalı), Fatih Yayınevi, İstanbul t.y., I, 9.

de açıkladığınızı da çok iyi bilenim. İçinizden kim bunu yaparsa muhakkak ki yolun ta ortasından sapmış olur.”¹⁹⁶

Çekmegil bu ayetin tefsirini yaptıktan sonra nüzul sebebi olarak şunları ifade etmektedir.

“Rivayetlere göre bu ayetin nüzul sebebi şudur: Hatib b. Belta adlı sahabe, Hz. Peygamber’in gizli tuttuğu Mekke’yi fethetme düşüncesini, Sare adındaki kafir bir kadına verdiği mektupla, Mekke müşriklerine bildirmek istemişti. Allah, bu durumu Hz. Peygamber’e bildirdi. Rasulullah, Mekke’ye gitmekte olan kadını takip için, beş kişilik birliğini yola çıkardı. Birlik, kadını Hz. Peygamber’in haber verdiği yerde yakaladı. Sıkıştırılan kadın, sakladığı mektubu çıkarıp verdi ve serbest bırakıldı. Mektup Hz. Peygamber’e teslim edilince, Hatib çağrıldı ve bu hareketinin sebebi soruldu. Hz. Ömer’in hiddet göstermesine rağmen, Hz. Peygamber Hatib’i affetti. Böylece; Hatib’in şahsında bütün Müslümanlar, düşmanlarına karşı uyarılmış oldular.”(Bkz. 58/22)¹⁹⁷

Örnek-2:

إِذَا جَاءَكَ الْمُنَافِقُونَ قَالُوا نَسْهَدُ إِنَّكَ لَرَسُولُ اللَّهِ وَاللَّهُ يَعْلَمُ إِنَّكَ لَرَسُولُهُ وَاللَّهُ يَشْهَدُ إِنَّ الْمُنَافِقِينَ لَكَاذِبُونَ (١)

“Münafıklar sana geldiği zaman “Şahadet ederiz ki sen muhakkak ve mutlak Allah’ın peygamberisin” dediler. Allah da bilir ki sen elbette ve elbette O’nun peygamberisin. Allah, o münafıkların hiç şüphesiz yalancılar olduğunu da biliyor.” “Onlar yeminlerini bir kalkan edindiler ve Allah’ın yolundan saptılar. Hakikat, onların yaptıkları şeyler ne kötüdür!”¹⁹⁸

“Bu ayetler, belirli hadise üzerine nazil olmuştur. Hz. Peygamber, Medine’ye gelmeden önce, Evs ve Hazreç kabileleri kendi aralarında yaptıkları savaşlar dolayısıyla oldukça yıpranmışlardı. Bu savaşlara son vermek için Hazreç kabilesinin reisi Abdullah ibn Ubey idaresinde birleşmeye karar verdiler. Hatta bu liderin, tacı dahi hazırlanmıştı. Böyle bir atmosferde Medine’nin ileri gelenlerinden bazıları Müslüman olmaya başlamışlardı. Hicretten önce Akabe Biati esnasında, Hz. Peygamber Medine’ye gelmesi için davet edildiğinde, Hz. Abbas bin Ubade, Abdullah bin Ubey’in de biat etmesini istemişti. Hz. Peygamber, hicret edip Medine’ye geldiğinde İslamiyet hemen

¹⁹⁶ Mümtetine: 60/1.

¹⁹⁷ Çekmegil, XIII, 9.

¹⁹⁸ Münâfikûn: 63/1-2.

hemen her eve girmiş bulunmaktaydı. Abdullah İbn Ubey, çaresizliğinden ve kabilesinin kendisine olan güvenini kaybetmek istemediğinden, inanmadığı halde Müslüman olmaktan başka çıkar yol bulamamıştı. Bu iki kabilenin ileri gelenlerinden bazı kimseler, kalplerinde haset ateşi yansa da İslam’a girmiş göründüler. Özellikle Abdullah İbn Ubey, bu işe çok üzülenlerdendi. Çünkü Hz. Peygamber’in Medine’ye gelişi onun kral olmasını engellemişti. Buna rağmen inandırıcı olması için Rasulullah’a, “Sen, bize Allah’ın gönderdiği en büyük nimetsin, imamımızsın” gibi iltifatlarla bulunuyor, ama arka planda oyunlarını, tuzaklarını kurmak için uygun fırsatları gözetiyordu. Kur’ân, onların nasıl yalancı, sözü başka, işi başka, arkadan vuran kimseler olduğunu anlatır.”¹⁹⁹

Örnek-3:

مَا وَدَّعَكَ رَبُّكَ وَمَا قَلَىٰ (۳)

“(Habibim) Rabbim seni terk etmedi. (Sana) darılmadı da.”²⁰⁰

“Rivayetler, Rasulullah’a gelen vahiy bir müddet kesilince, müşrikler ‘Rabbi Muhammed’e küstü, onu terk etti’ diye alay etmişler. Haliyle bu durum O’nu üzüyordu. Peygamber bu sıkıntı içerisinde iken bu sûre nazil olmuştur.”²⁰¹

Örnek-4:

“Hümeze Sûresinin şunun için indiği rivayet ediliyor: Peygamber Efendimiz, Mekkelileri hak ve hakikate davet ettiği zaman, müşrikler onunla ve ona katılan arkadaşlarıyla alay etmişler; kimsenin onlara meyletmemesi için de aleyhinde propagandalar geliştirip bühtanlarda bulunmuşlardı. Hz. Peygamber, Mekkelilere, bu yaptıklarının ve hakka karşı gelmelerinin başlarına felaket getireceğini söyledikçe bunlar mallarının ve servetlerinin kendilerini koruyup kurtaracağını iddia ediyor, durumlarını değiştirmiyorlardı.”²⁰²

Örnek-5:

وَيْلٌ لِّكُلِّ أَفَّاكٍ أَثِيمٍ (۷) يَسْمَعُ آيَاتِ اللَّهِ تُنْزِلُ عَلَيْهِ ثُمَّ يُصِرُّ مُسْتَكْبِرًا كَأَن لَّمْ يَسْمَعْهَا فَبَشِّرْهُ بِعَذَابٍ أَلِيمٍ (۸)

¹⁹⁹ Çekmegil, XIII, 59.

²⁰⁰ Duhâ: 93/3.

²⁰¹ Çekmegil, XIII, 422.

²⁰² Çekmegil, XIII, 514.

“Yalana, günaha dadanan her (kimsen)in vay haline!” “Ki kendisine karşı Allah’ın ayetleri okunurken işitir de sonra büyüklük taslayıcı olarak bunları hiç işitmemiş gibi (küfründe) ısrar eder. İşte onu çok elem verici bir azap ile müjdele.”²⁰³

“Rivayet olunduğuna göre bu ayetler Nadir bin Haris hakkında nazil olmuştur. O, yaptığı seyahatlerde acemlerin efsanelerini anlatan kitaplar satın alır, şarkıcı cariyeler kiralar ve insanları bunları dinleyip keyiflenmeye, dolayısıyla da Kur’ân’ı dinlemekten vazgeçmeye davet edermiş.”²⁰⁴

Örnek-6:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا يَسْخَرُ قَوْمٌ مِنْ قَوْمٍ عَسَىٰ أَنْ يَكُونُوا خَيْرًا مِنْهُمْ وَلَا نِسَاءٌ مِنْ نِسَاءٍ عَسَىٰ أَنْ يَكُنَّ خَيْرًا مِنْهُنَّ وَلَا تَلْمِزُوا أَنْفُسَكُمْ وَلَا تَنَابَرُوا بِالْأَلْقَابِ بِئْسَ الْإِسْمُ الْفُسُوقُ بَعْدَ الْإِيمَانِ وَمَنْ لَمْ يَتُبْ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ (١١)

“Ey iman edenler, bir kavm diğer kavm ile alay etmesin. Olur ki (alay edilenler Allah indinde) kendilerinden (yani alay edenlerden) daha hayırlıdır. Kadınlar da kadınları (eğlenceye almasın). Olur ki onlar (eğlenceye alınanlar) kendilerinden daha hayırlıdır. (Kendi) kendinizi ayıplamayın. Birbirinizi kötü lakaplarla çağırmayın. İmandan sonra fasıklık ne kötü addır! Kim (Allah’ın yasak ettiği şeylerden) tövbe etmezse onlar zalimlerin ta kendileridir.”²⁰⁵

“Kötü lakaplarla çağırmanın rivayetlere göre Ebû Cehil’in oğlu İkrime’ye bir topluluk: ‘İkrime bu ümmetin firavunun oğludur’ dediler. Bundan rahatsız olan İkrime Rasulullah’a şikâyetle bulunmuş, bunun üzerine bu ayet nazil olmuştur.”²⁰⁶

Örnek-7:

آمِنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَأَنْفِقُوا مِمَّا جَعَلَكُمْ مُسْتَخْلِفِينَ فِيهِ ۖ فَالَّذِينَ آمَنُوا مِنْكُمْ وَأَنْفَقُوا لَهُمْ أَجْرٌ كَبِيرٌ (٧)

“Allah’a ve peygamberine iman (etmekte sebat) edin, (Sizden evvel geçenlerin ardından Allah’ın) size (tasarruf için) vekalet verdiği (mal)dan (onun uğrunda) harcayın, içinizden iman edip de (o sûretle) harcayanlar (yok mu) onlar için büyük mükafat vardır.”²⁰⁷

²⁰³ Câsiye: 45/7-8.

²⁰⁴ Çekmegil, XII, 71.

²⁰⁵ Hucurât: 49/11.

²⁰⁶ Çekmegil, XII, 198.

²⁰⁷ Hadîd: 57/7.

“Rivayetlere göre bu ayet, Tebük seferiyle ilgili olarak inmiştir. Bu seferde büyük mali fedakarlıklarda bulunan Hz. Ebubekir ve Hz. Osman’a işaret edilmiştir.”²⁰⁸

Örnek-8:

قَدْ سَمِعَ اللَّهُ قَوْلَ الَّتِي تُجَادِلُكَ فِي زَوْجِهَا وَتَشْتَكِي إِلَى اللَّهِ وَاللَّهُ يَسْمَعُ تَحَاوُرَكُمَا إِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ بَصِيرٌ (١)

“(Habibim) zevci hakkında seninle direşip duran, (nihayet halinden) Allah’a da şikayet etmekte olan (kadın)ın sözünü (umulduğu vech ile) Allah dinlemiştir. Allah sizin konuşmanızı (zaten işitiyordu). Çünkü Allah, hakkiyle işitici, kemaliyle görücüdür.”²⁰⁹

“Bu ayette bahsi geçen haksızlığa uğrayan yiğit, akıllı bir kadın. Kocasının gelenekten kaynaklanan haksızlığına maruz kalınca bunu sineye çekip oturmuyor; fert ve toplumun inşasında çok önemli olan aile müessesesinin temelini sarsan bu geleneğe boyun eğmiyor. Ne var ki bu geleneği benimseyenlerle meseleyi halledemeyeceğini anlıyor. Meseleyi Rasulullah’a açıp, çözüm yolu arıyor. Rasulullah ise, vahye dayalı bir bilgisi olmadığı için, kadına sabır tavsiye ediyor. Bundan sonra, kadını müşkülattan kurtulmasına vesile olacak bu ayetler, arka arkaya iniyor.”²¹⁰

Çekmegil, ayet veya sûrenin iniş sebebini verirken bazısında ayetleri kaynak göstermiş çoğunlukta ise kaynak göstermemiş direkt rivayetleri aktarmıştır.

2.2.2.2. Sûrelerin Mekkî - Medenî Oluşu Yönünden Tefsiri

Sûrelerin Mekkî veya Medenî oluşunun tespiti konusunda farklı yaklaşımlar vardır. Mekânı dikkate alanlar Mekke ve civarında nazil olanlara Mekkî, Medine ve civarında nazil olanlara da Medenî demişlerdir. Muhatapları dikkate alanlar Mekke ahalisine hitap eden ayet ve sûreleri Mekkî, Medine ahalisine hitap edenleri de Medenî kabul etmişlerdir. Zamanı/hicreti dikkate alanlar ise, hicretten önce nazil olanları Mekkî, sonra nazil olanları da Medenî kabul etmişlerdir.²¹¹

Sûrelerin mekkî ya da medenî olduğunu bilmenin nasih ve mensuhu bilme açısından çok önemli olduğu, Mekke’de inen bir ayette var olan hükme karşılık

²⁰⁸ Çekmegil, XII, 391.

²⁰⁹ Mücâdele: 58/1.

²¹⁰ Çekmegil, XII, 430.

²¹¹ Zerkânî, Muhammed Abdül-Azim, *Menâhilu’l-İrfân fî Ulûmi’l-Kur’ân*, Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut, 2013, I, 11.

Medine’de inen ayette farklı hüküm varsa Medine’de gelen ayetle Mekke’deki ayetin nesh edilebileceği ifade edilmiştir.²¹² Mekkî ve Medenî ayetleri bilmenin faydası, önceden ve sonradan inen ayetleri öğrenmek²¹³ ve ayetlerin nüzul ortamını tespit ederek doğru anlaşımalarını sağlamaktır.

On üç yıl boyunca inen Mekkî sûrelerin bütününde inanç ile ilgili konular bulunmaktadır. Medenî sûreler ise teşri ve tanzim konuları üzerinde durmaktadır.²¹⁴

Çekmegil’in, tefsirinde başvurduğu yöntemlerden birisi de sûrelerin Mekkî veya Medenî oluşu hakkında bilgi vermesidir. Eserinin genelinde kaynak göstermeden sûrenin Mekkî ya da Medenî olduğunu belirtir. Yalnız tüm sûreler hakkında böyle bir değerlendirmeyi yapmamaktadır. Bazı sûrelerin Mekkî ya da Medenî oluşundan kısaca bahsetmektedir.

Çekmegil’in tefsirinde bu konuyla ilgili şu örnekler verilebilir:

Örnek-1:

Fâtiha sûresinin giriş kısmında Fâtiha’nın kelime manasını verdikten sonra rivayetlere göre bu sûrenin Mekke’de nazil olduğundan bahsetmiştir.²¹⁵

Örnek-2:

Nisâ Sûresinde ise, sûre hicretten sonra Medine’de nazil olmuştur.²¹⁶ diyerek ayetlerin tefsirine geçmiş ve kaynak belirtmemiştir.

2.2.2.3. Hurûf-u Mukatta’a Yönünden Tefsiri

Harf kelimesinin çoğulu olan hurûf ile “kesilmiş, ayrılmış” anlamındaki Mukatta’a kelimesinden meydana gelen bir tamlamadır. Mukatta’a, “kesmek, bir şeyi bütününden ayırmak” manasına gelen kat kökünden türemiş bir sıfat olup söz konusu harfler kelimeyi oluştururken okundukları gibi değil kendi isimleriyle telaffuz edildiklerinden “bağımsız ve ayrı harfler” anlamında “Hurûf-u Mukatta’a” diye

²¹² Abdurrazık Hüseyin Ahmed, *el-Mekkî ve’l-medenî fi’l-Kur’âni’l-Kerîm*, Daru İbn Affan, Kahire 1999, I, 15.

²¹³ İmam Celaleddin es-Suyûti, *el-İtkân fi’l-Ulûm’il-Kur’ân*, (Çev.: Sakıp Yıldız, Hüseyin Avni Çelik) Madve Yayınları, İstanbul t.y., I, 1.

²¹⁴ Muhammed Kutub, *Kur’ân Araştırmaları: Mekkî Ayetler*, (Çev.: Akif Nuri), Fikir Yayınları, İstanbul 1981, I, 10.

²¹⁵ Çekmegil, I, 27.

²¹⁶ Çekmegil, II, 341.

anılmıştır. Bu harflere aynı sebeple “Hurûf-u tehecci” adı verildiği gibi sûrelerin ilk harflerini oluşturduğu için “evailü’s-süver” de denilmiş, ayrıca ne manaya geldikleri veya bu sûrelerin başında hangi amaçla yer aldıkları kesin olarak bilinmediğinden “Hurûf-u mübheme” olarak da adlandırılmıştır.²¹⁷ Bazı sûrelerin başında yer alıp tek veya bitişik şekilde olan harflerdir.²¹⁸

Tamamı 14 çeşit harften meydana gelmiştir. Sûre başlarında tek, iki, üç, dört ve beş harfli olmak üzere 13 değişik halde görülmektedirler.²¹⁹ Mukataa harfleri, 29 sûrenin başında yer almıştır. Bu harfler tekli, ikili, üçlü, dördü ve beşli bir kompozisyon oluşturmaktadır.²²⁰

Hurûf-u Mukatta’a’nın müstakil ayet olup olmadığı konusunda iki farklı görüş vardır. Basra ekolü bu harflerin hiçbirini müstakil ayet olarak kabul etmemiştir. Kufeliler ise bu harflerin bazısını müstakil ayet sayarken bazısını ayetin bir parçası kabul etmişlerdir.²²¹

Hurûf-u Mukatta’a’nın yorumlanıp yorumlanamayacağı konusunda birbirine muhalif iki görüş bulunmaktadır. Selef âlimlerine göre Mukatta’a harfleri Kur’ân’ın sırlarındandır ve manaları insanlardan gizlenmiştir. Bunları Mukatta’a harflerini Kur’ân’ın özü ve sırrı kabul etmektedirler. Onlara göre bu harflerin mutlaka manaları vardır, ama onları Hz. Peygamber’den başkası kavrayamaz. Çünkü bu hususta tek salahiyyetli O’dur. Hurûf-u Mukatta’a hakkında ki ikinci görüş halefîn yani Mûteahhirun Ehl-i Sünnet kelimcilerinin görüşüdür. Onlara göre de Allah Teala’nın muhatapları için anlamı olmayan şeyleri inzal etmesi uygun değildir. Bunlar manaları bilinmeyen harfler olsaydı, o zaman da Kur’ân’ın meydan okuması caiz olmazdı. Bu ekol, Hurûf-u Mukatta’adan ne kastedildiği hususunda yapmış oldukları yorumlarda birlik temin sağlayamamıştır. Bu konu da birbirinden farklı yirmi kadar görüş ortaya atılmıştır.²²²

²¹⁷ M. Zeki Duman, Mustafa Altundağ, “Hurûf-u Mukatta’a”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Divantaş, İstanbul 1998, XVIII, 401.

²¹⁸ Cerrahoğlu, *Tefsir Usulü*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2015, 134.

²¹⁹ Turgut, 155.

²²⁰ Geniş bilgi için bkz. İmam Kurtubi, *el-Camiu li-Ahkami’l-Kur’ân* (Çev.: M. Beşir Eryarsoy), Buruc Yayınları, İstanbul 2015, I, 395-399; Ateş, Süleyman, Yüce Kur’ân’ın Çağdaş Tefsir, Yeni Ufuklar Neşriyat, t.y., y. y., I, 87-90; Demirci, a168.

²²¹ Elmalılı, Hak Dini, I,152; Cerrahoğlu, *Tefsir Usulü*, 136; Demirci,169.

²²² Demirci, 168-171.

Hurûf-u Mukatta'a hakkında görüşlerine Çekmegil, Bakara sûresinin ilk ayetinde yer vermiştir: "Kur'ân-ı Kerim'in bazı sûreleri, Hurûf-u Mukatta'a diye isimlendirilen hece harfleriyle başlamıştır. Bu harfler Kur'ân'ın hikmetine delalet eden şifre harflerdir. Bu harflerin ne anlama geldiği konusunda pek çok görüş ileri sürülmüştür. Fakat bunları, hikmetini Allah'ın bildiği müteşâbihattan kabul etmek, ilmi bir yaklaşımdır. Kur'ân-ı Kerîm, Arapların konuşmalarında kullandıkları bu hece harflerinden oluşan kelimelerden meydana gelmektedir. Kur'ân, bu kelimeleri kullanarak öyle bir ifade üslubu ortaya koymuştur ki; beşerin bunun gibisini, kesin ve tek manada, ortaya koyması mümkün değildir. Oysa Araplar da aynı harfleri kullanıyorlar. Eğer bu Kur'ân, Allah tarafından indirilmemiş olsaydı, onlar da Kur'ân'ın fesahatine denk bir fesahat tuttururlardı. Bu harflerle başlayan sûreler yirmi dokuz adet olup hece harflerinin sayısı da yirmi dokuzdur. Bazı âlimler, söz konusu harfler için, 'bunlar müteşâbihattandır.' demektedir. Bazıları da 'Mutlak hikmetini Allah bilir.' diyerek, hakkında görüş beyan etmemiştir. Bir kısmı ise, bu harflerden her birinin Allah'ın isim ve sıfatlarına delalet ettiğini ileri sürmüştür. Arap dilinde kelimeler bir, iki, üç, dört veya beş harften oluşmaktadır. Arapçada beşten fazla harften oluşan kelime yoktur. Hurûf-u Mukatta'a da bu sınır içerisinde. Arap örfünde Hurûf-u Mukatta'a, tembih (uyarı) amacıyla da kullanılmış. Yani onlar, aynı zamanda, muhatapların dikkatlerini çeken işaret levhalarıdır da. (Bkz. M. Sait Şimşek vd., "Hurûf-u Mukatta'a", Şamil İslam Ansiklopedisi, c.3., Şamil Yay., İstanbul, 1991, s.26-27) Bu hususta Mevdûdî'nin yorumu da şöyledir: Bu tıpkı, spikerin radyo programına başlarken hangi radyo istasyonundan konuştuğunu bildiren giriş cümlesi gibidir. Bu frekansı sık sık tekrarlayarak, dinleyicinin dikkatini çekip onu kendi frekansında tutmaya çalışır. Bir radyonun ismini ve kullandığı sloganı duyduğunuz zaman, onun yayın politikasını ve program içeriğini de az çok bilirsiniz. Bugün hangi radyonun, ne tür yayın yaptığını, neye hizmet ettiğini, insanları neye sürüklemek istediğini akliselim sahibi her insan az çok anlar. Bu frekansları dinleyiciler kendi eğilim ve beklentilerine göre dinlerler. Fakat bir radyo istasyonundan yapılan sıradan bir anonsun hilafına, sûre başlarındaki olağanüstü duyuru, bu mesajın Alemin Hâkimi tarafından yayınlandığını vurgular; bu duyuru sadece yayının kaynağını belirtmekle kalmaz, büyük bir iddiayı, dehşetli bir meydan okumayı ve şiddetli bir uyarıyı da ortaya koyar. (Bkz.Ebûl-Al'â Mevdûdî, Tefhimu'l- Kur'ân, ilgili ayet)Bu ve benzeri şifre harflerinden benim öncelikli olarak

anladığım, ‘siz bu anahtar kelimelerle bir kitap yazsanız da mümkün değil, bu Kitab’ın bir benzerini meydana getiremezsiniz’ fikridir. Çünkü bu Kitap, her şeyi bilen el-Âlim tarafından indirilmiştir. Cenab-ı Hak bununla, ilmine, kudretine dikkatleri çekip insanlığa, büyük bir hazine lütfederek, dünya ve ahirette huzur ve mutluluk bahşeden öğeleri sunmuştur. Bu Mukatta’a harflerini, bir anlamda, bilgisayarınızı açacak şifre olarak düşünürsek; şifreyi bilip de bilgisayarın nasıl kullanılacağını bilemezseniz ne internete girebilir, ne dosyaları açabilir ne de bunlardan istifade edebilirsiniz. Kur’ân ayetlerinin bu harflerden meydana geldiğini bilip ayetlerin anlamlarını bilmezseniz ne bu ayetlerden istifade edebilecek ne de onların ışıyla doğru istikamet üzere yaşayarak, sizin için zararlı olanı bilip bu zararlı şeylerden sakınabileceksiniz demektir. Kur’ân’ı da böyle, orada durup da açılmayan, açılrsa da kullanıcısının yetersizliğinden dolayı verimli kılınamayan bir bilgisayar mesabesine indirerseniz, ondan istenilen yararı alamazsınız. Evet, bu harfler, Allah ile Elçi’si arasında bir sır veya 29 harf ve 29 sûrenin başlangıcı yahut dikkat çekmekle görevli işaret levhaları olarak düşünülüp yorumlansa da bildiğimiz bu harflerden meydana gelen Kitab’ın Allah katından indirilmiş olduğundan hiçbir şüpheye düşmeyerek, onun anlam ve hikmeti üzerinde düşünmemiz ve sırat-ı müstakimde yürümümüzün, bizleri selamete, kurtuluşa kavuşturacak olmasıdır.”²²³

Örnek-1:

Bakara sûresinde bu bilgileri verdikten sonra Çekmegil, Âl-i İmrân Sûresi’nin ilk ayetinde (۱) اَلَمْ اَلَمْ “Elif, Lam, Mim”²²⁴ i açıklarken şunları aktarmaktadır.

“Kur’ân’da bazı sûreler, kelime içerisinde kullanılmaya, birbirinden bağımsız bu ve benzeri harflerle başlar. Müfessirler, bu harflere dair çeşitli görüşler ileri sürseler de ortak bir kararla, manasını Allah bilir demişlerdir. Harfler, bir dilin alfabesini meydana getiren okuma yazma araçları olup; cümlelerin mana ifade eden en küçük ögesi olan kelimeleri oluştururlar. Kelime-kelam-dil, bunların üçü birbirini tamamlayan unsurlardır. Her olay, her olgu Allah’ın bir kelimesidir. Allah’ın bilgisindeki ezeli mahiyetlerin görünür şekli veya biçimidir. Allah’ın kelimeleri saymakla tükenmez. Tüm peygamberler, insanlara O’nun kelamını aktarmışlardır. Kelamullah ifadesi Kur’ân’ı işaret etmektedir. Kur’ân ise, okudu veya takdir etti anlamlarına gelir. Biz, bu kelimeleri müteşâbih görüp, anlam ve hikmetini ancak Allah bilir der; böylece iman ederiz.

²²³ Çekmegil, I, 39-41.

²²⁴ Âl-i İmrân: 3/1.

Muhkemlere götürerek anlamaya çalışırız; fakat, manası budur, diyerek kesin bir hüküm veremeyiz.”²²⁵

Örnek-2:

الْمَصِّ (١)

“Elif Lam Mim Saad.”²²⁶

Çekmegil başka ayetleri kaynak göstererek izahını şu şekilde yapmıştır.

“Bu harflerle başlamanın kesin bir izahı olmamakla beraber böyle başlayan sûreler genellikle Kur’ân’ın Allah kelamı olduğuna atıfla başlayan sûrelerdir.”(Bkz. 2/12, 3/1,3,4, 10/12, 11/1, 12/1, 13/1, 14/1)²²⁷

Örnek-3:

الرَّأ تِلْكَ آيَاتُ الْكِتَابِ الْحَكِيمِ (١)

“Elif Lam Raa”²²⁸

Çekmegil bu harfler hakkında kısa bilgi verdikten sonra ayetin tefsirine geçmiştir ve herhangi bir kaynak belirtmemiştir.

“Bu harfler Arap dilinde kendilerince çok önemli manalar taşımakla beraber, yemini de ifade ederler. Bu harfler, Allah ve peygamber arasında bir sırdır. Bunların anlamı konusunda kafa yormaktan ziyade Kur’ân’ın gösterdiği hidayet yolunu idrak edin mesajını vermektedir. Bu ayetler, insan fitratına hitap eder.”²²⁹

Örnek-4:

الرَّأ (١)

“Elif Lam Raa.”²³⁰

“Mukatta’a harfleri ile başlayan her sûre mutlaka arkasından hemen Kur’ân’ın önem ve anlamından bahseder.”²³¹ Çekmegil, Mukatta’a harfleri ile ilgili herhangi bir kaynak belirtmemiştir.

²²⁵ Çekmegil, II, 14-15.

²²⁶ A’râf: 7/1.

²²⁷ Çekmegil, IV, 302.

²²⁸ Yûnus: 10/1.

²²⁹ Çekmegil, VI, 165.

²³⁰ İbrâhîm: 14/1.

Örnek-5:

كَيْعَصَ (١)

“Kaf, Ha, Ya, Ayn, Sad.”²³²

“Birbirinden kopuk beş harfle başlıyor. Manalarını Allah daha iyi bilir. Kesin bir mana olmamakla beraber Kâf, Zekeriyya’ya, Hâ, zevcesine; Yâ, Yahya’ya; Ayn, İsa’ya; Sad, Mustafa’ya işaret eder veya Kâf, kelimelere; Hâ, lahute (tanrı alemi); Ya, yakine (gerçekliğine hiç şüphe olmayan); Ayn, ilme; Sad, sıdka (doğruluk) işaret gibi manalara gelmekle beraber müteşâbihtir.”(Bkz.2/1)²³³

Çekmegil, Hurûf-u Mukatta’a ile ilgili alimlerin yorumlarına ve kendi görüşüne birinci cildde genel olarak yer vermiştir. Bu harflerin geçtiği ayetlerde ise bunlar hakkında kendisi kısa kısa bilgiler vermektedir

2.2.2.4. Besmeleleri Yorumlaması Yönünden Tefsiri

Allah, kendisinden yardım ve başarı dilemeleri ve putperestlerle muhalefet etmeleri için, Müslümanların, sözlerine ve işlerine besmele ile başlamalarını öğretmek maksadıyla Fâtiha Sûresi’ne ve -Tevbe sûresi hariç- bütün Kur’ân sûrelerine besmele ayetiyle başlamıştır.²³⁴

Çekmegil, besmeleyi Kur’ân’da ilk geçtiği yer olan Fâtiha sûresinde ve besmele ile başlamayan tek sûre olan Tevbe sûresinde açıklamıştır. Başka sûrelerde besmele ile ilgili bir açıklama yapmamıştır.

Fâtiha sûresindeki besmeleyi tefsir ederken besmelenin Arapçasını verip hiçbir kaynak belirtmeden açıklamaya geçmiştir. “Allah’ım! Kovulmuş, lanetlenmiş şeytanın şerrinden sana sığınarak; Rahman ve Rahim olan adın ile bu işe başlarım” der ve şöyle devam eder. “Mümin, her işine besmele ile başlayarak, Rabbinin beğeneceği şekilde hareket eder. Besmele çekmek, tek kelimeyle işe Rabbin rızası için ve O’nun izniyle başlayarak hem dünya hem de ahiret saadetini dilemektir bir bakıma. Yapılan işe güç yetirebilmek için gerekli olan kudretin yüce Allah tarafından ihsan edilmesini temenni

²³¹ Çekmegil, VII, 190.

²³² Meryem: 19/1.

²³³ Çekmegil, VIII, 227.

²³⁴ Muhammed Ali es-Sabuni, *Safvetü’l Tefasir* (Çev.: Sadrettin Gümüş, Nedim Yılmaz), Ensar Neşriyat, İstanbul 1995, I, 33.

etmektir. Besmele, Allah'ın hükmüne muhalif olan hiçbir hükme uymamanın ahitnamesidir. Yani kula kulluğun vetosudur. Her hayırlı amelin başında söylenmesi gerekli olan besmele; firavunluğa ve firavunlara karşı bir kıyam çağrısı; batıla dayanan şerli hayata karşı maddi ve manevi direnişin yükselişi, imanın seslenişidir. İstiaze duası, Allah'ın zikriyle uyanık bir ruh haliyle, doğru hareket etmekle gerçek yerini bulacaktır! Besmele ile başlamayan işler hatadan beri değildir. Ne var ki, besmelenin hakikatinden uzak olanlar, bu cümleyi telaffuz ederler ama dürüst hareket etmezler. Ölçüyü, tartıyı eksik tutan ve benzeri hareketlerde bulunanlar, Kur'ân'ın cahili oldukları için çeşitli günahlara dalarlar. İstiaze duasını yaparak Kur'ân okuyan ve onu tebliğ edenler, şeytanın zararından ve kendilerine vesvese vererek yanıltıp ayeti bozacak biçimde yanlış yaptırmamasından Allah'a sığınmak için riya, şöhret, çıkar sağlama ve hevayı tatmin etme gibi ihlası bozacak unsurlardan sakınarak itaatte samimi olmalı ve şeytanın vesvesesini hisseder etmez, hemen Allah'a sığınmalı ve Allah ile bağı sıkı tutup hiçbir zaman koparmamaya gayret sarf etmelidir.²³⁵

Çekmegil Tevbe sûresinin besmele ile başlamamasının sebebini ise şöyle açıklamaktadır:

“Besmele ile başlamamasının sebebine gelince birkaç görüş vardır. Tevbenin mahiyetini ve kabul edilme şartlarını bildiren 104. ayetten dolayıdır; Tevbe adını da bu ayetten almıştır. Bu sûrenin, Enfal sûresinin devamı olduğu, besmelesiz başlamasının sebebini de yola gelmeyecek müşriklere ve kafirlere son ültimatı olduğu veya ‘rüsve eden’ yani münafıkların gerçek kimliklerini, gizli ayıplarını ve sırlarını ortaya koyduğu rivayet edilir. Besmelesiz başlamasının sebebi cahiliye Araplarının, bir kavimle kendi arasında mevcut bulunan ahdi bozmak istedikleri takdirde bir yazı hazırlayıp bu yazıya ‘Besmele’ yazmamalarıdır. Allah da Rasulullah (a.s) ile müşrikler arasında bulunan ahdi bozmuştur. Bu sebeple tüm müşriklere dört ay süre verilmiştir. Müşriklerden Rasulullah 'la ahdi olanlara ise dört aydan daha fazla bir süre tanınmıştı. Sûre okunmaya başından başladığı zaman, sadece ‘Euzü’ çekilir. Enfal sûresinden veya başka bir sûreden, bu sûreye geçilirse, okunan sûrenin devamıymış gibi, araya hiçbir şey sokulmadan

²³⁵ Çekmegil, I, 24-25.

okumaya devam edilir. Sûrenin başından değil de başka bir ayetinden okumaya başlandığında, Besmele çekildikten sonra geçilir.”²³⁶

2.2.2.5. Muhkem-Müteşâbih Yönünden Tefsiri

Kur’ân muhkem ve müteşâbih ayetlerden oluşmuştur.²³⁷ Kur’ân ayetlerinden bazılarına muhkem, bazılarına ise müteşâbih denilmiştir. Muhkem kelime olarak sağlam, doğru, iyi ve gerektiği gibi yapılan iş anlamına gelen ‘hkm’ kökünden türemiştir. Anlamı kolaylıkla veya destekleyici delillerle kavranabilen kelime veya ayetlere muhkem denilmektedir. Müteşâbih ise iki şeyden birinin diğerine benzemesidir. Anlamı tam olarak ancak Allah tarafından bilinen ayetlere de müteşâbih denilmektedir. Muhkem ayetler yaşadığımız, bildiğimiz ve duyularımızla hissedebildiğimiz olgularla ilgiliyken; müteşâbih ise anlattığı varlığı doğrudan değil, bir başka nesneye benzeterek ele almaktadır.²³⁸ Öyle ki insan zihni onları birbirlerinden ayırt etme hususunda aciz kalır. Müteşâbihin kelime anlamı bu olmakla birlikte, bilahare, insanın bilmekten aciz kaldığı her şeye müteşâbih denilmiştir. İnsan zihninin anlamaktan aciz kaldığı şeye müteşâbih denilmesi, müteşâbihin sonradan kazandığı bir anlamdır.²³⁹ Müfessirlerin çoğunluğuna göre Kur’ân’ın tamamı hem muhkem hem de müteşâbihtir.²⁴⁰

²³⁶ Çekmegil, V, 340.

²³⁷ Fahrüddin er-Râzî, *Tefsir-i Kebir: Mefatihü'l-Gayb*, (Çev.: Suat Yıldırım, Lütfullah Cebeci, Sadık Kılıç, C. Sadık Doğru), Huzur Yayınevi, İstanbul 2003, I, XXXV.

²³⁸ Mehmet Paçacı, *Kur’ân’a Giriş*, İSAM Yayınları, İstanbul 2013, 96.

²³⁹ M. Sait Şimşek, *Kur’ân’ın Anlaşılmasında İki Mesele*, Yöneliş Yayınları, İstanbul 1991, 27.

²⁴⁰ Âl-i İmrân: 3/7; Muhammed Çelik, *Kur’ân Kur’ân’ı Tanımlıyor*, Şule Yayınları, İstanbul 1998, 274.

Örnek-1:

هُوَ الَّذِي أَنْزَلَ عَلَيْكَ الْكِتَابَ مِنْهُ آيَاتٌ مُحْكَمَاتٌ هُنَّ أُمُّ الْكِتَابِ وَأُخَرُ مُتَشَابِهَاتٌ فَأَمَّا الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ زَيْغٌ فَيَتَّبِعُونَ مَا تَشَابَهَ مِنْهُ ابْتِغَاءَ الْفِتْنَةِ وَابْتِغَاءَ تَأْوِيلَةٍ وَمَا يَعْلَمُ تَأْوِيلَهُ إِلَّا اللَّهُ وَالرُّسُخُونَ فِي الْعِلْمِ يَقُولُونَ ءَأَمْنًا بِهٖ كُلُّ مَنٍ عِنْدَ رَبِّنَا وَمَا يَذَّكَّرُ إِلَّا أُولُو الْأَلْبَابِ ﴿٧﴾

“(Habibim) sana Kitabı indiren O’dur. Ondan bir kısım ayetler muhkemdir ki bunlar Kitab’ın anası (temeli) dir. Diğer bir kısmı da müteşâbihlerdir. İşte kalplerinde eğrilik bulunanlar sırf fitne aramak (ötekini berikini saptırmak) ve (kendi arzularına göre) onun te’viline yeltenmek için onun müteşâbih olanına tabi olurlar. Halbuki onun te’vilini Allah’tan başkası bilmez. İlimde yüksek payeye erenler ise, ‘Biz ona inandık. Hepsi Rabbimiz katındandır’ derler. (Bunları) salim akıllardan başkası iyice düşünmez.”²⁴¹

Çekmegil, bu ayetin tefsirinde; muhkem ve müteşâbih kavramlar hakkında alimlerin ne düşündükleri, kavramların hangi manalara geldikleri gibi konuları ele alarak muhkem ve müteşâbih ile alakalı söylenenleri genel olarak şöyle ifade etmiştir.

“Kur’ân, Allah katından indirilmiş oluşundan asla şüphe edilmeden ve bu konuda tereddüde düşülmeden, içerisindekilere iman etmek ve hükümleriyle amel etmek için okunmalıdır.” “Elif, Lam, Ra. (Bu sana indirilen), hikmet sahibi (ve) her şeyden haberdar olan (Allah) tarafından ayetleri muhkemleştirilmiş, sonra da (her yönüyle) açıklanmış bir kitaptır.”(11/1)²⁴² Bu ayete göre, Kur’ân’ın bütün ayetleri muhkemdir. Bundan kasıt; onun Hak Kitap olduğu, onda eksiklik bulunmadığı, tüm ayetlerinin manalarının sahih ve hikmetle dolu olduğudur. “Allah, ayetleri birbirine benzeyen ve yer yer tekrar eden Kitabı, sözlerin en güzeli olarak indirmiştir...”²⁴³ Ki, müteşâbih de birbirine benzer manasındadır. Buna göre bu ayetteki müteşâbihten kasıt; “Kur’ân’ın bütün ayetleri güzellik, doğruluk ve hidayeti gösterme bakımından birbirine benziyor” olmasıdır. Âlimlerin muhkem ve müteşâbih ayetler konusunda değişik görüşleri vardır. Muhkem ayetler, temel hükümleri tek ve kesin manada ifade ederler. Muhkem ayetlerde sorumluluklar yüklenir. Bunlar, haramı, helali, farzları, nehiyleri belirten, kendileriyle amel edilen ayetlerdir. İctihat, kıyas, icma, örf bu ayetlerle yön bulur. Müslümanların diğer yükümlülüklerini, hal-i hazırları ve gelecekleri için iyi, yararlı

²⁴¹ Al-i İmran: 3/7.

²⁴² Hud: 11/1.

²⁴³ Zümer: 39/23.

olan müteaddit yorumları kaldırmayan ayetlerdir. Fâtiha sûresinin tümü ve Nahl sûresinin 90. ayeti bu tür ayetlere örnektir. Müteşâbihler ise, tek manada anlaşılmayan, birden fazla benzer mana taşıyan, Mushaf'ın geri kalan kısmını oluşturan ayetlerdir. Müteşâbih ayetler mücmel, mufassal, müşkil gibi bölümler altında incelenir. Mücmel; kısa ve az sözle anlatılanlardır. "Rasihun" ifadesinde olduğu gibi. Mufassal; tafsilatlı, uzun uzadıya açıklanıp anlatılanlardır. Müşkil; anlaşılması güç ve zor olanlardır. (Bkz.2/51;71/14) Özetleyecek olursak; Kur'ân'ı anlama kapasitesi, insanın bilgi birikimiyle doğru orantılı olarak artar. Müteşâbihler, müminlerin algılama kapasitesine göre ya mutlak müteşâbihleri oluştururlar ya da mukayyettirler. Mutlak müteşâbih olanlar, muhatapları tarafından tek ve kesin manada algılanamazlar. Göklerin ve yerin altı günde yaratılması konusu bu tür müteşâbih grubundandır. (Bkz. 11/7;20/5) Mukayyet müteşâbihler ise, ancak mütevatir ve muhkem ayetlerle ve mütevatir sünnet ve hadislerle değerlendirildikleri vakit bir mana kazanabilen ayetlerdir. Müteşâbihler için, insanın 'anlayamadığını anlamaya çalıştığı' ayetlerdir de diyebiliriz. Kur'ân-ı Kerim'e muhatap oluşumuzun farkındalığı çerçevesinde belirlenen asli işimiz; muhkem sınıfında yer alan açık ve kesin hükümlerle amel etmek; tek başına anlayamadığımız müteşâbih ayetleri, gücümüz yetiyorsa Rasulullah (s. a. v)'ın sahih sünnetine ve muhkem ayetlere götürerek fikri yapımızı geliştirmektir. Kur'ani çalışmayı yaparken acele etmemeli, zikir ehline sorarak onu anlama gayreti içerisinde olmalıyız. Zihinlerini zanni saplantılardan korumuş olan işlek akıllılar, Kitab'ın muhkemleriyle aydınlık ilim yollarında yürür, müteşâbihlerini de muhkemlere götürerek mubah, örfi pencereler açmaya çalışır, ufuklarını genişletirler. Müteşâbihler, insanoğlu için bir denemedir. Gücü yeten müminler, Kur'ân-ı Kerim'i anlamaya yönelik ilmi çalışmalarını sabır ve sebatla sürdürmelidirler. Ancak acele ederek bu emek gerektiren zihni gayreti göstermeksizin meâllerle hüküm çıkarmaya kalkışmak, ayetlere rastgele manalar vermek kalplerinde hastalık olanların yapacağı davranıştır. Bu davranış, insanı İsra sûresinin 36.ayeti kerimesinde vurgulanan mesuliyete götürür. (Bkz. M. Said Çekmegil, Kur'ân'a Muhatap olmak, 2.b., Birleşik Yay., İstanbul,1996) Kur'ân'ın müteşâbih ayetleriyle uğraşanları gördüğümüz vakit, biliniz ki, onlar Allah'ın yukarıdaki ayette kastettiği kişilerdir. Onlardan sakınınız, Kur'ân'ın övdüğü 'rasihun'dan olmaya bakınız.'Rasihun'; tefekkür ve tahkik ederek ilim ile mutmainleşen, imanı kuvvetli âlimler; eğilmeyen, eğrilikten hoşlanmayan, bildiğini ve bilmediğini birbirinden ayırt

edebilen, bilmediklerini mümkün mertebe çözmeye çalışan kimselerdir. 8. ayette de mezkûr rasihun duasını görüyoruz.”²⁴⁴

Çekmegil, ayetin meâlinden sonra muhkem ve müteşabih için çeşitli ayetleri ve farklı kaynakları kullanarak bir açıklamaya gitmiştir.

2.2.2.6. Nâsîh ve Mensûh Yönünden Tefsiri

Nesh kelimesi izale etmek, gidermek, değiştirmek gibi anlamlara gelmektedir. Terim anlamı ise, bir nassın hükmünü sonra gelen nasla kaldırmaktır. Tefsir usulünde tartışılan konulardan biridir. Birkısım alimler neshin varolduğunu ileri sürerken bir kısmı ise neshi red etmişlerdir.²⁴⁵

Örnek-1:

مَا نَنْسَخْ مِنْ آيَةٍ أَوْ نُنسِهَا نَأْتِ بِخَيْرٍ مِنْهَا أَوْ مِثْلَهَا أَلَمْ تَعْلَمْ أَنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ (١٠٦)

“Biz neshettiğimiz (hükmünü diğer bir ayetle değiştirdiğimiz) veya unutturduğumuz (geri bıraktırdığımız) bir ayetin (yerine) ya ondan daha hayırlısını yahut onun benzerini getiririz. Allah’ın her şeye kemaliyle kâdir olduğunu bilmedin mi? (Elbette bildin)”²⁴⁶

Çekmegil, ayetin mealinden sonra cahiliye insanların Kur’ân’da bazı ayetlerin hükmünün kaldırılmış veya bazılarının unutturulmuş sandıklarını ifade etmektedir. Tevrat, İncil, Zebur ve suhufildakilerin hükmü kaldırılmış olabildiğini ancak insanlığa ekmel olarak sunulmuş bulunun ayetlerin hükmünün baki olduğunu ifade ettikten sonra şu açıklamaları yapmaktadır.

“Her ayet ve taşıdığı hüküm, zaman, zemin ve şartlara göre uygulanmak içindir. Bu durumları düşünmeyen bazı bilim adamları, Kur’ân’da da hükmü kaldırılmış ayetlerin var olduğu fikrine kapılmışlardır.”

Yazar, babası M. Said Çekmegil’in *Nasih-Mensuh* adlı eserinden bu konuyla alakalı şu açıklamaları yapmıştır:

²⁴⁴ Çekmegil, II, 22-25.

²⁴⁵ İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Usulü*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., Ankara 1993, 122-123; ez-Zerkeşî, Bedruddîn Muhammed b.Abdillah, *el-Burhân fî Ulûmi’l-Kur’ân*, Thk.Muhammed Ebu’l-Fadl İbrahim, Dâru’t-Turâs, Kahire, t.y., 28-31.

²⁴⁶ Bakara: 2/106.

“İslam, alemşumul ve kıyamete kadar kalıcı bir dindir. Nasıl ki, Kur’ân’a muhatap olan ilk toplum birtakım merhalelerden geçmiş ve her merhale için münasip ayetler inmişse, her zaman için bu merhaleleri yaşayan ve benzer ortamlarla karşı karşıya kalan toplum veya fertler vardır. Dolayısıyla aynı şartlar tahakkuk ettiğinde, o şartlarda inen ayetler tekrar devreye girer ve onlarla amel edilir. Bir de Mevdudi’nin dediği gibi, Allah Kur’ân’da bir konuya farklı yerlerde ayrıntılar ekler ve aynı konunun farklı yerlerde, farklı yön ve ayrıntılarını sunar. Aynı konuyu zihinlerde teyit edip ispatlamak için, bir yerde bir fikir, diğer bir yerde başka bir fikir öne sürer. Bir yerde bir konuyu kısaca, başka bir yerde ayrıntılarıyla ele alır. Bunu derken de, Nahl sûresinin 101. ayetinde geçen ‘beddelna’ kelimesini ‘nasih’ yerine kullanan bazı bakışları düşündürür. Zaten nesh kelimesi, sadece hüküm kaldırma anlamına gelmiyor. ‘İnsâ, nesy’ kökünden unutturmak anlamına da gelir. Ama ‘nes’en’ kökünden alınırsa ertelemek demektir ki; o halde neden nesh kelimesi yalnız hükmü kaldırma veya silme manalarında algılanarak, mushaftaki haber niteliğindeki veriler mensuh sanılsın. (Muhammed Ebû Zehra, İslam Hukuku Metodolijisi, (Çev. Abdulkadir Şener), Ankara, 1979, s.167.) Muhammed Ebû Zehra da bu konuya şu yorumu getirir: ‘Herhangi bir ayeti nesheder veya unutturursak...’ kelimindeki ayet mucize anlamında kullanılmıştır. İşte bu ayet de, neshedilen şeyin Hz. Musa ve Hz. İsa gibi nebilere verilen mucizeler gibi Hz. Peygamber için verilen mucizenin değiştirilmiş olmasına delalet eder. Bu görüşlerden yola çıkarak, Mevlana Muhammed Ali’nin dediği gibi, Kur’ân’da mevcut bir ayette, kat’i bir delil ile sabit olmadıkça, hüküm nesh edilmiş demektense, zamana göre her biriyle amel caiz demek daha doğrudur. Kesin doğrular Rabb’imize aittir.”²⁴⁷

Çekmegil, eserinde nesh ile ilgili örneklerle ve alimlerin neshle ilgili görüşlerine yer vermiştir.

Örnek-2:

وَإِذَا بَدَّلْنَا آيَةً مَكَانَ آيَةٍ وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا يُنْزِلُ قَالُوا إِنَّمَا أَنْتَ مُفْتَرٍ بَلْ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ (١٠١)

“Biz bir ayeti diğer bir ayetin yerine (bunu neshederek) getirdiğimiz vakit -ki Allah neyi indireceğini çok iyi bilendir- dediler ki: “Sen ancak bir iftiracısın.” Hayır onların pek çoğu bilmezler.”²⁴⁸

²⁴⁷ Çekmegil, I, 165-166.

²⁴⁸ Nahl: 16/101.

Çekmegil, müşriklerin Kur'ân'ı uydurma olduğunu söyledikleri ve bir ayetin diğer ayeti nesh etmesinin müşrikleri ilgilendirmeyeceğini ifade etmektedir. Müşrikleri ilgilendiren yönü ise daha önce kitap vahyolduğu halde yeni kitabın vahyolunmasıdır.

“Kur'ân'ın daha evvelki kitapları nesh ettiği için Yahudiler'in Kur'ân'ı reddetmek istedikleri meydana çıkar. Kur'ân ayetlerinden herhangi birinin başkasını neshettiğini anlatan nas olmadığı gibi Nisa 82.ayetin açık ifadesine göre Kur'ân'ın herhangi iki ayeti arasında tearuz ve ihtilaf yoktur. Vahyin söylemindeki her farklılaşma bir öncekinin hükmünü nesh (geçersiz kılmayı) değil tebdilden söz edilmektedir. (2/106)M.Esed'in yorumuyla nesih bizzat Kur'ân'ın herhangi bir bölümü ile değil, sadece geçmiş ilahi mesajlar ile ilgilidir.”

Çekmegil, bu yorumları aktardıktan sonra ayetlerin herbirinin mesaj taşıdığını, Kur'ân'ın bir konuyu farklı örneklerle açıkladığını ifade eder. Kur'âni hükümler zamana göre kaldırılmaz. Allah'ın hiçbir hükmü kaldırılamaz. Gündüz geceyi nesh etse de gündüzün yok olmadığı bakidir, örneğini verir.²⁴⁹

2.2.3. Diğer İlimler Açısından Tefsiri

2.2.3.1. Lügat İlmi (Dilbilimsel) Yönünden Tefsiri

Kur'ân'daki dil Hz. Peygamber dönemindeki Arapların kullandığı dil olan Arap dilidir.²⁵⁰ Kur'ân'ı anlamamanın yolu, öncelikle onun dilini anlamaktan ve bu dilin özelliklerini dikkate alarak yapılan yorumlardan geçmektedir. Arap dilinin anlaşılmasında da dilbilimsel tahlillerin önemi büyüktür. Çünkü dilbilimsel tahlil, metni oluşturan kelime, kavram, deyim ve terkiplerin etimolojik ve semantik açıdan incelenmesi demektir.²⁵¹

Kur'ân-ı Kerim, Arap nesir edebiyatının ilk ve edebî bir şaheseri olup, stil ve üslup bakımından taklit edilemez bir mükemmeliyettir. Bu bakımdan Kur'ân-ı Kerim,

²⁴⁹ Çekmegil, VII, 449-450.

²⁵⁰ Mustafa Öztürk, *Kur'ân, Tefsir ve Usul Üzerine Problemler, Tespitler, Teklifler*, Ankara Okulu Yay., Ankara 2015, 41.

²⁵¹ Demirci, 286.

yalnız bir din kitabı olmakla kalmamıştır. Muhtelif sahalarda olduğu gibi bu mukaddes kitabın, Arap dili üzerindeki tesiri de çok büyük olmuştur.²⁵²

Kur'ân'ın anlaşılmasında onun indirildiği dilin bilinmesi ve özellikle de Kur'ân'ın indiği dönemdeki Arapçanın dil ve mantık yapısının göz önünde bulundurulması önemlidir.²⁵³ Ayetten çıkarılacak mana, Arap dilinin icabına uygun olmalı ve bu manayı şer'i bir delil, çelişkisiz desteklemelidir.²⁵⁴ Kur'ân, Arapça kelimeleri kullanmakla beraber, o kelimelere yeni anlamlar katmış, onları anlam yönünden genişletmiştir.²⁵⁵

Başlangıçta tefsir yalnızca dilbilimsel (kelime tahlili) olarak yapılmakta iken, sonraki dönemlerde başka tefsir çeşitleri ortaya çıkmış, ancak dilbilimsel tefsir özelliğini hiçbir zaman kaybetmemiştir. Çünkü nazmıyla mucize olan Kur'ân'ın anlaşılması için hem kelime tahliline hem gramer bilgisine hem de belagat inceliklerinin açıklanmasına ihtiyaç vardır. Dilbilimsel yönü olmadan yapılan herhangi bir tefsir çalışması, tefsir olmaktan uzaktır.²⁵⁶

Çekmegil, tefsirinde çok fazla ayrıntıya girmeden sadece kelimeleri tahlil etmiştir. Dilbilimsel izahlar üzerinde fazla durmamıştır. Kullandığı izahların çoğun da kaynak belirtmemiştir. Çoğunlukla kelimenin anlamını bazı yerlerde de Arapların kelimeyi nasıl kullandığını belirtmiştir. Bunun örnekleri şu şekildedir:

Örnek-1:

حَمَّ ١ تَنْزِيلٍ مِّنَ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ ٢ كَتَبَ فُصِّلَتْ ءَايَاتُهُ قُرْءَانًا عَرَبِيًّا لِّقَوْمٍ يَعْلَمُونَ ٣ بَشِيرًا وَنَذِيرًا فَأَعْرَضَ أَكْثَرُهُمْ فَهُمْ لَا يَسْمَعُونَ (٤)

“Haa, Mim.(Bu), ayetleri -bilecek (anlayacak) herhangi bir kavim için- ayrı ayrı açıklanmış, (hükmünce amel edenlere) müjdeler verici, (muhaliflerin başlarına gelecek fena akıbetlerle) korkutucu Arapça bir Kur'ân olmak üzere Rahman (ve) Rahim tarafından indirilmiş bir kitaptır. (Böyle iken) onların çoğu (bunu düşünüp) kabulden yüz çevirmiştir. Artık dinlemezler onlar.”²⁵⁷

²⁵² Hüseyin Küçükcalay, *Kur'ân Dili Arapça*, Denizkuşları Matbaası, Konya 1969, 161.

²⁵³ İlyas Çelebi, *Kitaplara İman*, D.İ.B. Yayınları, Ankara 2015, 70.

²⁵⁴ İbrahim b. Musa b. Muhammed Şatıbi, *el-Muvafakat fi Usuli's-Şeri'a*, (Çev.: Mehmet Erdoğan), İz Yayıncılık, İstanbul 1999, III, 381.

²⁵⁵ Hüseyin K. Ece, *İslam'ın Temel Kavramları*, Beyan Yayınları, İstanbul 2003, 13.

²⁵⁶ Abdulcelil Bilgin, *Kur'ân Meâllerindeki Anlatım Bozuklukları*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2012, 10.

²⁵⁷ Fussilet 41/1-4.

Çekmegil, ayetlerin meâlini verdikten sonra kelimelerin hangi anlama geldiğini kaynak belirtmeden verip ayetlerin tefsirine geçmiştir.

Ayetlerde geçen “كُتِبَ فُصِّلَتْ”, fesele kökünden gelip, kesin hüküm vermek/ ayırt etmek anlamlarına gelir. فُصِّلَتْ ise fiil olup açıklanmış demektir.

“لَقَوْمٍ”, Gaveme fiilinin türevi olup; kalkmak/ azmetmek, karar vermek/ başlamak, riayet etmek/üzerine düşünmek anlamındadır. “يَعْلَمُونَ” alimeden türeyip, bilmek anlamına gelir.²⁵⁸

Örnek-2:

فَصَلِّ لِرَبِّكَ وَأَنْحَرْ (۲)

“O halde Rabbin için namaz kıl, kurban kes.”²⁵⁹

Çekmegil, Kevser sûresinin ilk üç ayetini verip açıklamalarda bulunduktan sonra ikinci ayette geçen Venhar kelimesinin kelime anlamını verip hiçbir kaynağa atıfta bulunmamıştır.

Ayetin orijinalinde geçen “Nehera” وَأَنْحَرْ (Venhar) kelimesi, kesmek, boğazlamak, namazda elleri göğüs üzerine koymak, göğsünü kibleye çevirmek anlamlarına gelir. Bu anlamdan yola çıkarak kurban; hak yolunda, Allah’a yakınlaşmak için takdim edilen kurban kesmeyi ifade ederken, kulun, işin özünü, önemini anlayıp, hayatını Rabbinin rızasına adanışın da bir sembolüdür.²⁶⁰

Örnek-3:

Nâs sûresinin giriş bölümünde ayetlerin meâlini vermeden sûrenin ismini hangi kelimeden almış olduğunu ve kaç ayetten meydana geldiğini belirttikten sonra kaynak belirtmeden kelimelerin anlamını vermiştir.

“Nâs Sûresinde ki; Nâs kelimesini “Enese” kökünden ele alırsak, fark etmek, gözünü açmak, görmek, anlamak, ünsiyet etmek anlamlarında; “Neseye” kökünden ele alırsak da unutmak, hatırdan çıkarmak, terk etmek, hatırına getirmemek, unutulmuş gibi muamele yapmak anlamlarında kullanıldığını görürüz. Şeytanın, “الْوَسْوَاسِ” ile birlikte “الْخَنَّاسِ” olarak ikinci bir isim sıfat şeklinde nitelenmesi de vesvese verirken taktiğinin,

²⁵⁸ Çekmegil, XI, 366.

²⁵⁹ Kevser 108/2.

²⁶⁰ Çekmegil, XIII, 538.

sinip büzülmek olduğunu ifade etmektedir. Yani zihnin veya kalbin uyanık olması halinde şeytan geri giderek sinmekte, gaflet anında da hemen saldırıya geçerek birtakım vesveselerle insanı saptırmaktadır. “الْخَنَاسِ” karanlıklarda görülen, aydınlıkta kaybolan anlamına gelir. Yani bir anlamda üzerine gittiğinde sinen, sinsi vesveseleri atmaktır.”²⁶¹

Örnek-4:

Çekmegil, Tebbet Sûresinin giriş bölümünde sûrenin adının hangi kelimedenden geldiğini ve kaç ayetten meydana geldiğini belirtip “Tebbet yedâ” ifadesinin hangi anlama geldiğini akabinde “Hamâlete’l-hatab” ifadesini açıkladıktan sonra ayetlerin tefsirine başlamıştır.

“Tebbet Sûresinde “Tebbet yedâ” “ تَبَّتْ يَدَا ifadesi: O zafere ulaşmaya güç yetiremedi, aciz kaldı anlamına gelir. Çünkü ‘elin kırılması’ kuvvetin kesilmesi, aciziyeti ifade eder.” “Hamâlete’l-hatab” حَمَّالَةُ الْحَطَبِ ifadesinin, Ebû Leheb’in karısının kıyamet günündeki halini açıklayan bir ifade oluşu hususundaki delillerin serdedilmesi “Seyesla naran zate leheb” سَيَصْلَى نَارًا ذَاتَ لَهَبٍ (Öteki dünyada) şiddetle parlayan bir ateşe atılacak’ ayetindeki Fail’in Hali’dir. Onun ateşe yaslandığı vakit ya da cehenneme girdikten sonra -odun- taşıyacak oluşu bunun delilidir. Hal bazen gelecekte vuku bulacak bir şeyi açıklamak için kullanılabilir.”²⁶²

Örnek-5:

Çekmegil Fîl sûresiyle ilgili açıklamalarda bulunup birinci ayetini verdikten sonra kaynak gösterip ayeti dilbilimsel açıdan incelemiştir.

أَلَمْ تَرَ كَيْفَ فَعَلَ رَبُّكَ بِأَصْحَابِ الْفِيلِ (١)

“Fîl Sûresi 1. Ayet: Bu ayet, iktidar ve güç sahibi olan Allah’ın, Ebrehe’nin ordusuna karşı nasıl zafer kazandığını beyan eder. Madem ki O’nun halkı ellerinden gelen gayreti gösterdiler, O da sünnetullahı gereği onlara yardım etti ve düşmanlarını yenik ekin yaprağına çevirdi. Genel Arap dilbiliminde bir şeyin eceli ile buluşacağını ifade etmek için şöyle söylenirmiş: “Ke’asfin me’kul/ibretlik oldu. Burada şu durum hatırlatılmalıdır ki “rama/atma” fiili hitap edilen insanlara; düşmanın ‘yenik ekin’ haline

²⁶¹ Çekmegil, XIII, 565-566.

²⁶² Çekmegil, XIII, 551-553.

gelmesi de Allah'ın gücüne atfedilmelidir.”(Emin el-Islahi.Tercüme: Ali Özdemir S.152 s.76)²⁶³

Örnek-6:

Alak sûresi ile ilgili açıklamalarda bulunup ayetlerin geçtiği yerlerde herhangi kaynak belirtmeden kelime tahlilleri yapmıştır.

كَلَّا إِنَّ الْإِنْسَانَ لِرَبِّهِ لَكَنَّا (٦) أَنْ رَأَاهُ اسْتَعْجَلَى (٧) إِنَّ إِلَىٰ رَبِّكَ الرُّجْعَىٰ (٨)
أَرَأَيْتَ الَّذِي يَنْهَىٰ (٩) عَبْدًا إِذَا صَلَّىٰ (١٠)

“Alak Sûresi 6-10. Ayet de “Kella” ve “İnne” edatları bir harfin veya bir cümleinin başına gelirse, sonrasında büyük harflerle altını çizerek; “hayır”, muhakkak manasına geliyor. “Leyetğa” kelimesi yaratılışlarını öylesine bozmuş, iyiliğin temsilcilerini görmeye bile dayanamayacak kadar azgınlamış, öfkelerinden ne yapacaklarını bilememenin şaşkınlığıyla saldırıp duran kişiler ifade ediliyor. “Salat” kelimesi, namaz, dua, rahmet, tazim etmek anlamlarına gelmektedir.”²⁶⁴

Örnek-7:

Leyl Sûresi’nde açıklamalarda bulunulup kaynak gösterilmeden kelimelerin hangi manaya geldiği belirtilmiştir.

وَصَدَّقَ بِالْحُسْنَىٰ (٦) وَأَمَّا مَنْ بَخِلَ وَاسْتَغْنَىٰ (٨)

“Leyl Sûresi 6-7. Ayet’te geçen “Hüsna” kelimesi; güzellik, iyilik, hoşluk, olgunluk, mükemmellik, ilahi güzellik anlamlarına gelmektedir. İbadet ve ahlak ilkeleriyle İslam, insanları en güzel meziyetlere erdirtir. Bu ise rahatlık ve mutluluk yolunu ifade etmek üzere ‘en kolay’ anlamına gelen “Yüsra” kelimesi ile ifade edilmiştir. ‘Kolay’ dan kasıt insanın fitratına uygun olan, takat getiremediği şeyden muaf tutulan yoldur. “Yüsra” kelimesi daha fazla iyilik yapma, erdemli olmak anlamında da açıklanmıştır. Buna göre iyilik yapmaya çalıştıkça Allah da onda iyilik iradesini güçlendirir, iyilik yollarını kolaylaştırır.”²⁶⁵

²⁶³ Çekmegil, XIII, 519-520.

²⁶⁴ Çekmegil, XIII, 449-450.

²⁶⁵ Çekmegil, XIII, 415-416.

Örnek-8:

Müddessir Sûresinde ayetler açıklanıp kaynak belirtilmeden kelime manası verilmiş ve deyimle ifade edilmiştir.

وَتِيَابَكَ فَطَهَّرْ (٤)

“Elbiseni temiz tut!”²⁶⁶ Arapçada “tahir” tüm maddi-manevi kirlerden, yanlış düşünce ve davranışlardan uzak anlamına gelir. Bu söz ‘alnı açık yüzü ak’ olmakla aynı anlama gelebilecek bir deyimdir. Araplar yalan söyleyen veya sözünde durmayan kimse için ‘elbisesini kirletti’ derlermiş. İffetli kimseler için de ‘eteği, elbisesi temiz’ derlermiş.”²⁶⁷

Örnek-9:

Mümteherine Sûresi’nin giriş bölümünde kelime tahlili yapıp herhangi bir kaynak belirtilmemiştir.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا جَاءَكُمُ الْمُؤْمِنَاتُ مُهَاجِرَاتٍ فَامْتَحِنُوهُنَّ ۚ اللَّهُ أَعْلَمُ بِإِيمَانِهِنَّ فَإِنْ عَلِمْتُمُوهُنَّ مُؤْمِنَاتٍ فَلَا تَرْجِعُوهُنَّ إِلَى الْكُفَّارِ لَا هُنَّ حِلٌّ لَهُمْ وَلَا هُمْ يَحِلُّونَ لَهُنَّ وَاثُوهُنَّ مَا أَنْفَقُوا وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ أَنْ تَنْكِحُوهُنَّ إِذَا آتَيْتُمُوهُنَّ أَجُورَهُنَّ وَلَا تُمْسِكُوا بِعِصَمِ الْكَوَافِرِ وَاسْأَلُوا مَا أَنْفَقْتُمْ وَلَيْسَ لَكُمْ أَنْفَقُوا ۚ اللَّهُ يَحْكُمُ بَيْنَكُمْ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ (١٠)

“Mümteherine Sûresi adını onuncu ayette geçen ‘imtihan’ kelimesinden almıştır. Mümteherine; imtihan kelimesinin ism-i failidir. Tecrübe, sınama gibi anlamlara gelir.”²⁶⁸

Çekmegil’in Okuyucu Tefsiri dilbilimsel yönden incelendiğinde kelime tahlillerinde genellikle kaynak gösterilmeyip son ciltde tahlillere yoğunluk verildiği görülmektedir.

2.2.3.2. Tarihi Bilgiler Yönünden Tefsiri

İslami bilimler geleneğinde, tefsir disiplini, Kur’ân-ı Kerîm ayetlerine açıklama getirmeyi amaçlar. Tefsir disipliniinde açıklanması hedeflenen metin Kur’ân’dır. Ayetlere açıklama getirebilmek için Kur’ân’ın tarih açısından da incelenmesi gerekir. Vahiylerin tarihsel bağlamını aktaran rivayetler tefsirin malzemesidir.²⁶⁹

²⁶⁶ Müddessir: 74/4.

²⁶⁷ Çekmegil, XIII, 223.

²⁶⁸ Çekmegil, XIII, 7.

²⁶⁹ Mehmet Paçacı, “Tefsir”, Mehmet Paçacı (Ed.), *İslam’a Giriş*, (ss.177-193,180), DİB. Yay., Ankara

Kur’ân-ı Kerim’in bazı ayetleri, Peygamberimizin mübarek hayatlarına, geçmiş ümmetlerin en ibretli hallerine aittir. Bunları açıklamak için Peygamberler tarihine, tarihi bilgilere başvurulması gerekir. Bununla beraber, bir mütefekkir bir müfessir, ne kadar fazla ilimlere, fenlere vakıf olursa, Kur’ân-ı Kerim’in hakikatlerini tecelli ettirmeye fazlasıyla hizmet etmiş olur.²⁷⁰

Çekmegil, tefsirinde İslam Tarihi ile ilgili bilgilere genellikle yer vermiştir. Tarihi bilgiler içeren örneklerden bazıları şunlardır.

Örnek-1:

وَإِذْ غَدَوْتَ مِنْ أَهْلِكَ تُبَوِّئُ الْمُؤْمِنِينَ مَقَاعِدَ لِلْقِتَالِ وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ (١٢١)

“Hani sen, müminleri muharebeye elverişli yerlerde ta’biye etmek(yerleştirmek) üzere erkenden aileden (Medine’den) ayrılmıştın. Allah hakkıyla işitendi, (her şeyi) kemaliyle bilendi.”²⁷¹

“Allah müminlere düşmanlarını tanıttıktan sonra, onlara karşı yürütülmesi gereken savunma savaşından bahsetmektedir.”

Çekmegil bu ayeti yorumlarken tarihsel arka planıyla alakalı şu bilgiyi vermiş aynı zamanda müfessirlerin çoğunun da bu ayetleri yorumlarken bu yolu takip ettiğini belirtmiştir.

“Mekkeli putperestler, Hicri 2. yılda Bedir’de uğradıkları bozgunun intikamını almak için, Müslümanlara düşmanlık besleyen birçok kabilenin de desteğini alarak, bir sonraki yıl Ebû Süfyan kumandasında on bin kişilik bir ordu hazırlayıp Medine üzerine yürüdüler. Bu gelişmeler karşısında, Hz. Muhammed (s. a. v), istişare ettikten sonra, takriben yedi yüz kişilik bir orduyla Uhud’da zorlu bir savaşa girdi. Çekirdek gücü dağ arkasında kalacak şekilde konumlandırırken, okçuları da tepenin zirvesine yerleştirdi. Rasulullah bu okçulara mevzilerini hiçbir şekilde terk etmemelerini tembihlemişti. Müslümanlar, güçlü düşman karşısında, ölümü hiçe sayan bir yürekle muharebeyi başlattılar ve onları bozguna uğratmada üstün bir başarı gösterdiler. Ancak bilahare, bizzat Peygamber (s. a. v) tarafından tembih edilmiş olmalarına rağmen, okçular müşriklerden kalan ganimetlerden pay almak kaygısıyla yerlerinden ayrıldılar. Bunu

2008, 180.

²⁷⁰ Ömer Nasuhi Bilmen, *Büyük Tefsir Tarihi*, Diyanet İşleri Reisliği Yayınları, Ankara 1960 s.140.

²⁷¹ Âl-i İmrân: 3/121.

fark eden Halid b. Velid ve beraberindekiler, güçlerini toplayıp Müslümanların üzerine yürüdüler ve bir anda, durum inananların aleyhine döndü. Bu sırada Rasulullah (s. a. v)’ın öldürüldüğü şayiasıyla moraller iyice bozuldu. Ancak, Hz. Ömer ve Talha’nın da aralarında bulunduğu ashaptan birkaç Müslüman, ‘Ey Müminler! Onsuz sizin hayatınızın ne anlamı var! O ölmüşse, bırakın biz de ölelim!’ diye bağırarak, düşmanın üzerine yeniden yürüyüp onu dağıttı.”²⁷²

Örnek-2:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا يَسْخَرُ قَوْمٌ مِنْ قَوْمٍ عَسَىٰ أَنْ يَكُونُوا خَيْرًا مِنْهُمْ وَلَا نِسَاءٌ مِنْ نِسَاءٍ عَسَىٰ أَنْ يَكُنَّ خَيْرًا مِنْهُنَّ وَلَا تَلْمِزُوا أَنْفُسَكُمْ وَلَا تَنَابَزُوا بِالْأَلْقَابِ بِئْسَ الْأَسْمُ الْفُسُوقُ بَعْدَ الْإِيمَانِ وَمَنْ لَمْ يَتُبْ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ (١١)

“Ey iman edenler, bir kavim diğer kavim ile alay etmesin. Olur ki (alay edilenler Allah indinde) kendilerinden (yani alay edenlerden) daha hayırlıdır. Kadınlar da kadınları (eğlenceye almasın). Olur ki onlar (eğlenceye alınanlar) kendilerinden daha hayırlıdır. (Kendi) kendinizi ayıplamayın. Birbirinizi kötü lakaplarla çağırmayın. İmandan sonra fasıklık ne kötü addır! Kim (Allah’ın yasak ettiği şeylerden) tövbe etmezse onlar zalimlerin ta kendileridir.”²⁷³

Çekmegil, yaratılış bakımından insanların eşit olduğunu belirttikten sonra imanın insanın geçmişine bir çizgi çektiğini belirtir. Önemli olanın kişinin Allah katındaki değeridir. Bu açıklamalardan sonra siyerden aşağıdaki örneği vermiştir.

“Siyer de Hz. Ömer’e atfen geçen bir meselde: “Hz. Ömer yoldan geçerken bir evden nahoş sesler duyar ve duvardan atlayıp onları içki içer halde bulur. Onları bu fasıkça işlerinden dolayı kınayıp cezalandırılması gerektiğini ihtar edince ‘ev sahibi ben bir günah işledim sen ise Allah tecessüs (gizli sırları) etmeyin, kardeşlerinizin ayıplarını örtün, evlere kapılarından girin demesine rağmen sen duvardan girdin demesine rağmen sen bu suçları işledin’ diyor. Hz. Ömer de hatasını kabul edip helallik dileyerek oradan ayrılır.”²⁷⁴

²⁷² Çekmegil, II, 198-199.

²⁷³ Hucurât: 49/11.

²⁷⁴ Çekmegil, XII, 197.

Örnek-3:

هُوَ الَّذِي أَخْرَجَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ مِنْ دِيَارِهِمْ لِأَوَّلِ الْحَشْرِ مَا ظَنَنْتُمْ أَنْ يَخْرُجُوا وَظَنُّوا أَنَّهُمْ مَانِعُكُمْ
حُصُونُهُمْ مِنَ اللَّهِ فَأَتَاهُمُ اللَّهُ مِنْ حَيْثُ لَمْ يَحْتَسِبُوا وَقَذَفَ فِي قُلُوبِهِمُ الرُّعْبَ يُخْرِبُونَ بُيُوتَهُمْ بِأَيْدِيهِمْ وَأَيْدِي الْمُؤْمِنِينَ
فَاعْتَبِرُوا يَا أُولِيَ الْأَبْصَارِ (٢)

“O, ehli kitaptan küfür edenleri ilk sürgünde yurtlarından çıkarandır. Siz çıkacaklarını sanmamıştınız. Onlar da kal’alarının (Allah’ın azabına) hakikaten mâni olacağını zannettilerdi. İşte onlara hesaba katmadıkları cihetten Allah (ın emri azabı) geliverdi. O, bunların yüreklerine korku düşürdü. Öyle ki evlerini hem kendi elleriyle hem müminlerin elleriyle harap ediyorlardı. İşte ey akıl ve basiret sahipleri, siz (bundan) ibret alın.”²⁷⁵

Çekmegil, bu ayetin Hadid sûresinin 21. ayetinde verilen vadin gerçekleşmesine işaret ettiğini belirtip aşağıdaki örneği vermiştir.

“Rivayetlere göre, Medine’de oturan Yahudilerden Nadiroğulları, Hz. Peygamberle muahede yaptıkları halde, İslam düşmanlarıyla gizlice ittifak edip ihanette bulunmuşlar ve bunun için Medine’den sürülmüşlerdi. Buna, ilk sürgün denilmesine sebep, onu ikinci sürgünden ayırmak içindir. Hicretten kısa bir süre sonra, Hz. Peygamber, Yahudilerden Medine’ye yakın bir mahallede oturan Nadiroğulları ile tarafsız kalmaları hükmünü taşıyan bir anlaşma yapmıştı. Bedir savaşında Müslümanlar galip gelince, Yahudiler: ‘Bu, Tevrat’ta kendisine zafer vaat edilen peygamberdir’ dediler anlaşmaya uydular. Fakat Uhud savaşından sonra tamamen değiştiler ve anlaşmayı bozdular. Bunların lideri Kab b. Eşref, yanına bazı adamlarını alarak gizlice Mekke’ye gidip, müşriklerin lideri Ebû Sufyan ile ittifak kuruyor. Bu ihaneti haber alan Hz. Peygamber, onları hiç beklemedikleri bir anda kuşatma altına alıyor. Bir rivayete göre de Hz. Peygamber, bir diyet konusunu görüşmek üzere gittiğinde onların kendisini güler yüzle karşılayıp o arada hakkında suikast düzenlemeye kalkmaları (ki bunu kendisi fark ettiği gibi vahiyle de teyit edilmişti) bardağı taşıran son damla oluyor; onlara buralardan çekip gitmelerini emrediyor. Yahudiler direniyorlar, sağlam kalelerinin, kendilerini Allah’ın azabından koruyacağını zannediyorlar; Allah’ın azabı ise hiç akıllarına gelmeyen bir taraftan başlarına geliyor. Öyle ki, güçlerini zayıflatacak, güven ve huzurlarını yok edecek şiddetli bir korkuya kapılarak, kendi elleriyle evlerini

²⁷⁵ Haşr: 59/2.

yıkıyorlar. Müslümanlar da dışarıdan kalelerini yıkıyor. Bu kuşatma karşısında, çaresiz kalıp yurtlarını terk ediyorlar. Silahları dışındaki eşyalarını yanlarına almalarına müsaade ediliyor. Rivayetlere göre, Yahudiler Medine'yi terk ettikten sonra Hayber, Hire ve Şam bölgesindeki (Suriye'deki) bazı şehir ve kasabalara yerleşmişler.²⁷⁶

Çekmegil, tarihi bilgiler yönünden ayetleri incelerken ayeti veya ayetleri vermiş arkasından konuyla alakalı tarihi bilgileri rivayet etmiş ama bu bilgilerin kaynağına değinmemiştir.

2.2.3.3. Şiirle İstişadı

Dil bir dünyadır. Bir toplumun kâinata bakışının, kavrama biçiminin, bu kavrayış sonucunda oluşan adetlerinin, tarihinin ve tahassüslerinin bir sonucudur. Allah Teâlâ ilk muhataplarına kendi dilleriyle, kendi gelenekleri, kendi kültürleri içerisinde çıkan, bildikleri, anladıkları, hissettikleri bir dille hitap etmiştir. Allah Teâlâ onlara bilmedikleri lafız ve manalarla hitap etmemiştir.²⁷⁷

Şiir sanatı, cahiliye devri denen İslam'dan önceki dönemde birçok bakımdan gelişmesini tamamlamış; sonra da söz konusu şiir geleneği büyük bir değişikliğe uğramadan İslami dönemde de devam etmiştir. Bu şiir geleneği İslamiyet'in ilk zamanlarından itibaren ashab tarafından Kur'ân tefsirlerinde de kullanılmaya başlamış; hatta anlatıldığına göre İbn Abbas ve sahabilerden bir kısmı Kur'ân'da yer alan garip lafızların manalarını tespit için eski Arap şiirine başvurmakla kalmamış; diğer sahabeleri de şiirle istişhada teşvik etmişlerdir. Bu husus ashaptan sonra tabiun döneminde de devam etmiş; böylece ilk dönemlerden itibaren ortaya konan bu gelenek hemen her devirde kendini göstermiştir.²⁷⁸

Çekmegil'in tefsiri incelendiğinde ise, müfessirin ayetleri yorumlarken ya da kelimelerin manalarını tespit ederken kadim Arap şiirini kullanmadığı görülmektedir. Bunun yerine eseri yazış gayesine uygun olarak özellikle Türk şairlerin şiirlerine tefsirinde sık sık rastlanmaktadır. Özellikle Yunus Emre, Necip Fazıl Kısakürek, Mehmet Akif, Arif Nihat Asya, Namık Kemal ve babası Mehmet Said Çekmegil'in ve

²⁷⁶ Çekmegil, XII, 457-458.

²⁷⁷ Dücane Cündioğlu, *Sözlü Kültür'den Yazılı Kültür'e Anlamın Tarihi*, Kitabevi Yay., İstanbul t.y., 29.

²⁷⁸ Demirci, 294.

isimleri belli olmayan şairlerin şiirlerinden ayetleri yorumlarken faydalanmıştır. Bununla alakalı örneklerin bazıları şunlardır:

Örnek-1:

تَدْعُوا مَنْ أَذْبَرَ وَتَوَلَّى (١٧) وَجَمَعَ فَأَوْعَى (١٨) إِنَّ الْإِنْسَانَ خُلِقَ هَلُوعًا (١٩) إِذَا مَسَّهُ الشَّرُّ جَزُوعًا (٢٠) وَإِذَا مَسَّهُ
الْخَيْرُ مَنُوعًا (٢١)

“(Gel gel diye) çağırır: (İmandan, haktan) yüz dönen, (taattten) arka çeviren kişiyi, “(mal) biriktirip de kap içinde saklayanı,” ”Hakikat insan, hırsına düşkün (ve sabrı kıt) yaratılmıştır.” “Kendisine şer dokundu mu feryadı basandır.” “Ona hayır dokununca da çok cimridir.”²⁷⁹

Çekmegil ayetleri yorumladıktan sonra şunları ifade etmiştir.

“Kur’ân’ın ahlak ve kültüründen yoksun olan Müslümanları, Mehmet Akif şiirinde çok güzel tarif etmiş.

Yıktı bin melun kalem namusu, bizler uymadık;

Susmak evladır deyip sustuk. Sanırsın duymadık!

Kustu bin murdar ağız (dîn)in bütün ahkâmına;

Ah, bir ses bari yükselseydi nefret namına!

Altı yüz bin can gider; milyonla iman eksilir,

Kimseler görmez! Gören sersem de Allah’tan bilir!.....”²⁸⁰

Örnek-2:

فَإِنَّ مَعَ الْعُسْرِ يُسْرًا (٥) إِنَّ مَعَ الْعُسْرِ يُسْرًا (٦)

“Demek, hakikaten güçlükle beraber kolaylık var.” “Muhakkak güçlükle beraber kolaylık var.”²⁸¹

Çekmegil, ayetleri yorumladıktan sonra Necip Fazıl Kısakürek’in şu şiirini vermektedir.

“Sen bir devsin, yükü ağırdır devin!

²⁷⁹ Mearic: 70/17-21.

²⁸⁰ Çekmegil, XIII, 172.

²⁸¹ İnşirah: 94/5-6.

Kalk ayağa dimdik doğrul ve sevin!

Ölsek de sevinin, eve dönsek de!

Sanma bu tekerlek kalır tümsekte!

Yarın elbet bizim, elbet bizimdir!

Gün doğmuş, gün batmış, ebed bizimdir... ”

Çekmegil, bu şiiri verdikten sonra “bunlar dile getirilirken, dillendirilirken, ilahi mesajlarla sorumluluklarını bildikleri halde ayağa kalkmıyor, hareket etmeye üşeniliyorsa ya mesele hakkıyla idrak edilmemiş ya çok ürküp sinilmiş ya da dünyevileşilmiştir. Yoksa kendini şereflendirip, yüksek makamlara çıkaran, en güzel, doyumsuz ve daim sahip olacak mükâfatları kazandıracak şeylerden kim mahrum olmak ister.”²⁸²

Örnek-3:

وَالْعَصْرِ (١) إِنَّ الْإِنْسَانَ لَفِي خُسْرٍ (٢)

“And olsun asra ki,” “Muhakkak insan kati bir ziyandadır.”²⁸³

Çekmegil, yemin ve zaman kavramlarını açıkladıktan sonra Necip Fazıl Kısakürek’in bir dördlüğünü verip açıklamalarda bulunduktan sonra babası M.Said Çekmegil’in aşağıdaki şiirini verip ayetlerle alakalı açıklamayı bitirmiştir.

“Zamanın geçişi ile her şeyin üzerine bir perde çekilirken; akıllarda iz, gönüllerde haz ve hüznün bırakarak geçip gidiyor. Zaman neyi yutmuyor ki; salih amellerden başka?” “M. Said Çekmegil’ de:

Nedir zaman, mekân nedir?

Anlaşılmaz fehmolunur,

Mantık burada divanedir.

Benden cevap bir tanedir.

Akşam olur, sabah olur;

Ömürden bir gün kaybolur... ”²⁸⁴

²⁸² Çekmegil, XIII, 434-436.

²⁸³ Asr: 103/1-2.

Örnek-4:

Çekmegil, İnsan Sûresi'nin girişinde sûre ile ilgili yorumlar yaptıktan sonra Namık Kemal'in şu şiirini vermektedir.

“Ey insan, yüksel hünerinle kani olma

İhsan-ı hüdaya mâni olma

Yüksel ki yerin bu yer değildir

Dünyaya gelişin hüner değildir

Yüksel ki bunun da fevki vardır

*İnsanlığın ayrı zevki vardır.”*²⁸⁵

“Bu zevke de insan ancak Rabbini tanıdıkça erer. Bu da vahiyle kendisine yol gösterilen Peygamberi tanıyıp örnek almakla olur. Sûre, bütünlüğü içerisinde bu anlamda insanın serüvenini anlatır.”²⁸⁵

Çekmegil, ayetlerin manasını açıklarken ayetle alakalı Türk şiiriden örnekler vererek ayetlerin veya sûrenin genel anlamını açıklamıştır. Verdiği şiirlerin şairlerini belirtmiştir. Bazı ayetleri açıklarken birden fazla şairin şiirinden yararlanmıştır.

2.2.3.4. Fıkıh İlmi Açısından Tefsiri

Sözlükte fıkıh kelimesi “bir şeyi bilmek, iyi ve tam anlamak, derinlemesine kavramak” manasına gelir. Fakih de “bir konuyu derinden kavrayan, ince anlayış sahibi kimse” demektir.²⁸⁶ Fıkıh, şer’i hükümleri bilmektir.²⁸⁷

Müçtehitlerin, tafsilî şer’i delillerden istinbat ettiği şer’i-ameli hükümlerdir. Başka ifadeyle, müçtehitlerin, her bir ameli meseleyi ilgilendiren delilleri tek tek inceleyip onlardan çıkardıkları hükümlere fıkıh denir. Müçtehidin tafsilî delillerden bu hükümleri çıkarması ise, mutlaka kendisine yol gösterecek belli başlı kurallara ve prensiplere uymasını gerektirir. İşte bu düşünceden hareketle onlar, hakkında ister özel nas

²⁸⁴ Çekmegil, XIII, 498.

²⁸⁵ Çekmegil, XIII, 254-255.

²⁸⁶ Hayreddin Karaman “Fıkıh”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Divantaş Yay., İstanbul 1996, XIII, 1.

²⁸⁷ Rağıb el-İsfehânî, *Müfredât*, (Çev.: Abdulbaki Güneş, Mehmet Yolcu, Çıra Yayınları, İstanbul 2012, 804; Fahrettin Atar, *Fıkıh Usulü*, M.Ü.İ.F. Yay., İstanbul 1992, 2.

bulunsun ister bulunmasın, delillerin ihtiva ettiği hükümleri kavrayabilmek için uygulanan ve delillerden hüküm çıkarılmasında yardımcı olan genel kuralları ortaya koymuşlardır.²⁸⁸

Müslümanın davranış bilgisi demek olan fıkın iki ana kaynağı Kur’ân ve Sünnettir. İslam fikhı veya İslam hukuku denilince sadece ameli hükümler değil, İslam toplumunun oluşturduğu hukuk kültürü, hukukun geleneği ve uygulanması ifade edilmektedir. İslam hukuku veya fikhı müslüman toplumların fikhı ve hukukudur.²⁸⁹

Çekmegil, fıkıhla ilgili konularda alimlerin görüşlerini belirtip rivayetlere yer vermiştir.

Örnek-1:

وَعَلَامَاتٍ وَبِالنَّجْمِ هُمْ يَهْتَدُونَ (١٦)

“Kalbi iman üzere (sabit ve bununla) mutmain ve müsterih olduğu halde (cebr-ü) ikraha uğratılanlar (zora ve baskıya maruz kalanlar) müstesna olmak üzere kim imanından sonra Allah’ı tanımaz, fakat küfre sine-i (kabul) açarsa Allah’ın gazabı onların başındadır. Onlar için en büyük bir azap vardır.”²⁹⁰

Çekmegil bu ayetle ilgili birtakım açıklamalar yaptıktan sonra şöyle devam etmiştir:

“İmanı korumak çok önemli bir husus olduğundan Müslümanların Kur’ân’ı çok iyi fihketmeleri gerekir. Mesela bu ayette “takiyye”, “ruhsat”, “azimet”, “zaruret” kavramları üzerinde iyice düşünüp öyle hareket edilmelidir. Yoksa dünyevi ve beşerî kaygılar ve endişelerle zaruretleri çoğaltıp ruhsat diye diye kimlik ve değerlerimizden uzaklaşırız. Bu ise inandığımız gibi değil de yaşadığımız gibi inanma felaketine sürükler. Takiyye: Korunmak, gizlenmek, saklanmak, ihtiyat tedbiri almak manasına gelmektedir. Güçlü olan kâfirlerin karşısında can mal, ırz, namus ve kutsal değerleri tehlike karşısında olan Müslümanların söz konusu olumsuz durumdan kendilerini kurtarmak ve zarara uğramamak kalplerinde imanı muhafaza edip onların şerrinden korunmak için verilen bir ruhsattır. Bu yaklaşım İslam’ı tebliğ etmede başarıya götüren

²⁸⁸ Zekiyyüddin Şaban, *İslam Hukuk İlminin Esasları*, (Çev.: İbrahim Kafi Dönmez), T. D. V. Yayınları, Ankara 2015, 27

²⁸⁹ *İlmihal*, Telif: Heyet, İSAM, İstanbul 2000, I, 142.

²⁹⁰ Nahl: 16/16.

bir yoldur. Ruhsat: Dayanılmaz işkencelere maruz kaldıklarında görünüşte inancın aksine beyanda veya davranışta bulunmaktır. Azimet: Her türlü baskıya rağmen inandığı gibi konuşmaya veya davranmaya denir. Allah'ın yapılmasını emrettiği ve yapılmamasını istediği hususlarda tam bir titizlik göstermektir. Ciddi bir zaruret olmadığı müddetçe ruhsatlara başvurmamak takvadandır. Mesela Allah'ı inkara veya onun emir ve hükümlerini redde zorlanan bir insanın kafire boyun eğmemesi azimettir. Fakat böyle bir işkenceye katlanamayıp imanı gönülde sağlam tutarak ruhsatla hareket edilmesi mendup olandır. Zaruret: Dinin yasak ettiği bir şeyi yapmaya veya yemeye zorlayan, iten durum demektir. Bir kimse haram olan yiyeceği yemez, içmez, ölümcül bir tehlike varsa yasak olanlardan tehlikeyi giderecek kadar yiyebilir. İslam'da zaruretlar haram olan şeyleri mubah kılar. (2/173-184, 4/101,5/3) İslam da azimet teslimiyet, takva ve tevekküldür. Akide basit değerler uğruna sarsılamaz. Ruhsat çok darda kalındığında kullanılan müsaadedir. (2/217, 5/51) Rivayet edildiğine göre bu ayet Ammar bin Yasir hakkında nazil olmuştur. İbn Cerîr'i, et-Taberî, Ebû Ubeyde'den, Muhammed bin Ammar bin Yasir'den rivayet ediyor: Müşrikler Yasir oğlu Ammar'ı yakaladılar ve şiddetli işkenceler yaptılar. Bunun üzerine o da bir kısmını kabul etmek zorunda kaldı. Bu durumu geldi Rasulullah'a şikâyet etti. Hz. Peygamber: Kalbini nasıl buluyorsun diye sordu. O da mutmain olarak imanla dolu dedi. Bunun üzerine Rasulullah buyurdu ki eğer dönerlerse sen de dön. Onlar yine başlarsa ve böylece bu gibi hallerde ruhsat verilmiş oldu. Hz. Ammar'ın annesi Sümeyye, babası Yasir, Bilal, Abdullah bin Huzeyfe'ye müşrikler akıllarına gelen her türlü eza ve cefayı çektiriyorlardı. Fakat onlar bütün olanlara karşı azimetle direnip şehadete erdiler. Bu gibilere de ruhsatı ihtiyar edip dini dava edinip uğrunda bedel ödemeyi bilenlere de selam olsun.”²⁹¹

Çekmegil, takiyye, ruhsat, azimet, zaruret kavramlarını kullanıp ayetleri kaynak göstererek Nahl sûresinin 16. ayetininin fıkhi izahını yapmıştır. Ayetin sonunda ise Seyyid Kutub'un azimetini tercih ederek şehadete erdiğini ve ölmez eseri Fî Zılâli'l-Kur'ân'ı bıraktığını ifade etmiştir.

Örnek-2:

²⁹¹ Çekmegil, VII, 454-456.

وَكُتِبْنَا عَلَيْهِمْ فِيهَا أَنَّ النَّفْسَ بِالنَّفْسِ وَالْعَيْنَ بِالْعَيْنِ وَالْأَنْفَ بِالْأَنْفِ وَالْأَذْنَ بِالْأَذْنِ وَالْأُذُنَ بِالْأُذُنِ وَالْجُرُوحَ قِصَاصًا فَمَنْ تَصَدَّقَ بِهِ فَهُوَ كَفَّارَةٌ لَهُ وَمَنْ لَمْ يَحْكَمْ بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ فَأُولَئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ (٤٥)

“Biz onda (Tevrat da) onların üzerine (şunu da) yazdık: Cana can, göze göz, buruna burun, kulağa kulak, dişe diş (karşılıktır. Hülasa bütün) yaralar birbirine kısastır. Fakat kim bunu (bu hakkını) sadaka olarak bağışlarsa o, kendisine (günahına kefarete) dir. Kim Allah’ın indirdiği (ahkam) ile hükmetmezse onlar zalimlerin ta kendileridir.”²⁹²

Çekmegil, bu ayetin fıkhi izahını şu şekilde yapmıştır.

“Allah, hükümleriyle dini, canı, malı ve ırzı koruma altına almıştır. Böyle bir nizamla adalet sağlanır ancak. Birini öldürmeyi, birinin gözünü çıkarmayı veya malını çalmayı düşünen kimse, sonunda başına gelecekleri bilirse böyle bir cürmü işlemeye cesaret edebilir mi. İşte kısastaki hayat budur! Kısas adalettir. Allah’ın yasak ettiği bir fiili işleyen, hak nizamın hukukuna göre cezalandırılmalıdır. Hakkın hukukuyla ceza vermeyen hakimler, büyük bir haksızlığa düşmüş oldukları için zalim olurlar. Çünkü onlar, Allah’ın adaleti ve eşit muameleyi emrettiği işlerde, mazlumlara acımayıp haksızlık yapmışlardır. Haksızlık zulümdür. Hak yaşamaktır. Hakkın korunması adaletin gerçekleşmesidir. Adalet, taraflardan birine meyletmeden, birinin menfaatini diğerine tercih etmeden hakkı aramak ve onu korumaktır. Cezanın dozunu artırmak veya hafifletmekle istenilen netice alınmaz. Bu neticenin elde edilmesi için İslam otoritesine ihtiyaç vardır. Bu cezalara karşı Rasulullah’ın tavır alışını, müminin de gücü nispetince bu hürriyeti doğru şekilde kullanabileceğini; yani kendisine gelenlerle muhakemeleşmek için gelenler hakkında adil hüküm vermesi gerekir.”²⁹³

Örnek-3:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَأُولِي الْأَمْرِ مِنْكُمْ فَإِن تَنَزَعْتُمْ فِي شَيْءٍ فَرُدُّوهُ إِلَى اللَّهِ وَالرَّسُولِ إِن كُنْتُمْ تُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ ذَلِكَ خَيْرٌ وَأَحْسَنُ تَأْوِيلًا (٥٩)

“Ey İman edenler! Allah’a itaat edin. Peygambere ve sizden olan emir sahiplerine (idarecilere) de itaat edin. Eğer bir şey hakkında çekişirseniz, onu Allah’a ve

²⁹² Mâide: 5/45.

²⁹³ Çekmegil, III, 289.

Peygamber’e döndürün, eğer Allah’a ve ahiret gününe inanıyorsanız. Bu hem hayırlı hem netice itibariyle daha güzeldir.”²⁹⁴

Çekmegil bu ayette ise, fıkıh usulüyle alakalı bazı kavramları açıklamıştır:

“İçtihadî meselelerimiz olabileceği gibi, itaat edeceğimiz bir otoritenin de bulunması gerekir; ki bu otorite, sizden olan ulu’l emr dir. Öyle bir ulu’l emr ki; bütün gücüyle ilahî sistem üzere hareket eder; kendi arzu ve zannına göre davranmaz, kanun çıkarmaz, tesadüfe yer vermez, şüursuzca hareket etmez. Onların şiarı; mevki ve makam sahibi olmak değil, bilakis, yeryüzünde Allah’ın nizamını tesis ederek, itaati O’na tahsis etmektir. Ulu’l emr, kendilerine yetki verilenleri kapsayan bir kavram olsa da, daha çok, devlet otoritesini elinde tutanlardır. Bu emir sahiplerine itaat de Allah’a itaattir. Buhari ve Müslim’in sahihlerinde geçen, Abdullah b. Ömer’den rivayet edilen bir hadiste Rasulullah (s. a. v), “Masiyetle emredilmediği müddetçe, emir sahibinin emrini dinlemesi kişinin üzerine farzdır. Masiyetle emredildiği zaman dinlemek olmaz.” buyurmuştur. Ulu’l emr; Kitap, sünnet, icma ve kıyasla hareket etmelidir. Bunun içinde İslam devletinin otoritesi gerekir. Müslümanların kendi aralarında seçip yetki verdikleri kimseye itaatleri, yine Yüce Hakim’e itaat çerçevesinde gerçekleşiyor. Mutlak ve sürekli prensip şudur: Meselelerini Kur’ân’a ve sünnete müracaatla çözemedikleri zaman içtihatla, icma ve kıyasla çözmeye çalışırlar. İcma, fıkıh usulünde, ‘Bir şer’i ve fer’i hükümde, bir asırda yaşayan bütün İslam müçtehitlerinin ittifak etmeleridir.’ Şeklinde tanımlanır. İcma, hak ve adalet üzere bir arada yaşamakta olan insanların, muayyen zaman ve mekânda, bilen, ehil kişilerin, İslam ilim kaynaklarına zıt düşmeyecek, insan araştırmasına bırakılmış bulunan konularda zarurî hükme geçişlerinin birleşmesidir. ...Müçtehidî olmayan, mukallitliği meslek edinmiş bir cemiyetin icması nazar-ı itibara alınmaz. Bileni de bilmeyeni de bir tutan çoğunluğun ittifakı icma olmaz. ...Kıyasın sözlük anlamı, bir şeyi takdir etmek, ölçmek, karşılaştırmak ve iki şey arasındaki benzerlikleri tespit etmektir. Diğer bir tanımla, kıyas, hakkında nass bulunmayan bir meselenin hükmünü, Kitap veya sünnet nassı ile hükmü bilinen meseleye göre açıklamaktır. (Çekmegil, İnsan Yolu İslam, s.153-154)²⁹⁵

Çekmegil fıkıh usulüne dair kavramları açıkladıktan sonra ayetin tefsirine devam etmiştir.

²⁹⁴ Nisâ: 4/59.

²⁹⁵ Çekmegil, III, 19-21.

Örnek-4:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا إِذَا قُمْتُمْ إِلَى الصَّلَاةِ فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ وَأَيْدِيَكُمْ إِلَى الْمَرَافِقِ وَامْسَحُوا بِرُءُوسِكُمْ وَأَرْجُلَكُمْ إِلَى الْكَعْبَيْنِ وَإِنْ كُنْتُمْ جُنُبًا فَاطَّهَّرُوا وَإِنْ كُنْتُمْ مَرْضَىٰ أَوْ عَلَىٰ سَفَرٍ أَوْ جَاءَ أَحَدٌ مِّنْكُم مِّنَ الْغَائِطِ أَوْ لَمَسْتُمُ النِّسَاءَ فَلَمْ تَجِدُوا مَاءً فَتَيَمَّمُوا صَعِيدًا طَيِّبًا فَامْسَحُوا بِوُجُوهِكُمْ وَأَيْدِيكُمْ مِّنْهُ مَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيَجْعَلَ عَلَيْكُمْ مِنْ حَرَجٍ وَلَٰكِنْ يُرِيدُ لِيُطَهَّرَكُمْ وَلِيُتِمَّ نِعْمَتَهُ عَلَيْكُمْ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ (٦)

“Ey İman edenler, namaza kalkacağınız zaman yüzlerinizi dirseklere kadar ellerinizi ve başlarınızı meshedip, her iki topuğa kadar ayaklarınızı yıkayın. Eğer cünüp olduysanız, boy abdesti alın, eğer hasta olmuşsanız yahut bir sefer üzerindeyseniz veya içinizden biri ayak yolundan gelmişse yahut ta kadınlara dokunmuşsanız ve bu halde su bulamamışsanız o vakit tertemiz bir toprakla teyemmüm edin, binaenaleyh (niyetle) ondan yüzlerinize ve ellerinize sürün. Allah sizin üzerinize bir güçlük yapmayı dilemez; fakat iyice temizlenmenizi üstünüzdeki nimetinin tamamlanmasını diler. Ta ki şükredesiniz.”²⁹⁶

Çekmegil, bu ayetin şu şekilde izahını yapmıştır:

“Bu açıklama, abdestin her amel için değil, namaz için bir farz olduğunu bildirmektedir. Burada şuna da işaret edelim ki, bazı alimler Vakıa sûresinin 79.ayetine dayanarak, Kur’ân da abdestsiz olarak ele alınmaz görüşünü savunmuşlardır. Ancak, Seyyid Kutup dahil birçok alim bu görüşe katılmıyor. Ve görüşlerini şu şekilde ifade ediyorlar: “O ayette kastedilenler müşriklerdir. Bu ayet, müşriklere bir cevaptır. Müşrikler, bu Kur’ân’ı cinler getirdi dedikleri için, Cenab-ı Hak, Kur’ân’ın temiz olan melekten başka hiç kimse el sürmeksizin indirildiğini haber vermiş oluyor.” “Temiz olanlardan başkası ona el süremez.” ayetine bu manayı verdikleri için, Kur’ân abdestsiz de ele alınabilir diyorlar.

Ancak müminlerin, Kur’ân-ı Hakim’i diğer kitaplarla eş değerde tutmamaları ve Allah’ın kitabının karşısında bulundukları bilinciyle manen temiz olarak ona yaklaşmanın gerektiğini düşündükleri gibi, maddi olarak da temiz olmayı temsil eden abdestli bulunmayı tercih etmeleri daha iyi olur.”²⁹⁷

Çekmegil, fıkhi meselede alimlerin tercihini aktarıp daha sonra da kendi benimsediği görüşü aktarmıştır.

²⁹⁶ Mâide: 5/6.

²⁹⁷ Çekmegil, III, 218-219.

Örnek-5:

وَإِذْ جَعَلْنَا الْبَيْتَ مَثَابَةً لِّلنَّاسِ وَأَمْنَا وَاتَّخِذُوا مِن مَّقَامِ إِبْرَاهِيمَ مُصَلًّى وَعَودُنَا إِلَىٰ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ أَنَّ طَهْرًا بَيْتِي
لِّلطَّائِفِينَ وَالْعَاكِفِينَ وَالرُّكَّعِ السُّجُودِ (١٢٥)

“Hani Beyt (-i Şerif’i, Kabe’y)’ i insanlar için bir toplantı yeri ve emin bir mahal yapmıştık (hatırlayın). Siz de İbrahim’in makamından bir namazgâh edinin, İbrahim ile İsmail’e de Evimi-tavaf edenler, (ibadet kastıyla orada) kalanlar, rükû ve sücud eyleyenler (namaz kılanlar) için-titizlikle temizleyin diye kuvvetli emir vermiştik.”²⁹⁸

“Allah’ın vahyi doğrultusunda gerçekleşen birçok oluştan sonra, Hz. İbrahim’e bütün insanları hacetmek üzere davet etmesi emredilmiştir. (Bkz. Hac: 22/27.) Kâbe bütün inanalar için bir tavaf, itikâf, rükû ve sücut yeri olarak tahsis edilmiştir. Siz de İbrahim’in makamından bir namazgâh edinin. Hz. İbrahim’in makamına dikkat çekilerek, orada namaz kılınması emredilmektedir. Bazı nakillere göre, buradaki makam bütünüyle Harem-i Şerif’tir. Bu konuda İbni Abbas’ın şöyle dediği kaydedilir: “İbrahim’in makamı olarak bilinen yer, o zamanlar Kâbe’nin duvarına bitişikmiş. Bugün ise, Hacerü’l-esved’e çaprazvari bulunan müstakil bölümde, kapının yanındaki sağ girişte bulunmaktadır. İşte bu taş, makam-ı İbrahim’dir.” İbrahim’in makamı bütünüyle hacdır, görüşü de vardır. İbni Kesir’de verilen haber, “Rasulullah (s. a. v) üç şavt yaptıktan sonra dördüncüyü yürüdü. Bitirince, İbrahim’in makamına geldi ve onun arkasında iki rekât namaz kıldı. Sonra, siz de İbrahim’in makamından bir namazgah edinin ayetini okudu şeklindedir. Şavt, gayeye doğru bir defa tur atmak; yani Kâbe, Hacerü’l-esved’in bulunduğu köşesinden sola alınarak, Kabe’nin kapısına doğru gidilmek sûretiyle yapılan devir (tur)dir.”²⁹⁹

Çekmegil, fıkıhla alakalı konularda genellikle alimlerin benimsediği görüşleri vermiş sonrada kendi benimsediği görüşü belirtmiş ve başka ayetleri genellikle kaynak göstermiştir. Konuyla alakalı rivayetleri aktarmış ve cumhurun görüşüne yer verdiği durumlarda olmuştur.

²⁹⁸ Bakara: 2/125.

²⁹⁹ Çekmegil, I, 190-191.

2.2.3.5. Kelam İlmi Açısından Tefsiri

Kelam sözlükte maddi ve manevi açıdan etkilemek, yaralamak anlamındaki kelm kökünden türemiş, bir isim olup bir fikri tam olarak anlatan söz manasına gelir.³⁰⁰

Kelam; Allah'ın zatından, sıfatlarından, başlangıç ve son itibariyle yaratıkların durumlarından dini esaslara ve vahye bağlı kalınarak bahseden bir ilimdir.³⁰¹

Kur'an'ın muhteva ettiği ahlak, siyaset ve inançla alakalı konuların farklı dönemlerde ele alınması ve yeniden yorumlanması kelam ilmiyle olmuştur.³⁰²

Örnek-1:

إِنَّ اللَّهَ عِنْدَهُ عِلْمُ السَّاعَةِ وَيُنَزِّلُ الْغَيْثَ وَيَعْلَمُ مَا فِي الْأَرْحَامِ وَمَا تَدْرِي نَفْسٌ مَّاذَا تَكْسِبُ غَدًا وَمَا تَدْرِي نَفْسٌ بِأَيِّ أَرْضٍ تَمُوتُ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ خَبِيرٌ (٣٤)

“O saatin (kıyametin)ilmi şüphesiz ki Allah'ın nezdindedir. Yağmuru (mukadder olan vakitte ve mahalde) O indirir. Rahimlerde olanı O bilir. Hiçbir kimse yarın ne kazanacağını bilmez. Hiçbir kimse hangi yerde öleceğini bilmez. Şüphesiz Allah (her şeyi) bilendir. Her şeyden haberdardır.”³⁰³

Çekmegil, Muğayyabat-ı Hamse (beş bilinmeyen şey) ile ilgili ayeti mezhebi görüş belirtmeden açıklamıştır.

“İnsanlar ne kadar dahi, mucit olurlarsa olsunlar, bu sorular hakkında ihtimallerde bulunabilirler, bilimsel yorumlar yaparlar ama asla kesin görüş belirtmezler. Bunlar; kıyametin saati, yağmurun yağışı, rahimlerde olanın bilgisi, yarın nelerin olacağı ve ne zaman ölüneceğidir. Yağmurun yağışını, her ne kadar meteoroloji tespit ve tahmin etmeye çalışsa ve isabet etse de o yağmurun neleri bitireceği, neleri yok edeceğini bilemez. Kâh yağar rahmet olur, kâh yağmaz zahmet olur, kâh yağar gazap olur. Rahimlerde olanın da bugün cinsiyeti, sakatlığı, sağlığı biliniyor deseler de isabet etmekle beraber yanılma ihtimali çoktur. Diyelim isabet ettiler. Peki, o çocuğun nasıl, ne kadar ve kimlerle hayat süreceğini, fitri yeteneklerini ve hayatta nasıl bir rol oynayabileceğini bilemezler. Yarın neler olacağına hiç kimse kesin karar veremez.

³⁰⁰ Bekir Topaloğlu, İlyas Çelebi, *Kelam Terimleri Sözlüğü*, İSAM, İstanbul 2010, 181.

³⁰¹ Ahmet Saim Kılavuz, *Anahatlarıyla İslam Akaidi ve Kelam'a Giriş*, Ensar Yayınları, İstanbul 2011, 370.

³⁰² Mehmet Paçacı, “Kur'an'ın Açıklanması ve Yorumlanması”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Ankara 2002, XXVI, 398.

³⁰³ Lokman: 31/34.

Kimin başına nerde ne geleceği, deprem afet, ölüm veya herhangi bir nimetle karşılaşacağını kimse bilemez. Tedbir takdiri değiştirmese de insana düşen; akıl, irade, ilim ve basiretle plan ve programlı yaşamaktır. İnsanoğlu ölüme karşı tedbir alamadığı gibi, nerede ne zaman ne şekilde öleceğini de bilemez. Ya rahat rahat yakınlarınızın hizmetleri içerisinde veya çok zahmetli bir şekilde göçebilirsiniz bu dünyadan. Nasıl olursa olsun, insanlar bir şekilde öleceklerdir.”³⁰⁴

Örnek-2:

إِنَّ الَّذِينَ ءَامَنُوا وَالَّذِينَ هَادُوا وَالنَّصْرَى وَالصُّبْيَى ءَامَنَ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَعَمِلُوا صَالِحًا فَلَهُمْ أَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ (٦٢)

“Şüphe yok ki (senden evvel peygamberlere) iman edenler (olsun, Musa dinini kabul eden) Yahudiler (olsun), Nasrani (Hristiyan) ve Sabiiler (olsun) kim (peygamberlerin şeriatine göre) Allah’a ve ahiret gününe inanır, bununla beraber (o şeriatın emri veçhile) salih (iyi) amel (ve hareket)de bulunursa elbette onların Rableri katında ecirleri (mükafatları) vardır. Hem onlara bir korku da yoktur, onlar mahzun da olacak değillerdir.”³⁰⁵

Çekmegil, Ehli Kitab’ın durumuyla ilgili ayette şöyle açıklamalar yapmaktadır: “Bu, izahı şümüllü bir ayettir. Hz. Adem’le başlayıp, Hz. Muhammed ile tamamlanan tevhide yönelen bütün insanların kurtuluş müjdesini vermekte. Yahudiler, Nasraniler ve Sabilerin kurtuluşu, vakitlerinin peygamberine tabi olarak, Allah’a ve ahiret gününe inanıp salih amelde bulunmalarıyla. Ancak Yahudilerin imanının gereği, Hz. İsa gelinceye kadar Tevrat’a ve Hz. Musa’nın sünnetine tabi olmak idi. Hz. Musa (a.s)’nın peşinden gidenler, Tevrat’ın hükümlerine uymadıkları için değil, Hz. İsa gelince ona tabi olmadıkları için helak edildiler. Hz. Muhammed’in gelişine kadar ki devirlerde yaşamış peygamberlere tabi olmak ve onların şariatları doğrultusunda salih amel işlemek, elbette ki, o peygamberlerin çağdaşlarını mükâfata ulaştıracaktır. Çünkü onlar da taşıdıkları yüce vasıflarla Müslüman idiler. Onları gayrimüslim sanmak Müslümanlığı bilmemektir. Pek tabii ki, Hz. Muhammed geldikten sonra onlara düşen Kur’ân’ı takip etmektir.”³⁰⁶

Örnek-3:

³⁰⁴ Çekmegil, X, 334-335.

³⁰⁵ Bakara: 2/62.

³⁰⁶ Çekmegil, I, 120-121.

سُبْحَنَ الَّذِي أَسْرَى بِعَبْدِهِ لَيْلًا مِّنَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ إِلَى الْمَسْجِدِ الْأَقْصَا الَّذِي بَرَكْنَا حَوْلَهُ لِنُرِيَهُ مِنَ الْآيَاتِ إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ ﴿١٧﴾

“Kulunu (Hz. Muhammed s. a. v) bir gece Mescidi Haram’ dan Mescidi Aksa’ ya kadar götüren (Zati ecelle ve ala her türlü eksiklikten) münezzehtir. (O Mescidi Aksa ki) biz onun etrafına bereket verdik (ve bu gece yolculuğunu) ona (o peygambere) ayetlerimizden bazısını gösterelim diye (yaptırdık). Şüphesiz ki O, (asıl) O (her şeyi) hakkıyla işiten, kemaliyle görendir.”³⁰⁷

“İsra ve Miraç hadisesinin nasıllığı konusu hep tartışıl原因mış bir konudur. Çekmegil, bu olayla ilgili şu açıklamaları yapmaktadır.

Bu ayeti şu başlıklar altında inceleyerek anlamaya çalışalım.

- 1- Allah’ı tesbih
- 2- Yolculuk ve olayın vuku bulması
- 3- Kulluk
- 4- Mescitlerin önemi
- 5- Gösterilen ayetler
- 6- Çevrenin bereketi

Yolculuk ve olayın vuku bulması ile ilgili şu açıklamaları yapmaktadır.

Gece yolculuğunun gayesi Allah’ın kulu Hz. Muhammed’e bazı ayetlerini göstermesi için vuku bulmuştur. ‘Kun’ vasfına sahip Allah seçmiş olduğu elçilerine hakikatleri dilediği şekilde bildirendir. Burada da bahsedildiği kulu Hz. Muhammed’i Mescid’ i Haram’dan alıp Mescidi Aksa’ ya bir gece, süresi bilinmeyen kısa bir zaman diliminde, götürüp ona ayetlerini göstermiştir. Bu olay o gün ki insanlar için olmayacak şeydi ama günümüzde insanlar, teknolojik imkânlarla çok kısa zamanda daha uzak mesafelerde ve çok yüksek fezalarda dolaşmaktalar. Fakat hangi imkân ve donanıma sahip olurlarsa olsunlar, Hz. Muhammed gibi İsra ve Miraç olayını yaşayamazlar. Ancak onun ilahi bildirilerini yaşayarak manevi miraca ererler. İnanlar bu yolculuğun seyrinden ziyade Allah’ın iradesine teslim olup imanda şehadete ermelidir. Bu Hz. Muhammed’in zaman ve mekân, perdeler ve duyular üstüne çıktığına dair kesin bir

³⁰⁷ İsrâ: 17/1.

nastır. Onun bedeneni mi, ruhen mi, rüya aleminde mi olduğunu tartışmaya mahal bırakmadan iman etmek gerek. İlla bu olayı aklın idraki içinde açıklamanın gerekli olmadığı muhakkaktır.”³⁰⁸

Örnek-4:

مَا أَصَابَ مِنْ مُصِيبَةٍ إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ وَمَنْ يُؤْمِنْ بِاللَّهِ يَهْدِ اللَّهُ قَلْبَهُ وَاللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ (١١)

“Allah’ın izni olmayınca hiçbir musibet (gelip) çatmaz. Kim Allah’a iman ederse (Allah) onun kalbini doğruya götürür. Allah herşeyi hakkıyla bilendir.”³⁰⁹

İnsanların başına gelen musibetlerin Allah’tan olması konusunu yazar şu şekilde açıklamaktadır ve Mengüşoğlu’nun şu ifadelerine yer vermektedir:

“Ey insanlar! Hayat, yer yer göstermektedir ki, güç sahipleri kendilerine isabet eden zararları ne def edebiliyor ne de her istediğine istediği sahip olabiliyor. Bu olaylar üzerinde insanın iradesinin bir önemi yoktur anlamına gelmez. Elbette tabiat ve olaylar, insanın iradesiyle, davranışlarıyla yön bulur. Allah’ın mutlak iradesindeki hayra da şerre de insanlar, cüzi iradeleri ile karar verirler ve yaptıkları ile hesaba çekilir, ona göre karşılığını alırlar. Bu hususu açıklayan birçok ayeti kerimeden anladığımız; iman etmeye niyetli, eğilimli, yönelimli olan insan, imanı murat eden insandır. İmanın hediyesi, hidayettir. İlginçtir, hidayet, hediye ile aynı köktendir ve Allah’ın, müminlere ihlaslarının hediyesidir. (Metin Önal Mengüşoğlu, Düşünmek Farzdır) Hayrın da şerrin de Allah’ın mutlak irade ve kudretinden bağımsız olmadığına, O’nun bilgisi dışında kalmayacağına, lakin kulları için yalnız hayra razı olduğuna, kulun başına (ebedi mutluluğuna zarar veren) bir kötülük gelmişse, bunun kendi yanlış davranışından kaynaklandığına inanmak esastır. Ayrıca samimi bir mümin, kendi kusuru olmadan başına gelen felaket ve sıkıntıların da imtihanla ilgili olduğuna ve sabırla karşılandığında ecir alacağına inanır.”³¹⁰

Örnek-5:

الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِالْغَيْبِ وَيُقِيمُونَ الصَّلَاةَ وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنْفِقُونَ ۝ وَالَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِمَا أُنزِلَ إِلَيْكَ وَمَا أُنزِلَ مِنْ قَبْلِكَ ۝ وَالَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِالْغَيْبِ وَيُقِيمُونَ الصَّلَاةَ وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنْفِقُونَ (٤)

³⁰⁸ Çekmegil, VIII, 12-13.

³⁰⁹ Tegâbün: 64/11.

³¹⁰ Çekmegil, XIII, 74.

“(O takva sahipleri ki) onlar gayba inanırlar, namazı dosdoğru kılarlar, kendilerine rızık olarak verdiğimizden de (Allah yolunda) harcarlar.”

“(O takva sahipleri ki Habibim) onlar sana indirilene de senden evvel indirilenlere de inanırlar. Ahirete ise onlar şüphesiz bir bilgi ve inanç (kesin bir kanaat ve inanç) beslerler.”³¹¹

Çekmegil imanla ilgili esasları şöyle anlatmaktadır.

“Kur’ân’la hidayete ulaşabilmenin önemli şartlarından biri de gayba imandır. İman, kalbin kabulüyle olan kesin bir tasdiktir. İmanın selameti ise amel ilemdir. İman; emin olma, güvenme, bir şeyin tereddüde düşmeksizin doğruluğuna inanmak; yani kalbi güven ve sükuna kavuşturma halidir. Bu da bilgiye dayanan iradeli bir tasdiki gerektirir. Çünkü neye, niçin ve nasıl inanılacağı bilinmeden, bir şeye iman da o şeyi tasdik de mümkün olmaz. O halde imanda, bilgiye dayanan iradeli bir inancın doğruluğundan emin olmak manası vardır. Yakın iman; asla şüphe ve yok oluş kabul etmeyen gerçek, kesin doğru, sanki o şeyi adeta karşında görüyormuşçasına, onunla ilgili bilgi sana gelmişçesine onu yaşamandır. Gayb ve gaip, akılda hazır olmayan demektir. Mesela kaybedilen bir şeyi, bilahare bulabilmek, kapının arkasındakini, kapıyı açarak görebilmek gibi... Gaib, sana görünmez ve seni de görmez olandır. Gayb ise görünmez, fakat görür olandır. El-Latif olan Allah, her şeyi en ince ayrıntısına kadar bilirken; insanoğlu ise, ancak Allah’ın bildirdiği kadarını kavrayabilendir. Gayb, hakkında deney yapma imkânı olmayan, başkaca bir yoldan öğrenilmesi söz konusu bulunmayan, ahiret hayatına ilişkin durumları, Mele-i Ala’yı ve sıfatlarının öğrenilmesi de böyledir. Çünkü biz bunları sadece yüce kitabımız olan Kur’ân’dan öğrenebilmekteyiz.”³¹²

Örnek-6:

مَا أَصَابَ مِنْ مُصِيبَةٍ فِي الْأَرْضِ وَلَا فِي أَنْفُسِكُمْ إِلَّا فِي كِتَابٍ مِّن قَبْلِ أَنْ نَبْرَأَهَا إِنَّ ذَلِكَ عَلَى اللَّهِ يَسِيرٌ (٢٢)

“(Gerek) yerde, (gerek) nefislerinizde herhangi bir musibet vukua gelmemiştir ki bu, bizim onu yaratmamızdan evvel mutlaka bir kitapta (yazılmış)tır. Şüphesiz ki bu, Allah’a göre kolaydır.”³¹³

³¹¹ Bakara: 2/3-4.

³¹² Çekmegil, I, 44-46.

³¹³ Hadîd: 57/22.

“Bu ayet, her şeyin Allah’ın takdiri ve dilemesi ile meydana gelir gerçeğini vurgularken; kader yazısı ve irade hakkında da mesajlar içermektedir. Allah için geçmiş, gelecek diye bir şey yoktur. O, her an bir işte ve her şeyin ilmine vakıf olan ve her bir işi bir hikmetle yapandır. Allah bir şeyi dilemezse meydana gelmez amenna ama O, sünneti gereği kulun ihtiyarına bıraktığı işlerden onları sorumlu tutar. Başa gelen musibette, kendi payımızı düşünüp sonuç çıkarmalı ve bu sonucun gelecekteki davranışlara ışık tutması sağlanmalıdır. Olaylara kaderci bir yaklaşımla değil, irademizin yapıp edeceklerini bilerek yaklaşmalıyız. O halde, irade nedir? İrade; isteme, dileme, meyletme, arzulama, büyük bir kimsenin buyruğu, emir, ferman anlamlarına gelir. İrade, önceden bir tasarıyı, düşünceyi ve yükümlülüğü ortaya koymak için verilmiştir. İradeli hareket, plan ve karara muhtaçtır. Bu da hayat ve faaliyetine bağlıdır. İrade, bir şeyin şöyle veya böyle olmasını istemekse, bunu güçlü ve faydalı kılacak faktörler de vardır. İnsan iradesini akıl, ilim, düşünce ve muhakemeyle desteklerse, irade iyi yönde gelişir; his, heyecan ve arzularının eline verirse, hareketlerinde kararsız, düşüncelerinde şaşkınlık meydana gelir. Şuurlu irade, hevai arzuları yenmenin baştabibidir. İradeyi imanla perçinlemek, aşılmaz engelleri aştıırır ve sahibine izzet, onur kazandırır. İradesizlik ise insanı bir sigara dumanında ve içki kadehlerinde eritir; zilletli bir yaşamı sunar. İnsan bu cüzi iradesiyle mukayyet kaderi Allah’ın izniyle lehine çevirebilir mi? Hakkında çokça ihtilaf olan kader nedir?“Ka-de-re” kökünden gelen kader; ölçü, ölçme, miktar, bir şeyi ölçerek belirli bir ölçüye göre yapmak anlamlarına geliyor. Yani kader; herhangi bir şeyin mahiyetini gösteren ve sınırlayan bir ölçüdür. Mesela; buğday tohumu, kendine özgü bir ölçü ve belirli özellikleriyle takdir ve tayin edilmiştir. Genleriyle oynanmadığı müddetçe buğdaydır. Kader, mutlak anlamda değişmeyenlerle beraber kulun iradesine bağlı olarak değişebilir. Bazı zamanlarda istek ve niyetlere göre yön tayin eder. “Başınıza gelenlerin birçoğu kendi ellerinizle işlediğiniz yüzündendir.”, “İşledikleri yüzünden karada ve denizde fesat çıktı.” ayetleri bu durumun cevabıdır.”³¹⁴

Çekmegil, kelami meselelerde alimlerin görüşlerini aktarmış ve kendi görüşünü somut örnekler vererek açıklamıştır. Meseleler hakkında fazla ayrıntıya girmemiştir. Ayetlerden örnekler göstermiştir. Mezhebi farklılıklara yer vermemiştir.

³¹⁴ Çekmegil, XII, 414-415.

2.2.3.6. Sosyal Konular Açısından Tefsiri

Çekmegil, eserinde sosyal ve güncel konulardan bahsetmiştir. Çekmegil eserinde yaşadığımız dönemde toplum ve ümmet içinde cereyan eden bazı problemlere de işaret etmiştir. Bu sebeple güncel konulardan örnekler eserde çokça yer almaktadır ve ayetler tefsir edilirken yaşadığımız çağdaki sosyal olaylardan bahsedilmiştir.

Bunun örnekleri aşağıdaki olduğu gibi tefsirin çeşitli yerlerinde geçmektedir.

Örnek-1:

نَتْلُو عَلَيْكَ مِنْ نَبَأِ مُوسَى وَفِرْعَوْنَ بِالْحَقِّ لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ (۳)

“Musa ile Firavun haberinden bir kısmını, iman edecek bir zümre (nin faidelenmesi)için hak olarak sana okuyacağız.”³¹⁵

Çekmegil, Kur’ân’da Hz. Musa, Firavun ve İsrailoğullarının hayatlarının çok fazla anlatıldığını ifade ederek bunlardan ders çıkarmamız gerektiğini ifade etmektedir ve şöyle devam etmektedir:

“Kibir ve azgınlık hastalığına yakalanan herhangi bir fert veya cemaat mutlak otoriteyi ele alıp da her istediğini gerçekleştirme fırsatını ele geçirdi mi, mağlup olanlarla futbol topuyla oynayan oyuncu gibi oynar. Onlar üzerinden her türlü tasarrufu yapar. Kuvvet, tahakküm ve başkalarına üstünlük duygusunun verdiği sarhoşlukla alabildiğine şımarır, sanki hiç ölmeyecekmiş gibi lüks ve sefahat içerisinde serseri bir hayat sürdürürler. Günümüzde Avrupa ve Amerika, aynı sarhoşlukla ülkelere diledikleri gibi müdahale edip onları sömürebiliyorlar. Dünyanın herhangi bölgesinde, emin ve adil bir idarenin kurulmasına razı olmuyor, kurulduğu zaman da derhal bu idareyi alaşağı ediyorlar. İran’a, Irak’a, Afganistan’a, Filistin’e yaptıkları ortadadır.”³¹⁶

Çekmegil ayetle bağlantılı olarak Firavun ve Hz. Musa’nın durumunu ve o dönemi günümüzdeki olaylarla bağlayarak yorumlamıştır.

Örnek-2:

فَلَمَّا وَضَعَتْهَا قَالَتْ رَبِّ إِنِّي وَضَعْتُهَا أُنْثَىٰ وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا وَضَعْتَ وَلَئِنَّ الذَّكَرَ كَأَلْأُنْثَىٰ وَإِنِّي أَعِذُّهَا بِكَ وَذُرِّيَّتَهَا مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ (۳۶)

³¹⁵ Kasas: 28/3.

³¹⁶ Çekmegil, X, 99-100.

“Fakat onu (kız çocuğunu) doğurunca, Allah onun ne doğurduğunu daha iyi bilici iken, Rabbim hakikat ben onu kız olarak doğurdum. Erkek, kız gibi değildir. Ben adını Meryem koydum. Ben onu da, zürriyetini de o taşlanmış (kovulmuş) şeytandan sana sığınır (sana ısmarlar)ım dedi.”³¹⁷

Çekmegil, adağın sevilen şeylerden ve gönülden olmasını ifade ettikten sonra ayeti şöyle açıklamıştır:

“Ey İmrân’ın hanımı! Sen, dünyaya kız çocuk getirdin diye üzülüyorsun. Halbuki, sahip olunacak evladın neye hamil olduğunu en iyi bilen Allah’tır. Elbette, erkek kız gibi değildir; fakat Allah’ın rızasını aramada her ikisinde eşittir ve üstünlük takva ileldir. Bu muhterem anne de bu ayrımın farkında; zaten onun kaygısının nedeni sosyal alandaki ve iş taksimindeki farklılıklardır. Erkek ve kız arasında fiziksel açıdan ve görev taksimi uygulamalarında farklılıklar olsa da, onlar birbirlerini tanımlamaktadırlar. Hayatın idamesinde her birinin farklı görevleri vardır. Fiziksel yapısıyla bir evladı dünyaya getirme ve yetiştirmede oldukça önemli ve etkin rolüyle kadın, erkekten daha öncelikli bir konuma sahiptir. Cemiyet inşa edilirken, o temeldeki beton mesabesindedir. Ancak bu ilmi haysiyetten yoksun olanlar, birtakım farklılıkları ayrılık sebebi, üstün veya aşağı olmanın doğal göstergeleri telakki ederler. Dolayısıyla birbirlerine zulmederler.”³¹⁸

Çekmegil, İslam ataerkil ruhu yaşatanların ve erkeğin Allah katında kadından daha üstün olduğunu kabul eden her türlü düşüncüyı kırdığını ifade etmiştir. Allah katında cinsiyetin hiçbir öneminin olmadığını, Allah’ın kendine kul olanları yücelttiğini ifade etmiştir.³¹⁹ Ayetleri açıklarken sosyal ve güncel örneklere başvurması eseri kuruluktan kurtarmıştır. Günümüz okuyucusu için yaşadığımız toplumsal konulardan izler görmesi eserin takdir edilecek yönüdür.

SONUÇ

Son dönem tefsir çalışması yapan yazarlardan Semra Kürün Çekmegil Türkiye’de tefsir çalışması yapan nadir hanımlardan biridir ve hali hazırda hayattadır. Yazar, *Okuyucu Tefsiri* adlı eserini başlangıçta bir tefsir külliyatı oluşturmak için yazmamış

³¹⁷ Âl-i İmrân: 3/36.

³¹⁸ Çekmegil, II, 77-78.

³¹⁹ Çekmegil, II, 77-78.

fakat çevresinin yönlendirmesi ve teşvikiyle bu alanda yaptığı çalışma ve sohbetlerini bir araya getirerek on üç ciltlik eserini meydana getirmiştir.

Çekmegil, eserinde okuduğu tefsirleri harmanlayarak bir araya getirmiş, tefsir ilmiyle ilgili farklı bir yaklaşım ortaya koymamıştır. Dolayısıyla eser sadece hadis ve diğer eserleri biraraya getirerek oluşturulan bir çalışma mahiyetindedir. Buna bağlı olarak kendisinin müfessirlik ve alimlik gibi bir iddiası yoktur. Yazar, eserinde çeşitli tefsirlerden yararlanırsa da kendisini asıl etkileyen tefsirin Seyyid Kutub'un Fî Zılâl'i olduğunu ifade etmektedir. Çalışmalarının ana gayesi olarak ise Kur'ân'ı anlayıp anlatarak yaşanır bir hale getirmek olduğunu belirtmektedir.

Müellif Arapça temel kaynaklara çok fazla yer vermeyip Türkçe ya da tercemesi yapılmış kaynaklara daha fazla başvurmuştur. Çekmegil'in Arapça temel kaynaklara inmemesi çalışmanın eksik yönlerinden birisidir. Ayrıca eserde hadislerin bab ve numaraları çoğu yerde verilmemiş ve kullanılan bazı kaynakların çalışmada adı geçmesine rağmen kimi yerlerde bu kaynaklar dipnot olarak verilmemiştir. Bu ise bazı ciltlerde yoğun bir şekilde dipnot kullanımının olduğu bazı ciltlerde de dipnotlara yer verilmediği şeklinde görülmektedir. Kaynakların bazıları ise sadece ibare içinde verilmiştir. Genel olarak değerlendirildiğinde kaynak kullanımı ve bunların eserde yer alışı noktasında çalışmada baştan sona kadar tek bir yöntemin takip edilmediği, birbirinden farklı yöntemlere başvurulduğu görülmektedir. Bu durum çalışmanın bir diğer önemli eksikliği olarak göze çarpmaktadır. Nitekim bu eser akademik gaye ile yazılmamış olsa da yararlanılan kaynaklar dipnot şeklinde gösterilmesi daha uygun olacaktır.

Yazar eserinde mushaf sıralamasına uygun bir tefsir metodu izlemiş, sûreleri atlamadan tamamını tefsir etmiştir. Ayet meallerini ise Hasan Basri Çantay'dan alıp aktarmıştır. Ayetleri tefsir ederken genellikle Kur'ân'ın Kur'ân'la tefsirine, Kur'ân'ın sünnetle ve sahabe sözleriyle tefsirine daha çok başvurmuştur. Diğer yandan ayetlerin tefsirinde kendi okuduğu tefsirleri harmanlayarak derlemeci bir yöntem kullanmış ve bu doğrultuda konuyla alakalı olan ayet ve hadislerle yer vermiştir. Fakat bu her sûre için geçerli değildir. Pek çok yerde ayet ve hadislerle yer vermeden alimlerin görüşlerine ya da kendi görüşlerine yer vermektedir. Tüm bunlarla birlikte müellif tefsirinde yer yer şiirler, deyimler ve veciz sözler de kullanmıştır. Bu şiirlerin ve sözlerin kullanılması

toplumu yansıtmaları ve ondan izler barındırması bakımından önemlidir. Şiirsel yönden ayetleri tefsirinde Arap şairlerin şiirlerinden ziyade Türk şairlerden yararlanmışır. Hangi şiirin hangi şaire ait olduğunu belirtmiştir. Bu yöntem Türk okuyucular için ayetleri açıklamada önemlidir. Aslında tefsirlerde şiir, garip kelimelerin açıklanması için kullanılırken, Çekmegil bunu ayeti-sûreyi tefsir etmede kullanmıştır. Sûrelerin tefsirinin sonunda ise genellikle bir ders çıkarımı yapmış ve sonra dua ve niyaz cümleleriyle ilgili ayetin/sûrenin tefsirini bitirmiştir.

Müellif, eserinde çok fazla ayrıntıya girmeden sadece kelimeleri tahlil etmiştir. Dilbilimsel izahlar üzerinde fazla durmamıştır. Yine kullandığı izahların çoğunda kaynak belirtmemiştir. Çoğunlukla kelimenin anlamını bazı yerlerde de Arapların kelimeyi nasıl kullandığını belirtmiştir. Dilbilimsel açıdan eserin zayıf olduğu görülmektedir. Zira Kur'an'ın anlaşılması için ciddi dilbilimsel tahlillerin olması gerekmektedir.

Çekmegil, tarihi bilgiler yönünden ayetleri incelerken ayeti veya ayetleri vermiş arkasından konuyla alakalı tarihi bilgileri rivayet etmiş ama bu bilgilerin kaynağına değinmemiştir. Tarihi bilgiler olması hasebiyle kaynakların belirtilmesi tefsir çalışmasının sıhhati açısından gerekliliktir.

Çekmegil, ayet veya sûrenin iniş sebebini verirken bazısında ayetleri kaynak göstermiş çoğunlukta ise kaynak göstermeyerek direkt rivayetleri aktarmıştır.

Çekmegil eserinde yaşadığımız dönemde toplum ve ümmet içinde cereyan eden bazı problemlere de işaret etmiştir. Bu sebeple güncel konulardan örnekler eserde çokça yer almaktadır. Bununla birlikte ayetler tefsir edilirken yaşadığımız çağdaki sosyal olaylardan bahsedilmiştir. Ayetleri açıklarken sosyal ve güncel örneklerle başvurması eseri kuruluştan kurtarmıştır. Günümüz okuyucusu için yaşadığımız toplumsal konulardan izler taşınması eserin başarılı yönlerinden biri olarak kabul edilebilir.

Genel manada bakıldığında ise eser akıcı bir üslupla ele alınmış, cümleler basit ve öz olarak kurgulanmıştır. Sohbet havasında umuma hitap eden bir tefsirdir. Bu sebeple eserin sade bir dile sahip olduğu görülmektedir.

Son olarak Çekmegil, tefsir ilmi yönünden bir farklılık ortaya koymamış, klasik tefsir anlayışının dışına çıkmamıştır. Ayetleri tefsir ederken benimsediği görüşleri belirtmiş ve farklı dönemlerde yetişen müfessirlerin eserlerinden faydalanarak onların

görüşlerini ortaya koymuştur. Bu açıdan bakıldığında çalışma derleme bir eser gibi görünmekte tefsir usulüne tabi tam bir tefsir eseri olmadığı izlenimi vermektedir. Bu durum yazarın kendisi tarafından da belirtilmektedir. Ayrıca tefsir ilminin genel konularına dair farklı bir yaklaşımda bulunmamış, tartışmalara girmemiştir. Bu asırda yaşamasına rağmen, kadınla ilgili konular gibi, modern zamanların sorunlarına değinmemiştir. Ancak bütün bunlara rağmen Çekmegil cesaret isteyen bir iş yapmıştır. Bir kadının kendi gayret ve çabalarıyla Kur'ân'ı baştan sona tefsir etmesi, eserin en önemli yönüdür. Eser Türkiye'de hanımlar tarafından yapılmış çalışmalar arasında baştan sona kadar yapılan ilk tefsirdir.

KAYNAKÇA

- Abdullah, Müsâid Müslim, *Gelişme Döneminde Tefsir*, (Çev.: Muhammed Çelik) Yeni Akademi Yayınları İzmir, 2006.
- Albayrak, Halis, *Kur'ân'ın Bütünlüğü Üzerine*, Şule Yayınları, İstanbul 1998.
- Arpa, Enver, *İbn Teymiyye'nin Kur'ân Anlayışı*, Fecr Yayınları, Ankara 2016.
- Atar, Fahrettin, *Fıkıh Usulü*, MÜİF. Yay., İstanbul 1992.
- Ateş, Süleyman, *Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri*, Yeni Ufuklar Neşriyat, t.y., y.y.
- Aydar, Hidayet, *Hanım Müfessirler*, Ensar Yayınları, İstanbul 2015.
- Aydemir, Abdullah, *Büyük Türk Bilgini Şeyhulislam Ebussuud Efendi ve Tefsirdeki Metodu*, DİB Yayınları, Ankara t.y.
- Aydın, Mustafa, *Kurumlar Sosyolojisi*, Açılım Kitap, İstanbul 2015.
- Aykan, Recep, *Kelime ve Konularına Göre Alfabetik Kur'ân Fihristi*, Pınar Yay., İstanbul 2000.
- Bardakoğlu, Ali, "Fıkıh", *İlmihal*, Divantaş, İstanbul 1998, I, 31.
- Berki, A. Himmet, *250 Hadis: Terceme ve İzahı*, D.İ.B. Yayınları, Ankara 1974.
- Bilgin, Abdulcelil, *Kur'ân Meâllerindeki Anlatım Bozuklukları*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2012.
- Bilmen, Ömer Nasuhi, *Büyük Tefsir Tarihi*, Diyanet İşleri Reisliği Yayınları, Ankara 1960.
- Cerrahoğlu, İsmail, *Kur'ân Tefsirinin Doğuşu ve Buna Hız Veren Amiller*, AÜİF Yay., Ankara 1968.
- , *Tefsir Tarihi*, D.İ.B. Yayınları, Ankara 1988.
- , *Tefsir Usulü*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2015.
- , *Tefsir Usulü*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., Ankara 1993.
- Cündioğlu, Dücane, *Sözlü Kültür'den Yazılı Kültür'e Anlamın Tarihi*, Kitabevi Yay., İstanbul t.y.

- Çanga, Mahmut, *Kur'ân-ı Kerim Lügati Mu'cemü'l Müfehres*, Timaş Yayınları, İstanbul 2004.
- Çekmegil, M. Said, *Bilginin Gücü*, Timaş Yayınları, İstanbul 1996.
- Çekmegil' in *Eseri Neyi Anlatır*, Editör Mehmed S. Selçuk, Sanih Yayınları, Malatya, 1974.
- Çelebi, İlyas, *Kitaplara İman*, D.İ.B. Yayınları, Ankara 2015.
- Çelik, Muhammed, *Kur'ân Kur'ân'ı Tanımlıyor*, Şule Yayınları, İstanbul 1998.
- Demirci, Muhsin, *Tefsir Usulü*, İFAV Yayınları, İstanbul 2013.
- , *Tefsire Giriş*, İsam yay., İstanbul 2009.
- Devellioğlu, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat*, Aydın Kitabevi, Ankara 2013.
- Duman, M. Zeki, Altundağ Mustafa, "Hurûf-u Mukatta'a", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Divantaş, İstanbul 1998, XVII, 401.
- Ece, Hüseyin K., *İslam'ın Temel Kavramları*, Beyan Yayınları, İstanbul 2003.
- Elmalılı, M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, Azim Dağıtım, İstanbul 1992.
- Eriş, Zehra, *Kısa Sûrelerin Tefsiri*, Erkam Yayınları, İstanbul 2016.
- Ersöz, İsmet, *Elmalılı Hamdi Yazır ve Tefsirinin Özellikleri*, Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, TDV Yayınları. Ankara 1993.
- Güngör, Mevlüt, *Cassas ve Ahkamu'l-Kur'ân'ı*, Elif Matbaası, Ankara 1989.
- ..., *Kur'ân Araştırmaları I*, Kur'ân Kitaplığı, İstanbul 1995.
- Hamidullah, Muhammed, *Kur'ân-ı Kerim Tarihi*, (Çev., Mehmet Sait Mutlu), Diyanet İşleri Başkanlığı, Ankara 1991.
- Hamurcu , M. Fevzi, *Mukatil b. Süleyman ve İlk Fıkhi Tefsir*, Fecr Yayınları, Ankara 2009.
- Hicazi, M. Mahmut, *Furkan Tefsiri*, (Çev.: Mehmet Keskin), İlim Yayınları, İstanbul t.y.

- Hüseyin Ahmed, Abdurrazık, *el-Mekkî ve'l-medenî fi'l-Kur'âni'l-Kerim*, Daru İbn Affan, Kahire 1999.
- İşıcık, Yusuf, *Kur'ân'ı Anlamada Temel İlkeler*, Esra Yayınları, Ankara 1997.
- Işık, Emin, "Hasan Basri Çantay", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Divantaş, İstanbul 1993, VIII, 219.
- İbn Manzûr, Muhammed b. Mükrim, *Lisanü'l-Arab*, Beyrut, t.y.
- İlmihal*, Telif: Heyet, İSAM, İstanbul 2000.
- Kurtubi, *el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'ân* (Çev.: M. Beşir Eryarsoy), Buruc Yayınları, İstanbul 2015.
- İsfehani, Rağıb, *el-Müfredat fi Garibi'l-Kur'ân*, Kahraman Yayınları, İstanbul 1986.
- İsfehani, Rağıb, *Müfredat*, (Çev.: Abdulbaki Güneş, Mehmet Yolcu), Çıra Yayınları, İstanbul 2012.
- Joseph H. Fichter, *Sosyoloji Nedir*, (Çev.: Nilgün Çelebi), Anı Yayıncılık, Ankara 2015.
- Kadi, Abdulfettah, *Esbab-ı Nüzul*, (Çev.: Salih Akdemir), Fecr Yayınları, Ankara 2003.
- Kahraman, Kemal, "Muhammed Esed", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 2005, XXX.
- Karaman, Hayreddin, "Fıkıh", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Divantaş, İstanbul 1996, XIII.
- Karaman, Hayreddin, Dönmez, İbrahim Kafi, Gümüş, Sadrettin, Çağrı, Mustafa, *Kur'ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, D.İ.B. Yayınları, Ankara 2006
- Karlığa, Bekir, *Fî Zılâli'l-Kur'ân*, TDVİA, İstanbul 1996, XIII.
- Kattan, Menna Halil, *Ulûmu'l-Kur'ân*, (Çev.: Arif Erkan), Timaş Yay. İstanbul 1997.
- Kavakçı, Yusuf Ziya, *İslam Araştırmalarında Usûl*, Ayyıldız Matbaası, y. y., 1982.
- Kayhan, Veli, *Kur'ân'ı Tefsirde Usûl ve Gerekli İlimler*, Kurav Yayınları, Bursa, 2007.
- Kılavuz, Ahmet Saim, *Anahatlarıyla İslam Akaidi ve Kelam'a Giriş*, Ensar Yayınları, İstanbul 2011.
- Koçyiğit, Talat, *Hadis Usulü*, AÜİFY., Ankara 1993.

- Kutub, Muhammed, *Kur'ân Araştırmaları: Mekkî Ayetler*, (Çev.: Akif Nuri), Fikir Yayınları, İstanbul 1981.
- Kutub, Seyyid, *Fî Zılâli'l-l Kur'ân*, Dünya Yay., İstanbul 2003.
- Küçükkalay, Hüseyin, *Kur'ân Dili Arapça*, Denizkuşları Matbaası, Konya, 1969.
- Kürün Çekmegil, Semra, *Okuyucu Tefsiri*, Nida Yay., Malatya, 2014.
- , *Üstümüze Düşünce Vahyin Gölgesi*, Nida Yay., Malatya, 2015.
- , *Tefekkür Aleminde Mutlu Seyir*, Nida Yayınları, Malatya, 2016.
- Mevdûdî, Ebu'l A'la, *Tefhîmu'l Kur'ân*, İnsan Yay., İstanbul 1986.
- Muhyiddin Ebû Abdullah Muhammed b. Süleyman el-Kafiyeci el-Hanefi, *Kitabu't-teysir fî Kavaidi İlmi't-Tefsir*, (Çev.: İsmail Cerrahoğlu), Ankara 1974.
- Nevevi, Muhyiddin, *Riyazü's-Salihin*, D.İ.B Yayınları, Ankara 2014.
- Okumuş, Mesut, "Kur'ân İlimleri", Mehmet Akif Koç (Ed.), *Tefsir El Kitabı*, Grafiker yay., Ankara 2015.
- Okumuş, Mesut, "Elmalılı M. Hamdi Yazır'ın İlmi Tefsir Anlayışı", *Diyanet İlmi Dergi*, 51(3), 2015, 79-104, <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/410311>
- Öztürk, Mustafa, *Kur'ân, Tefsir ve Usul Üzerine Problemler, Tespitler, Teklifler*, Ankara Okulu, Ankara 2015.
- Paçacı, Mehmet, "Kur'ân'ın Açıklanması ve Yorumlanması", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Ankara 2002, XXVI, 398.
- Paçacı, Mehmet, "Tefsir", Mehmet Paçacı (Ed.), *İslam'a Giriş*, D. İ. B. Yayınları, Ankara 2008.
- , *Kur'ân'a Giriş*, İSAM Yayınları, İstanbul 2013.
- Pak, Zekeriyya, "Rivayet Ağırlıklı Tefsirler", M. Akif Koç (Ed.), *Tefsir El Kitabı*, Grafiker Yayınları, Ankara 2015.
- Polat, Fethi Ahmet, "Tefsirin Güncel Sorunları ve Örnek Türkçe Meâller", M. Akif Koç (Ed.), *Tefsir El Kitabı*, (ss.227-258) Grafiker Yayınları, Ankara 2015, s.257.

- Râzî, Fahrüddin, *Tefsir -i Kebir: Mefatihü'l-Gayb*, (Çev.: Suat Yıldırım, Lütfullah Cebeci, Sadık Kılıç, C. Sadık Doğru), Huzur Yayınevi, İstanbul 2003.
- Sabuni, Muhammed Ali, *Safvetü't Tefasir*, (Çev.: Sadrettin Gümüş, Nedim Yılmaz), Ensar Neşriyat, İstanbul 1995.
- Sabuni, Muhammed Ali, *Ulumu'l-Kur'ân*, (Çev.: Zeynel Abidin Tatlılıoğlu), İnsan Yay., İstanbul, 1996.
- Salih, Subhi, *Kur'ân İlimleri*, (Çev.: M. Said Şimşek), Esra Yay., İstanbul 1994.
- Sargut, Cemalnur, *Ey İnsan Kur'ân-ı Kerim Çalışmaları I Yasin Sûresinin Şerhi*, Nefes Yayınları, İstanbul 2009.
- Sayın, Önal, *Aile Sosyolojisi-Ailenin Toplumdaki Yeri*, Ege Üniversitesi Basımevi, İzmir 1990.
- Soysaldı, Mehmet, *Kur'ân ve Tefsir*, Fecr Yayınları, Ankara 2001.
- Suyuti, *Esbab-ı Nüzul*, (Çev.: İbrahim Seyfi Oymalı), Fatih Yayınevi, İstanbul t.y.
- Suyuti, İmam Celaleddin, *El-İtkan Fi Ulum'il Kur'ân*, (Çev.: Sakıp Yıldız, Hüseyin Avni Çelik) Madve Yayınları, İstanbul t.y.,
- Şaban, Zekiyyüddîn, *İslam Hukuk İlminin Esasları*, (Çev.: İbrahim Kafî Dönmez), T.D.V. Yayınları, Ankara 2015.
- Şatibi, İbrahim b. Musa b. Muhammed, *el-Muvafakat fi Usuli's-Şeri'a*, (Çev.: Mehmet Erdoğan), İz Yayıncılık, İstanbul 1999.
- Şimşek, M. Sait, *Günümüz Tefsir Problemleri*, Kitap Dünyası, Konya 2013.
- , *Kur'ân'ın Ana Konuları*, Beyan Yayınları, 2001.
- , *Kur'ân'ın Anlaşılmasında İki Mesele*, Yöneliş Yayınları, İstanbul 1991.
- Topaloğlu, Bekir, Çelebi, İlyas, *Kelam Terimleri Sözlüğü*, İSAM, İstanbul 2010.
- Turgut, Ali, *Tefsir Usulü ve Kaynakları*, Ankara M.Ü.İ.F.V. Yayınları, İstanbul 1991.
- Vural, Faruk, *“Tahir İbn Âşûr ve et-Tahrîr ve't-Tenvîr İsimli Tefsiri”* (Doktora), MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2002.

Yazıcı, Gülgün, “Hasan Basri Çantay’dan Yaşar Nuri Öztürk’e Kur’ân Meâllerinde Türkçenin Serüveni”, *Kur’ân Meâlleri Sempozyumu II*, İzmir, DİB Yayınları, Ankara 2007.

Yıldırım, Celal, *Asrın Kur’ân Tefsiri*, Anadolu Yayınları, İstanbul 1991.

ez-Zehebi, *et-Tefsir ve l-Mufessirun*, Dar’ul-Kütübi’l-Hadise, Kahire 1961.

ez-Zerkeşî, Bedruddîn Muhammed b.Abdillah, *el-Burhân fî Ulûmi’l-Kur’ân*, Thk.Muhammed Ebu’l-Fadl İbrahim, Dâru’t-Turâs, Kahire, t.y.

ez-Zerkani, Muhammed Abdülazim, *Menahilu’l-İrfan fî Ulumi’l-Kur’ân*, Darü’l-Kütübi’l- İlmiyye, Beyrut 2013.

Zeynü’d-din Ahmed b. Ahmed b. Abdi’l-Latifi’z-Zebîdî, *Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrid-i Sarih Tercemesi*, D.İ.B. Yayınları, Ankara 1979.

İNTERNET KAYNAKLARI

<https://www.yenisafak.com/hayat/kadin-elinden-ilk-tefsir-2311953> Erişim (26 Temmuz 2018)

Ömrünü Tefsire Vermiş Bir Anne, Erişim (20 Temmuz 2018)
<http://www.dunyabizim.com/semra-kurun-cekmegil/5317/omrunu-tefsire-vermis-bir-anne>

[http://www.cemalnur.org/contents/detail/cemalnur-sargut-kimdir/12\(19](http://www.cemalnur.org/contents/detail/cemalnur-sargut-kimdir/12(19) Temmuz 2018)

<http://www.dunyabizim.com/zehra-eris/16123/hedefimiz-en-az-bir-tefsiri-bitirmek-olmali> (20 Temmuz 2018)

<http://www.neclayasdiman.com/biyografi.html>, Erişim (19 Temmuz 2018)

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler	
Adı Soyadı	Ümmü Selame TÜRKMENOĞLU
Doğum Yeri ve Tarihi	Erzurum, 1988
Eğitim Durumu	
Lisans Öğrenimi	İlahiyat Fakültesi
Y. Lisans Öğrenimi	Temel İslam Bilimleri
Bildiği Yabancı Diller	Arapça, İngilizce
Bilimsel Faaliyetleri	
İş Deneyimi	
Stajlar	
Projeler	
Çalıştığı Kurumlar	M.E.B
İletişim	
E-posta Adresi	seleme88@hotmail.com
Tarih	26.07.2019